

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE LOJİSTİK BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'NİN İRAK, SURİYE VE YUNANİSTAN'LA OLAN SİYASİ
İLİŞKİLERİNİN TİCARİ İLİŞKİYE ETKİSİ

HASAN DAĞ

TEMMUZ 2020

ÖZET
TÜRKİYE’NİN İRAK, SURİYE VE YUNANİSTAN’LA OLAN SİYASİ
İLİŞKİLERİNİN TİCARİ İLİŞKİYE ETKİSİ

DAĞ Hasan

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

M. A. Uluslararası İlişkiler

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mahir NAKİP

Haziran 2020, 115 sayfa

Ortak bir mirasa sahip olan ve aynı zamanda kimlik ve kültür olarak birbirlerine benzer olan ülkelerin coğrafi açıdan kendilerine yakın olan ülkeler ile ticaret yapmaları zaman ve maliyet avantajlarının sağlanması açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda Türkiye’nin yer aldığı coğrafi konum, sınır komşuları ile ilişkileri, kültürel ve tarihsel geçmişi Türkiye’ye ekonomik anlamda gelişim gösterme fırsatı sunmaktadır.

Çalışmada, Türkiye’nin komşu ülkeleri olan Irak, Suriye ve Yunanistan ile siyasi ilişkilerinin ticari ilişkilere etkisi incelenmektedir. Sonuç olarak Türkiye’nin toplam ihracat hacmi içerisinde komşu ülkelerin payı olumlu ve olumsuz siyasi ilişkilere bağlı olarak dalgalı bir seyir izlemektedir. Türkiye’nin bu üç komşusu ile olan siyasi ve ticari ilişkileri incelendiğinde, siyasi ilişkileri iyi olduğu dönemlerde, ticaret de iyi gelişmeler olduğu, ancak ilişkiler bozulduğunda veya komşu ülkelerde çıkan iç savaş ve kargaşa ortamında ticari ilişkilerin de zarar gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İthalat, İhracat, Siyaset, Ticaret.

ABSTRACT

THE IMPACTS OF TURKEY'S POLITICAL RELATIONS WITH IRAQ, SYRIA AND GREECE ON TRADE RELATIONS

Dag Hasan

Master Thesis

Social Sciences Institute

M. A. International Relations

Thesis Supervisor: Dr. Maher NAKIP

June 2020, 115 page

It is very important for countries that have a common heritage and are similar in terms of identity and culture to trade with countries that are geographically close to them in terms of providing time and cost advantages. In this context, the geographical location of Turkey takes place, relations with neighbor offers the opportunity to show the development of cultural and historical background in economic terms Turkey.

In the study, Turkey's neighboring states of Iraq, Syria and Greece and the influence of political relations trade relations are examined. As a result, the share of Turkey's total export volume in neighboring countries are fluctuated depending on the positive and negative political relations. When Turkey's examine the political and commercial relations with these three neighbors, political relations in the best that period, trade in which is good progress, but relations have reached compromised or in neighboring countries, the civil war and concluded that damaged the trade relations in turmoil.

Key Words: Import, Export, Politics, Trade.

TEŞEKKÜR

Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yapmış olduğum yüksek lisans tez çalışmamın sonuca ulaştırılmasında öncelikle danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mahir NAKİP hocama, tüm hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen bugünlere gelmemi sağlayan aileme ve değerli hocalarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	5
TÜRKİYE-IRAK ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER	5
1.1. TÜRKİYE-IRAK ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER	5
1.1.1. 2003'den Günümüze Türkiye ile Irak Arasındaki Siyasi İlişkiler.....	6
1.2. TÜRKİYE-IRAK ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER	14
1.3. TÜRKİYE- IRAK ARASINDAKİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLERİN EKONOMİK İLİŞKİLERE ETKİSİ.....	16
1.3.1. İki Ülke Arasındaki İlişkilerde Petrol Kaynaklarının Önemi	18
1.3.2. Irak'a Yönelik Ekonomik ve Ticari Ambargonun Türkiye – Irak Ticari İlişkilerine Yansımaları	21
1.4. SİYASAL FAKTÖRLERİN TİCARİ İLİŞKİLERE ETKİSİ.....	24
1.4.1. Türkiye- Irak Arasındaki Siyasi ve Ticari İlişkilerin Değerlendirilmesi..	27
BÖLÜM II	29
TÜRKİYE- SURİYE ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER	29
2.1. TÜRKİYE- SURİYE ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER.....	29
2.1.1. Komşu Ülke Suriye ile Siyasi İlişkilerin Değişmesi	30
2.2. TÜRKİYE-SURİYE ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER	34
2.3. TÜRKİYE- SURİYE ARASINDAKİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLERİN EKONOMİK İLİŞKİLERE ETKİSİ.....	37
2.3.1. Ucuz İşgücü ve İşsizlik	37
2.3.1.1. Ucuz İşgücü.....	37
2.3.1.2. İşsizlik	40
2.4. SİYASAL FAKTÖRLERİN TİCARİ İLİŞKİLERE ETKİSİ.....	43

2.4.1. Türkiye- Suriye Arasındaki Siyasi ve Ticari İlişkilerin Değerlendirilmesi	47
BÖLÜM III.....	49
TÜRKİYE- YUNANİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER	49
3.1. TÜRKİYE- YUNANİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER	49
3.1.1. Yunanistan İle Siyasi Dış Politikayı Geliştirme Çabaları.....	55
3.1.1.1 DEİK Öncülüğündeki Faaliyetler	55
3.1.1.2. İZTO Öncülüğündeki Faaliyetler.....	56
3.1.2. Türkiye – Yunanistan Arasında Düzenlenen Faaliyetlerin Etkileri.....	57
3.1.3. “Komşularla Sıfır Sorun” Politikasının Yunanistan’a Yansımaları	59
3.2. TÜRKİYE-YUNANİSTAN ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER.....	60
3.3. TÜRKİYE- YUNANİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLERİN EKONOMİK İLİŞKİLERE ETKİSİ	79
3.4. SİYASAL FAKTÖRLERİN TİCARİ İLİŞKİLERE ETKİSİ.....	80
3.4.1. Türkiye – Yunanistan Arasındaki Siyasi ve Ticari İlişkilerin Değerlendirilmesi	81
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	87
ÖZGEÇMİŞ.....	100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil: 2.1. Suriye Krizi Sonrası Türkiye'nin Ticaret Yolları..... 35

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik: 1.1. 2014 ve 2018 Yılları Arasında Irak'tan Ülkemize Gelen Turist Sayıları	17
Grafik: 2.1. Türkiye Sınır Kapılarından İhracat Amaçlı Yapılan Seferler.....	35
Grafik: 2.2. Yıllara Göre İşsizlik Oranları	41

TABLolar LİSTESİ

Tablo: 1.1. Türkiye -Irak İthalat - İhracat Rakamları.....	15
Tablo: 1.2. Irak Petrol İhracatının Türk Petrol İthalatı Toplamına Oranı (1980 – 2018) Bir Milyon Dolar	19
Tablo: 1.3. 1991-2002 Irak ve Türkiye Arasındaki Ticaret Hacminin 1980-1989 Dönemi ile Kıyası, (Bir Milyon Dolardır).....	22
Tablo: 1.4. Irak ve Türkiye'nin 5 Politik Dönemi	27
Tablo: 2.1. Mersin-İskenderun Limanları Yıllara Göre Yük Elleçleme (Ton)	36
Tablo: 2.2. Ro-Ro Araç Taşıma İstatistikleri (Adet).....	36
Tablo: 2.3. Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Bazılarının İş Alanları	38
Tablo: 2.4. Kamp Dışı Suriyeli Sığınmacıların Yaşadığı Şehirlerdeki İşsizlik Oranları	42
Tablo: 2.5. Suriyeli Sığınmacıların İş Gücüne Katılımları	43
Tablo: 2.6. 1990-1999 yılları arası Türkiye ve Suriye Dış Ticareti (Milyon Dolar) .	45
Tablo: 2.7. Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri (milyon dolar).....	47
Tablo: 3.1. Yunanistan'a Yapılan İhracat (1980–1995).....	61
Tablo: 3.2. Yunanistan'a İhracattaki İlk Üç Fasil (1980–1995)	62
Tablo: 3.3. Yunanistan'a Yapılan İhracat (1996–2011).....	64
Tablo: 3.4. Yunanistan'a İhracattaki İlk Üç Fasil (1996–2011)	65
Tablo: 3.5. Yunanistan'a Yapılan İhracat (2012–2019).....	67
Tablo: 3.6. Türkiye'nin Yunanistan'a İhracatında Başlıca Ürünler Milyon Dolar....	68
Tablo: 3.7. Yunanistan'dan Yapılan İthalat (1980–1995)	70
Tablo: 3.8. Yunanistan'dan İthalattaki İlk Üç Fasil (1980–1995)	71
Tablo: 3.9. Yunanistan'dan Yapılan İthalat (1996–2011)	73
Tablo: 3.10. Yunanistan'dan İthalattaki İlk Üç Fasil (1996–2011)	74
Tablo: 3.11. Türkiye-Yunanistan Ticareti (Bin dolar).....	76
Tablo: 3.12. Türkiye'nin Yunanistan'dan İthalatında Başlıca Ürünler (Milyon Dolar)	77
Tablo: 3.13. Yunanistan'daki Türk Yatırımları	80

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
İKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YDİK	: Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi

GİRİŞ

21. Yüzyılın genç ve dinamik devletlerinden olan Türkiye Cumhuriyeti, uluslararası ilişkiler alanında yürütmüş olduğu politik unsurlar açısından, sahibi bulunduğu konjonktürle yapıda çok önemli bir alana sahiptir. Türkiye'nin özellikle son dönemlerde dış politika alanında izlemekte olduğu istikrarlı yapı, güvenliği olan bir alan, refah seviyesinin tesis edilmesi, siyasi ilişkilerin alt yapısını güçlendirmek, ekonomik ve ticari ilişkileri pekiştirmek, çeşitli kültürel yapı arasında karşılıklı diyalog anlayışına teşvik etmek ve olumlu yönde diplomasinin kurulması, Türkiye'nin küresel sorunlar ile baş edebilen "küresel aktör" olma arzusu ve komşu ülkeler ile sıfır sorun politika yapısı Türkiye'yi mevcut konuma getirmiş olan önemli faktörlerdendir.

Özel konum, ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik düzeyine doğrudan etki etmektedir. Ülkelerin dünya üzerinde yer aldıkları konumları ile gelişmişlikleri ve etkinlikleri arasında oldukça güçlü bir ilişki söz konusudur. Dünyada ve yer aldığı coğrafyada oldukça önemli bir yere sahip olan Türkiye, sınır komşuları ile ekonomik, siyasal ve kültürel yönden oldukça derin ilişkilere sahip olup söz konusu ilişkilerin kökleri, tarihin derinliklerine kadar uzanmaktadır.

Siyasi ve ekonomik açıdan bir dünya devleti olma yolunda ilerleyen Türkiye öncelikli olarak bölgesindeki konumu itibari ile hem siyasi hem de ekonomik açıdan güçlü bir yapıya sahip olmak zorluluğu içerisinde. Bu kapsamda, Türkiye sınır komşularıyla siyasi ve ticari ilişkilerinin geliştirilmesi yolunda büyük bir çaba sarf etmektedir.

Uluslararası rekabet alanının her geçen gün artmış olduğu küresel dünya ekonomisinin ortamına ayak uydurmak ve güçlü bir dış ticaret ile dünya ticareti sahnesinden daha çok pay alınabilmesi şüphesiz bölgedeki ekonomik istikrarın güçlü olması ile mümkün olmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından açıklanmış olan bilgiye göre, 2017 yılında dünya üretiminde meydana gelen büyüme oranı yüzde 3,5 iken, 2018 yılında bu oran yüzde 1,7'ye düşmektedir. Dünya mal/ürün ticaretindeki reel artış ise 2017

yılında yüzde 6 oranında iken 2018 yılındaki reel artış oranının yüzde 2 olduğu belirtilmektedir. Ekonomik krize bağlı olarak meydana gelen bu düşüşlerde, dünya ticaretinde gözlemlenen büyüme oranının, dünya üretiminde gerçekleşen büyüme oranından yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ülkelerin yalnızca ülke içerisinde üretilmekte olan mal/ürünlere bağımlı halde olmadıkları ifade edilebilmektedir.

Günümüzde, dünya ticaretinin büyük bir bölümü NAFTA üye ülkeleri (ABD, Meksika, Kanada), AB-15 üye ülkeleri (Fransa, Almanya, İtalya, Belçika-Hollanda-Lüksemburg, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya-Finlandiya-İsveç) ve Japonya-Kore-Çin üçlüsü tarafından gerçekleştirilmektedir. Güçlü bir ekonomik yapıya sahip olan bu ülkelerin ortak özellikleri arasında komşu ülkeleri ile aralarında gerçekleşen ticarete vermiş oldukları önem yer almaktadır. Söz konusu ülkeler, dış ticaret politikalarına komşu ülkelerle ticaretin geliştirilmesi çerçevesinde yön vermiş olup hem kendi ekonomilerinin kalkınmasına hem de bölgesel ekonominin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan ve 1994 yılında NAFTA üyesi ülkeleri arasına katılan Meksika'nın 1994 ve 1999 yılları arasında ihracat payını 78.000 milyon dolardan 142.000 milyon dolara yükselterek ABD ile girmiş olduğu serbest ticaret anlaşması sonucunda DYY akımını 4,4 milyar dolardan 22,1 milyar dolara yükselmekte olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda yatırımcıların coğrafi konum avantajlarından kaynaklı gecikme ve taşıma maliyetlerini azaltarak Meksika'da ki düşük maliyetli emekten faydalanmakta olmaları bu duruma örnek teşkil etmektedir (Aydoğmuş, 2005:16).

Bugün komşu ülkeler ile gerçekleştirilen ticaretin avantajlarını en iyi şekilde kullanan Almanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Çin ve Japonya gibi büyük ülkelerin 2018 yılında dünya ticaretinde ilk sıralarda yer almış oldukları görülmektedir. Almanya 2018 yılında, dünya ihracatının yüzde 9,1'ini gerçekleştirerek, 1 trilyon 466 milyar ABD Doları ile ilk sırada yer alırken, Almanya'yı ihracatta Çin ve ABD ülkeleri takip etmektedir. Aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri 2 trilyon 166 milyar ABD Doları ile dünya ithalatının yüzde 13,2'sini gerçekleştirerek ilk sırada yer alırken, Amerika Birleşik Devletleri'ni izleyen ülkeler ise Almanya, Çin, Japonya ve Fransa olmuştur.

Türkiye ise 1980 yılında yaşanan dönüşümüyle birlikte dış ticarete liberalleşme yolunda büyük atılımlar gerçekleştirmiş olmasına rağmen, hassas konumu itibariyle, coğrafi yakınlıktan doğan avantajlarını komşu ülkeleri ile kullanmak yerine Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ile kullanmak zorunda kalmıştır. Bugün her ne kadar geçmiş yıllara nazaran komşu ülkelerle yapılan ticaretin Türkiye'nin toplam dış ticareti içindeki payı artmış olsa da, halen AB ülkeleri ile gerçekleştirilen ticaretin altında bir seyir izlemekte olduğu görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak Türkiye'nin bulunduğu coğrafi bölgenin avantajlarını ve komşu ülkelerinin ticaret potansiyelini en iyi şekilde kullanarak komşu ülkelerle ticaretin geliştirilmesi noktasında önemli faktörlerden biri olan dış ticaret eğitim faaliyetlerine ağırlık vermesi gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ekonominin serbest piyasa koşulları ve dış pazar alanlarına açılması yolunda özellikle, 1980'li yıllardan bu yana uygulamış olduğu politikalar ile başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, dünya pazarında önemli bir yere sahiptir. Ancak, Türkiye'nin, komşu ülkeleri ile siyasi ve ticari ilişkileri istenilen seviyeye ulaşamamaktadır.

Gelişmiş ülkelere kıyasla, Türkiye'nin sınır komşuları ile ticaretini etkilemekte olan önemli noktalardan biri gelişmiş ülkelerin çevrelerinde bulunan ülkelerin de, belirli bir seviyenin üzerinde bulunuyor olmasıdır. Türkiye'nin coğrafi konumu itibari ile çevresinde yer alan ülkelerin gelişmemiş (doğusunda yer alan) ve gelişmekte olan ülkeler olması, bu ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirebilmesi aşamasında oldukça büyük bir engeldir.

Türkiye'nin komşu ülkeler ile yaşamakta olduğu sorunların ve özellikle bu ülkelerin kendi içlerinde oluşan iç sorunlarının, Türkiye'nin hem komşu ülkelerle hem de diğer bölge ülkeleri ile siyasi ve ticari ilişkilerini olumsuz yönde etkilemekte olduğu açıktır. Dış etkiler olarak tanımlanabilecek söz konusu durumların yanı sıra, Türkiye'nin kendi içerisinde yaşanan dalgalanmalardan (siyasi ve ekonomik) kaynaklı olarak ortaya çıkan sorunların da Türkiye'nin komşu ülkeler ile siyasi ve ticari ilişkilerini etkilemekte olduğu ifade edilebilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti son dönemlerde, belirtilen olumsuz durumları bir ölçüde aşarak, komşu ülkeler ile siyasi ve ticari ilişkilerin artırılmasına yönelik özel çaba sarf etmektedir.

Araştırma kapsamında, Türkiye'nin sınır komşuları içerisinde bulunan Irak (Güneydoğu), Suriye (Güney) ve Yunanistan (Batı) ile siyasi ilişkilerinin ticari ilişkilerine etkisi incelenmiştir. Türkiye'nin komşu ülkeleri arasında yer alan Irak,

Suriye ve Yunanistan'ın araştırmaya dâhil edilmesinin iki temel nedeni bulunmakta olup araştırmanın amacını ve önemini ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki; Türkiye'nin söz konusu üç ülke ile siyasi ilişkilerinin devamlı dalgalı (olumlu- olumsuz) bir seyir halinde olması iken, ikincisi ise; Türkiye'nin toplam dış ticaret rakamları içerisinde üç ülkenin payının düşük oluşu ve söz konusu payın geliştirilmesine yönelik olarak çözüm önerilerinin belirlenmesidir.

Üç bölümden oluşan araştırmanın, genel çerçevesi içerisinde Türkiye'nin Suriye, Irak ve Yunanistan ile arasındaki siyasi ilişkiler, ticari ilişkiler, ülkeler arasındaki siyasi ve ticari ilişkilerin ekonomik ilişkilere etkisi ve siyasal faktörlerin ticari ilişkilere etkisi tasviri ve analitik düzeyde incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, Türkiye'nin Irak, Suriye ve Yunanistan'la ticari ilişkilerinin coğrafi konum, zaman ve maliyet avantajları ile bağlantılı olarak, sınır ülkelerle gerçekleştirilmesi beklenen ticaret hacmi potansiyelinin altında seyretmekte olduğu, ancak son yıllarda siyasi alanda yapılan açılımların dış ticaret hacminde olumlu etkilerin yaşanmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Irak, Suriye ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin, siyasi ilişkiler doğrultusunda yönlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin komşu ülkelerle siyasi ilişkilerini düzeltmesi ve ticari ilişkilerin şuan ki durumdan ileriye taşınması gerekmektedir. Türkiye'nin komşu ülkeleri ile siyasi ilişkilerinin ticari ilişkilere etkisini kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısı çerçevesinde ele alan söz konusu çalışmanın, literatürde ki boşlukları doldurarak alan yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

BÖLÜM I

TÜRKİYE-IRAK ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER

1.1. TÜRKİYE-IRAK ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER

1990'lı yılların başında, hem uluslararası sistemde hem de Ortadoğu bölgesinde önemli gelişmeler olmuştur. Söz konusu yıllarda, Sovyetler Birliği dağılmış ve buna bağlı olarak uluslararası sistemde dengeler bozulmuştur. Yeni kurulan uluslararası sistemde ise artık Türkiye'nin Batı için eskisi gibi önemi kalmadığı tartışmaları yapılmaktaydı. Bu da, Türkiye'nin iç ve dış politikasını değiştirmesine yol açmıştır. Ayrıca Ortadoğu'da, Irak'ın parçalanması ve bölgede bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkma ihtimali, Türkiye için güvenlik tehdidi olarak görülmekteydi. Bir yandan söz konusu gelişmeler olurken diğer yandan Türkiye, Kuzey Irak'taki Kürtlerle ilişki kurmaya başlamıştır (Mardin, 2007: 55-57).

Yukarıda da bahsedildiği gibi Irak, 1990 yılında Kuveyt'i işgal etmiş ve bundan rahatsız olan Batılı Devletler, bu işgale ciddi tepki göstermişlerdir. Irak, BMGK'nin kararına rağmen, Kuveyt topraklarından geri çekilmek istemeyince ABD öncülüğünde çok uluslu bir kuvvet kurularak, Irak'a karşı operasyon başlatmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin rolüne bakıldığında, Türkiye hem koalisyon güçlerinin yanında yer almış hem de bu konudaki BM kararlarını kısa sürede uygulamaya çalışmıştır. Savaşta yenilgiye uğrayan Irak, BM'nin tüm kararlarını kabul ettikten sonra kendi topraklarında, 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyine uçak ve ağır silah geçirmeme sorumluluğu üstlenmiş ve Irak'ın bu şarta uymasının sağlanması için Huzuru Temin Harekâtı adlı askeri bir operasyon yapılmıştır. Söz konusu gücün görevi, Kuzey Irak'taki Kürt ayaklanmasını bastırmaya çalışan Irak ordusundan Kürtleri korumaktı. Kimyasal silah kullanılacağı endişesiyle bölgedeki Kürtlerin yüz binlercesi İran ve Türkiye sınırlarına sığınmak zorunda kalmıştır. Türkiye, Kuzey Irak'ta meydana gelen sığınmacı krizinin durdurulması için BM'de aktif bir politika izlemiştir. BMGK 688 Sayılı Kararı ile başlayan operasyonda, Bağdat hükümetinden kaçanların korunacağı güvenli bölgeler oluşturulması öngörülmüştür (Çakmak, 2013: 17-20).

Türkiye'nin Kürtlere yönelik güvenli bir bölge oluşturulmasını istemesinin temel nedeni; Baas rejiminden kaçan Kürtlerin korunması ile birlikte Türkiye-Irak sınırlarını da kontrol ederek Kürtlerin Türkiye'ye geçmelerini önlemektir (Lindenstrauss ve Eran, 2014: 112-113). Bu da, ileride oluşan Türkiye-IKBY ikili ilişkilerinin başlangıcını teşkil etmektedir.

1990'lı yılların başında yaşanan, I. Körfez Savaşı'nın Türkiye-Kuzey Irak arasındaki ilişkiler açısından önemli iki sonucu olduğunu görmekteyiz. Her şeyden önce Türkiye, BM kararları kapsamında Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nı kapattığı için Irak'tan ithal ettiği petrolden açık meydana gelmiş ve söz konusu petrol talebinin belli bir kısmını, Kuzey Irak üzerinden gelmekte olan petrol tankerleri ile karşılamak zorunda kalmıştır. İkincisi ise Irak ordusunun Kuzey Irak'tan çekilmesi sonucunda, Türkiye, Kuzey Irak-Türkiye sınırının işlevselliği için Kuzey Irak ile yeni bir ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Söz konusu iki gelişme, Türkiye ile Irak'taki Kürtler arasında gelişecek ikili ilişkilerin zeminini hazırlayan en önemli gelişmeler olarak değerlendirilebilmektedir (Öğür, Baykal ve Balcı, 2014: 25-28).

90'lı yılların başında Irak'ın parçalanması ve Kuveyt'in Irak güçleri tarafından işgalinin gerçekleştirilmesi sırasında Türkiye BM safında yer almakta olup Irak'a yönelik alınmış olan kararları, hızlı bir şekilde uygulamaya koymuştur. Ancak bu dönemde Türkiye bölge güvenliğini korumak, sınırların işlevselliğini sağlamak ve Irak ile kesilmiş olan petrol ticareti sonucunda oluşan ihtiyacı karşılamak adına Kuzey Irak ile ilişki kurmaya başlanmıştır. Bu yıllarda yaşanan olaylar neticesinde, Türkiye- Irak arasındaki ilişkiler Türkiye'nin ticari ve güvenlik çıkarları doğrultusunda, Kuzey Irak'a yönelmiştir. Aynı zamanda Kuzey Irak'ta ayaklanmış olan Kürtlerin, Türkiye adına tehdit oluşturmasına bağlı olarak Irak'ta bulunan Kürtler ile iletişime geçilmiş olup Türkiye sınırlarının korunması amaçlanmıştır.

1.1.1. 2003'den Günümüze Türkiye ile Irak Arasındaki Siyasi İlişkiler

2003 yılına girildiğinde, Türkiye ve ABD'nin, Irak politikalarında ciddi farklılıklar olduğu ve iki ülkenin çıkarlarının bölgede uyuşmadığı iyice ortaya çıkmıştır. 2003 yılının başlarında Türkiye, Bağdat'la olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Mart ayı içerisinde Türk-Irak heyetleri Bağdat'ta ekonomik konular üzerinde ikili görüşmeler düzenlemiştir. Türkiye, bölgede daha güçlü bir Irak'a ihtiyaç olduğunu sürekli vurgularken, ABD yönetimi ısrarla Irak'ın bölge için önde gelen tehditlerden birisi olduğunu öne sürmeye devam etmiştir (Bilgi, 2003: 228).

Afganistan'a yapılan müdahalenin sona ermesi ve bu ülkede Taliban yönetiminin devrilip, Hamid Karzai Başkanlığında, Batı yanlısı bir rejim kurulması ile beraber, Irak meselesi dünya gündeminin ilk sırasına yerleşmiştir. Afganistan'ın hemen ardından Bush yönetimi, elinde kitle imha silahlarının bulunduğu ve terörizme destek verdiği gerekçesi ile Irak'a müdahale kararı almıştır. Savaşın meşru zeminde gerçekleşmesi için ihtiyaç duyduğu BM kararını ise BMGK'ya üye olan Rusya, Çin ve Fransa'nın muhalefeti nedeniyle aldırnamamıştır. Bu aşamada İngiltere başta olmak üzere bazı devletler, ABD'ye destek vermiştir (Freedman, 2004: 65). Türkiye bu dönemde Kuzeyden ikinci cepheyi açmak isteyen ABD yönetiminin yoğun baskısına maruz kalmıştır. ABD yönetimi ile Türkiye arasında askeri, siyasi ve ekonomik konularda uzun süren müzakereler yapılmıştır. Görüşmelerin uzun sürmesi ve savaşın çıkmasını istemeyen Türkiye'nin, ABD'yi oyalaması üzerine Amerikan basınında Türkiye aleyhtarı çok sayıda yayın çıkmış, özellikle ekonomik konularda sürdürülen görüşmeler ön plana çıkarılarak, istismar edilmiştir. Birinci Körfez Savaşı sonunda büyük bir ekonomik zarara uğrayan Türkiye, bu defa sağlam ekonomik garantileri ABD yönetiminden talep etmiştir (Aras, 2004: 171). Bu dönem içerisinde, Amerikan askerlerinin Güneydoğu Anadolu'da konuşlanma ihtimali büyük bir rahatsızlığa yol açmıştır. Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Türkmenlerin siyasi haklarının verilmesi konusunda istediği garantileri, ABD'den alamamıştır (Torun, 2005: 251). Yapılan bu görüşmelerde, ABD'nin Kürt grupların Musul ve Kerkük'e girmemesini taahhüt etmesinden başka, Türkiye'nin talep ettiği başta Irak Türkmenleri olmak üzere hiçbir konuda somut bir güvence bulunmamakta idi (Şimşir, 2004: 256). Gerçekleştirilen uzun müzakereler neticesinde, Türk askerinin Kuzey Irak'a gönderilip savaşa dâhil olmamızı ve de Türk hava sahasının müttefik güçlerce kullanılmasına dair, yabancı askeri personelin Türkiye'de konuşlanmasını da içeren tezkere 1 Mart 2003'de TBMM'nde oylanmış, ancak reddedilmiştir. Bu ise Türk-ABD ilişkilerine büyük bir darbe vurmuştur (Yavuz, 2006: 26). Hatta savaştan sonra 4 Temmuz 2003'de Süleymaniye'de meydana gelen Çuval olayının tezkerenin reddine karşı bir misilleme olduğuna dair yorumlar yapılmıştır (Eslen-Ünal, 2006: 86; Akgün, 2005: 20). Aynı dönem içerisinde Kürt gruplarını en çok endişelendiren ihtimal Türkiye'nin bölgeye yapacağı bir müdahaleye ABD'nin izin vermesi olmuştur (Fouskas, 2004: 20). Kürt gruplar, bu ihtimali engelleyebilmek için her yolu denemişlerdir. Bu kapsamda,

Türkiye’yi tehdit etmekten de çekinmemişlerdir. KDP sözcüsü Hosyar Zebari 23 Şubat 2003 tarihinde düzenlemiş olduğu basın toplantısında, bağımsız bir Kürt devleti kurma düşüncesinde olmadıklarını belirterek, “Türk askerlerinin izinsiz ve zor kullanarak Kuzey Irak’a girmeleri halinde Kürtlerle aralarında kontrole alınamayacak çatışmalar çıkabileceğini” şeklindeki beyanı dikkat çekicidir (Yavuz, 2003: 430). Mesut Barzani savaştan sonra yaptığı bir açıklamada, “Türkiye’nin Kuzey Irak’a girmemesine karşılığında bizler de Amerikan Birleşik Devletleri ile Kerkük ve Musul’a girilmeyeceğine dair anlaşmaya vardık” demiştir (Hasan, 2004: 38).

2003 yılı kapsamında ise 90’lı yıllarda aynı safta yer alan ABD ve Türkiye arasında Irak’a karşı çıkar farklılıkların oluşması ve Türkiye’nin kendi çıkarları doğrultusunda bir politika izleyerek, Bağdat’la olan ilişkilerini yeniden geliştirilmeye başladığı görülmüştür. Bu noktada, devletlerarasında dengeler değişmiş olup Türkiye, bölgede daha güçlü Irak oluşumunu desteklerken, ABD ile fikir ayrılıklarına düşülmüş ve Türkiye, ABD ve Irak arasında yaşanan savaşta Irak’ın toprak bütünlüğünü destekleyerek savaşa dâhil olmama kararı almıştır. Irak ile ilişkilerin geliştirilmesi ve ABD ile yaşanan ilişkilerin büyük zararlara uğraması sonucunda, Türkiye’nin izlemekte olduğu siyasi politikasını değiştirmiş olması, Irak’ta yer alan Kürtlerin endişe yaşamasına neden olmuştur. Türkiye 90’lı yılların başında Kürt oluşumunu destekleyen ABD ile olumlu politika içerisindeyken bu dönemde ABD ile çıkarların ters düşmesi ve dengelerin değişmesi söz konusu endişenin nedeni ortaya koymaktadır. Kısaca, Irak ile zedelenmiş ilişkiler, ABD ile Türkiye arasında yaşanan anlaşmazlıklar ve devlet çıkarları doğrultusunda düzeltilme noktasına gelmiştir.

Türkiye’nin, bu dönemde çok hassas olduğu Irak konusunda izlediği politikalarda, başlıca üç temel hedefi olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar (Oran, 2001: 268);

- Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması (Kürt devletinin kurulmasına yönelik engeller oluşturulması)
- Bölgede bulunan Türkmen vatandaşların siyasi haklarının koruma altına alınması, yeniden yapılandırma sürecine girecek olan Irak’ta, geçmiş dönemlerde yaşanmakta olan baskıların engellenmesi
- Türkiye’nin meşru güvenlik tehdidine olan endişesinin dikkate alınması (yani, Irak’ın Kuzeyinde kampları bulunan PKK’nın terör saldırılarının önlenmesi) Türkiye’nin bu hedeflerini ve yaptıklarını kısaca şu şekilde özetlemek

mümkündür;

A) Türkiye'nin Irak'ın Kuzey kısmına yönelik politikasının en önde gelen stratejik amacı, burada bir Kürt devletinin kurulmasını önlemeye yönelik olmuştur. Bu durumun nedeni ise milli bir Kürt devleti oluşumunun, uzun vadede Türkiye 'de ikametgâh etmekte olan Kürt kökenliler için kötü bir örnek teşkil edebileceği gibi, böyle bir devletin PKK terör örgütüne de destek sağlama ihtimalinin mevcut olmasıdır (Aras, 2004: 164). Aynı şekilde bu devletin kurulmasının İran ve Suriye gibi Kürt nüfusun yoğun olduğu ülkelerde karışıklık çıkmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir. Bu durumun ise bölge barışına ve istikrara katkı sağlamayacağı açıktır. Bağımsız Kürt devletinin diğer üç ülkedeki Kürtleri kendisine katmaya kalkışabileceği ve "Pan-Kürdizm"e yol açabileceği Türkiye'nin başlıca endişelerinden olmuştur (Özkan, 2003: 9–11).

Birinci Körfez Savaşının hitamında, 36. enlemin kuzeyinde Irak Ordusunun etkisiz hale getirilmesi, Kürt liderlerdeki Saddam korkusunu bir nebze önlemiş ve onları Bağdat'a karşı cesaretlendirmiştir. Ayrıca, savaştan sonra tüm dünyanın ilgisini toplamış olan Irak Kürtleri uluslararası korumaya alınmış, BM ve NGO'ların yoğun katkıları ile Kürt hareketi en aktif dönemini yaşamaya başlamıştır. Ayrıca "zalim" Saddam yönetimi karşısında, "mazlum ve mağdur" konumunda olmaları yaptıkları her türlü siyasi eylemde haklı görünmeleri gibi bir netice vermiştir. Irak'ın egemen bir ülke olduğu ve en nihayetinde sorunun bir ülkenin iç işlerine karışma anlamına geldiği gündeme hiç gelmemiştir (Akfırat, 2004: 26). Kuzey Irak'ta, ABD'nin himayesi altında sürdürülen siyasi, askeri ve ekonomik faaliyetlerle, bağımsız Kürdistan hedefini ve onun nihai sınırlarını üç aşamalı olarak gerçekleştirmek istenmektedir. Bunlar;

- Federe Kürdistan yönetiminin kurulması (Savaştan sonra düzenlenen Irak anayasası ile bu hedef gerçekleşmiştir).
- Federe Kürt Devleti'nin bağımsızlığını elde etmesi (Türkiye'nin ve bölgenin bu yeni devletin kendileri için tehdit oluşturmadığı konusunda ikna edilmesi),
- Bağımsız Kürdistan'ın tabi sınırlarına ulaşması. Yani Türkiye'deki, İran'daki ve Suriye'deki Kürtleri de içine alacak biçimde genişleyip, birleşik Kürdistan'ın kurulması.

B) Türkiye'nin Irak'a yönelik sürdürdüğü politikasının ikinci ana hedefi, Türkmen varlığının ve haklarının korunmasıdır. Türkiye uzun bir süre boyunca ilgi

göstermediği Irak Türkmenlerine, Birinci Körfez Savaşı sonrasında ilgi göstermeye ve sorunları ile ilgilenmeye başlamıştır. Türkmenlerin nüfusu Irak devletinin sürdürdüğü asimilasyon politikaları doğrultusunda sürekli olarak gizli tutulmuş ve de haklarında gerçeği yansıtmayan rakamlar ortaya atılmıştır (Kazancı, 2007: 18).

Türkmenlerin Araplar ve Kürtler gibi Irak'ın asli unsurlarından birisi olduğunun kabul edilmesi gerektiğini istemiştir. 1932 yılında, Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmak adına cemiyete vermiş olduğu memorandum da, bu üç topluluk ülkenin asli unsurları olarak sayılmış olması Türkiye'nin bu konuda ki talebinin hukuki gerekçesini teşkil etmektedir (Hasan, 2004: 39; Hasan, 2005: 47). Türkiye 2003 yılında ki müdahaleden önce Kuzey Irak'ta ki problemin Kürt sorunundan ibaret olmadığını her platformda dile getirmiştir. Irak'ın geleceği veya yeniden şekillenmesi konusunda aranan çözümlerde Türkmenler başta olmak üzere bölgede yaşayan diğer halkların görüşlerine de başvurulması gerektiğini sık sık vurgulamıştır (Aras, 2004: 172). Bu durumu göz ardı etmenin, Irak'ta adil bir çözüm getirmeyeceği gibi bölgede arzu edilen istikrar ve sükûnun sağlanmasını da engelleyeceği, ABD başta olmak üzere uluslararası platformlarda öne sürülmüştür. Bölgede güçlü bir Türkmen varlığının bulunması, muhtemel bir Kürt Devleti kurulmasının önünde caydırıcı bir rol oynayacaktır. Esasında da Türkiye'nin birdenbire Irak Türkmenlerine gösterdiği bu ilginin altında da bölgedeki Kürtlerin artan gücü olmuştur. Türkiye'nin Irak Türkmenlerine olan ilgisi ve ITC ile olan ilişkileri Türkmenlerin bölgede Türkiye'nin beşinci kolu gibi görülmesine neden olmuştur ki, bu da Türkmen toplumunun aleyhine olan bir durumdur (Hasan, 2003: 298-303; Yılmaz 2006: 87).

C) Türkiye'nin sahip olduğu güvenlik kaygılarının temelinde uzun bir süredir maruz kaldığı PKK terörü yatmaktadır. Birinci Körfez Savaşının sonunda Kuzey Irak'ta ki istikrarın bozulması ile burada kamplar kurma imkânını elde eden, Irak ordusunun bıraktığı silahlar ile gücünü arttıran terör örgütü, 1990'lı yılların başında Türkiye'yi oldukça sıkıntıya sokmuştur. Aynı tehlikenin tekrar meydana gelmesi ise Türkiye'yi endişelendiren belli başlı meselelerden birisi olmuştur. Bu nedenle bölgedeki PKK varlığını sona erdirmek ve terör örgütünün işine yarayan iktidar boşluğuna engel olmak, Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden olmuştur (Aras, 2004: 166). Ayrıca 1988 yılında Irak ordusunun gerçekleştirdiği Enfal Operasyonu'nda ve 1991 Körfez krizi sonrasında ülke sınırlarına yığılan sığınmacıların neden olduğu problemlerin tekrar yaşanma ihtimali Türkiye'nin önde gelen güvenlik endişelerinden

birisi idi. Olası bir göçü önlemek maksadı ile Irak sınırından 20 km içeriye girilip güvenlik kuşağı tesis edilmesi fikri bu dönemde gündeme gelmiştir. Ancak savaş esnasında, koalisyon güçlerinin Saddam'ı devirmesi ve de savaşın kısa sürmesi ile geçmişte meydana gelen göç hadisesi tekrar yaşanmamıştır (Yavuz, 2003: 437).

Yukarıda bahsedildiği üzere, 1991 yılından itibaren Türkiye, Irak'taki Kürt Yönetimi ile yakın ilişkiler kurmaktan uzak durmuş ve söz konusu yönetimin kuvvetlenmesine karşı çıkmıştır. Ancak ABD, Türkiye'nin tersine bu yönetimin güçlenmesini istemiştir. Bu durum, ABD ve Türkiye arasında ciddi bir sorun olmuş ve iki ülkenin ilişkisini etkilemiştir. Bununla birlikte Kissinger'nin dediği gibi, ABD'nin çıkarları gerektirmesi halinde birbirine düşman iki güç veya iki devlet birbirine yaklaşabilir. İKBY'nin ekonomik anlamda, Türkiye için iyi bir pazar olması ve Türkiye'nin de Irak'ta İran'ın etkinliğinden rahatsızlık duyup İran'ı dengelemek istemesi, Türkiye'nin İKBY politikasını değiştirmeye zorlamıştır. Bu bağlamda, 2007 yılından sonra Türkiye'nin Kürt politikası değişmiş ve Türkiye, İKBY ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. AK Parti hükümetleri, İKBY'yi bir tehdit olarak görmemekle birlikte, Türkiye dış politikasından dışlanmaması gerektiğine inanmıştır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Haziran 2004 tarihinde yaptığı bir konuşmada, Kürtlerle yakın ilişkiler kurma temeline dayalı yeni bir dış politika anlayışını ortaya koymuştur. Ancak söz konusu yeni politika Türk Silahlı Kuvvetlerini (TSK) rahatsız ettiğinden, uygulanmaya konulması uzun zaman almıştır (Balci, 2013: 256).

1991 ve 2007 yılları arasında yer alan süreçte Türkiye ve Kürt yönetimi arasında olumlu ilişkiler geliştirilememiştir. Ancak, 2007 yılı sonrasında Türkiye, Kürt yönetimine karşı olan politikasında değişikliğe giderek, İKBY'nin Türkiye konumunda iyi bir pazar oluşturması ve İran'ın Irak üzerindeki etkinliğini dengeye kavuşturmak adına, İKBY ile yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Bu bağlamda, İKBY ile oluşturulan pozitif ilişkiler, Türkiye ve sınır ülkeleri arasında sorunsuz bir politika izlenmesi açısından kritik bir önem sahiptir. Genel olarak ele alındığında, ABD, Irak İKBY ve Türkiye arasındaki dengelerin süreç içerisinde ülkelerin çıkar politikaları doğrultusunda değişim göstermek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

AK Parti'nin Temmuz 2007 tarihindeki genel seçimlerden elde ettiği başarıdan sonra, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İKBY liderleriyle resmi olarak görüşebileceklerini bildirmiştir. Bunun yanı sıra, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) tarafından 28 Aralık 2007 tarihinde yapılan bir toplantıda

IKBY politikası için sadece askeri yolların değil, aynı zamanda diplomatik yolların da kullanılması gerektiği kararı alınmıştır. 2007 yılında Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Başkanı Emre Taner artık IKBY'nin Türkiye için kırmızıçizgi olmadığını ve Türkiye'nin, IKBY ile resmi bir ilişki kurması gerektiğini söylemiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak AK Parti yönetimi, IKBY ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Bu nedenle, 2008 yılından sonra siyaset yavaş yavaş askeri bürokrasiden uzaklaştırılmış, hükümet daha özgür bir dış politikayı yürütebilmiş ve IKBY ile yakınlaşarak yakın ilişkiler kurulabilmiştir (Dalar, 2016: 154).

IKBY, komşularla sıfır sorun politikasında önemli bir yer tutmaktaydı. Çünkü daha önce Türkiye, IKBY'yi Türkiye'nin çevresindeki olumsuz olayların merkezi olarak görüyordu. Böylelikle kısa bir süre sonra ikili ilişkiler hızlı bir şekilde gelişip bölgedeki en iyi ikili ilişkilerden biri haline gelmiştir. Öyle ki, diplomat ve siyasetçi Yaşar Yakış, 2013 yılında verdiği bir röportajda, Türkiye'nin IKBY için ABD'den daha yakın bir dost olduğunu söylemiştir (Kardaş, 2013: 354).

Talabani'nin Mart 2008 tarihinde herhangi bir resmi davet olmadan Türkiye'yi ziyaret etmesi, Türkiye ile IKBY ikili ilişkilerinin daha da gelişmesinin kapısını açmıştır. Bazı siyasetçiler, Talabani'nin Türkiye ziyaretini Enver Sedat'ın, İsrail ziyaretine benzetmektedir. Nasıl ki Enver Sedat'ın, İsrail ziyaretinden sonra Mısır ile İsrail arasında barış sağlanmışsa, Talabani'nin Türkiye ziyaretinden sonra Türkiye, IKBY yetkilileri ile görüşmeyi kabul etmiş ve Türkiye ile IKBY arasındaki ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Bu noktada belirtilmesi gerekir ki, Talabani söz konusu ziyaretinden sonra Türkiye ile ilişkilerini öyle geliştirmiştir ki, PKK ile Türkiye arasındaki barış sürecinde büyük rol oynamıştır (Semin, 2011: 56).

2008-2009 yılları, Türkiye'nin IKBY ile olan ilişkisinde yeni bir sayfanın açıldığı dönemdir. 27 Şubat 2008 tarihinde IKBY ve Türkiye arasındaki psikolojik pürüzleri ortadan kaldırmakta olan açık diplomatik ilişki ve bağlantılar kurulmuştur. Murat Özçelik (Irak özel temsilcisi) ve Ahmet Davutoğlu (Başbakanlık Dışişleri Başdanışmanı) bu dönemde Bağdat'ta bir ziyaret gerçekleştirmiş olup o dönemin Irak Kürt asıllı Dış İşleri Bakanı olan Zebari ile bir görüşme sağlanmıştır. Söz konusu ziyaret ve görüşme sonrasında ise 2008 yılı Mart ayında Ankara'da Irak'ın Cumhurbaşkanı Talabani ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Irak Merkezi Yönetimi aracılığı ile Iraklı Kürt toplulukları ile dolaysız ve açık siyasi görüşmeler ortaya konmuştur (Baran ve Yılmaz, 2018: 347-348).

3-6 Haziran 2010 tarihleri arasında Mesud Barzani, Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret, Barzani'nin 9 yıl sonrasında Türkiye'ye yapmış olduğu ilk ziyarettir. Bu ziyaret, Türkiye'nin IKBY politikası için de önemlidir. Barzani ziyaretinde Türkiye ile ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla her türlü işbirliğine hazır olduğunu bildirmiştir. Ziyaretin ardından, Türkiye'nin IKBY politikası olumlu yönde değişmiştir. Nitekim Türkiye'ye gerçekleştirilmiş olan ziyaret sonrasında Türkiye, 2010 yılı Ekim ayında Erbil'de konsolosluk açmıştır. Mesut Barzani'nin aynı dönemde Al Jazeera'ya verdiği bir röportajda, Türkiye'yi dost bir devlet olarak gördüğü, Türkiye'nin de Kuzey Irak bölgesinin gelişmesine karşı olacağını düşünmediğini ve var olan ilişkilerin güçlü bir şekilde kalacağını tahmin ettiğini ifade etmiştir. Ardından dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 2011 yılının Mart ayında ilk kez Erbil'e ziyarette bulunarak Mesut Barzani ile görüşmüştür. Böylece Ankara 1990'lı yıllar boyunca kırmızı çizgi olarak ifade edilen Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin oluşması endişesinden kurtularak, IKBY ile ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır (Alaçam, 2010: 257).

2011 yılında ABD askeri, Irak'tan çekildikten sonra Nuri el-Maliki, İran'ın desteğiyle, Irak'taki Sünnileri ve Kürtleri dışlayıcı bir politika izlemeye başlamıştır. Maliki'nin izlemiş olduğu bu politika, Ankara ile Bağdat arasındaki ikili ilişkileri olumsuz yönde etkilerken, Ankara ile Erbil'in birbirine yaklaşmasına yol açmıştır. Aynı zamanda Ortadoğu'da Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmalarının baş göstermesi ve buna paralel olarak PKK faaliyetlerinin artması, IKBY ile Türkiye ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur. 2011 yılında İran ile Irak birlikte Suriye rejimine destek vermeye başlamıştır. Söz konusu gelişmeler, Ankara'yı Ortadoğu politikasını gözden geçirip bölgede kendine yakın olan Sünniler ve Kürtlerle ilişkilerini geliştirmeye sevk etmiştir. Buna bağlı olarak, Tarık el Haşimi'nin tutuklanma kararı çıktığında Türkiye, Haşimi'yi siyasi sığınmacı olarak kabul etmiştir. Eylül 2012 tarihinde Erdoğan'ın isteği üzerine IKBY hükümetinin dostane bir şekilde AK Parti'nin genel toplantısına katılması, Türkiye ile IKBY ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir. Bu gelişmelerin yanı sıra çözüm sürecinin başlamasından sonra, Türkiye ile IKBY ikili ilişkileri de gelişmeye başlamıştır. Bu süreçte Erdoğan'ın daveti üzerine Mesut Barzani, Türkiye'ye ziyarette bulunmuş ve 16 Kasım 2013 tarihinde Erdoğan ile Diyarbakır'ı ziyaret edip barış sürecinin başarıya ulaşabilmesi için her türlü yardıma hazır olduğunu bildirmiştir (Kıran, 2016: 87-90).

1.2. TÜRKİYE-IRAK ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Türkiye-İrak ticari ilişkileri tarihi kökleri olan bir ilişki olup, yakın zamanda ortaya çıkmış değildir. Bu ilişkilerin tarihi diğer Arap ülkeleri gibi Irak'ın da Osmanlı toprakları içinde yer aldığı zaman olan, on altıncı yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Irak, o dönemlerde Osmanlı Devletine bağlı bir vilayetti ve ticaretin türü ise aynı ülke toprakları arasında cereyan eden iç ticaret niteliğindedir.

1932 yılında Irak'ın bağımsızlığından sonra ve 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte ticari ilişkiler, 1932 yılında Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte yeni bir döneme girmiştir. Bu antlaşma, giriş ve çıkış harçlarıyla ilgili olarak taraflardan her birine diğerine karşı bir numaralı devlet düzeyinde muamele etme hakkı vermiştir. İlk başlarda iki ülke arasındaki ticaret hacmi oldukça zayıf ve bazı ticari mallar ve ziraat ürünleriyle sınırlı durumdaydı. Ancak 1946 yılında, Türkiye ve Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanmış olup, söz konusu antlaşma sayesinde iki ülke arasındaki ilişkiler, su düzenleme protokolleri, iktisadi ve ticari alanlar üzerinde yoğunlaşma olanağı bulmuştur. Bu antlaşma, 1965 yılına kadar geçerliliğini korumuştur (Mustafa, 1981: 36-38). 1965 yılında özellikle gümrük harçları, vergiler ve uygulanan masraflarla ilgili olmak üzere taraflara daha serbest ve tercihe dayalı hareket etme imkânı tanıyan Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya, Türkiye'yi yıllık 5 bin ton hurma ithaline zorlayan gizli ilaveler yapılmıştır. 1970 yılından sonra ticari ilişkilerin gelişiminde çok açık ve sürekliliği olan bir başlangıç yakalanmıştır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmeye başlaması ile birlikte ihracat değerlerinde büyük artışlar yaşanmıştır. 2013-2014 yıllarında ise ihracat rakamları en yüksek değerlere ulaşmıştır.

2014 ve 2019 yılları arasında Irak ile Türkiye arasında gerçekleştirilmiş olan ithalat ve ihracat rakamları aşağıda yer almaktadır.

Tablo: 1.1. Türkiye -Irak İthalat - İhracat Rakamları

Milyar \$	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (8 Ay)
İhracat	10,90	8,56	7,64	7,66	8,35	5,53
İthalat	0,27	0,30	0,84	1,48	1,42	1,12
Hacim	11,17	8,86	8,48	9,14	9,77	6,65
Denge	10,63	8,26	6,80	6,18	6,93	4,41

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı

Yukarıda yer alan tabloya bağlı olarak, 2014 ve 2019 yılları dâhilinde Irak ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkilerin, ticari ilişkilere olan yansımaları yer almaktadır. 2014 yılına IŞİD Örgütünün (Irak ve Şam İslam Devleti) Ortadoğu’da belirmesi ile iki ülke arasındaki ticaret hacminde azalışlar meydana gelmiştir. 2014 yılında 10,90 milyar dolar olarak gerçekleştirilen ihracat, IŞİD örgütünün tehdit olarak algılanması iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin bu durumdan olumsuz etkilenmesine bağlı olarak her geçen yıl azalış göstermiş olup, 2019 yılının ilk sekiz ayında 5, 53 milyar dolara düşmüştür. 2014 yılından itibaren denge, hacim ve ihracat değerlerinde meydana gelen azalışlar iki ülkenin belirtilen yıllar içerisinde yaşamış oldukları ikili ilişkilerdeki sorunlar ve Irak’ın kendi içerisinde yaşamakta olduğu problemlere bağlı olarak ortaya çıkmış olup bu durum ticaret alanında gerçekleştirilen faaliyetlere etki etmiştir.

Jeopolitik konumun, ülkeler arasındaki ticari ilişkilere olan etkisinin incelenmesi, birçok modern siyasal sorunların tartışılması ve analiz edilmesi bakımından kilit noktayı teşkil etmektedir. Ayrıca, bu önem en azından ticari ilişkiler gibi diğer jeopolitik konuları ele alıp sorunlara çözüm bulma hususunda uygun bir arka plan sağlamaktadır. Bu jeopolitik konuların analizi zorunludur, çünkü birçok politik karar bu ilişkilerle bağlantılı kurallar ve usuller esasına göre alınmaktadır.

Politikanın ticari ilişkileri etkilemekte olması ve yönlendirici etkisi neticesinde ülkeler arasındaki ilişkiler zarar görebilir ya da bu durumun tam tersi; yani ticari ilişkilerin politikaya hâkim olması ve uluslararası düzeyde sadece belirli bölgelerde pazarlama işlemlerinin yürütülmesine ilişkin yönlendirici etkisi de ülkeler arasındaki ilişkilere zarar verebilir. Böylece ülkeler arasındaki müşterek çıkarlardan faydalanma esası ortadan kalkmaktadır (Al Shamy, 1999 s.89-91). Bu nedenle birçok gelişmiş ülke, nitelik ve nicelik bakımından büyük oranda uluslararası politik yapının coğrafi gerçekliğine bağlı olarak denetimsel bir ticari ve politik planlama yaklaşım ve

yöntemlerini benimsemektedir. Böylece gelecekte daha üstün bir yapıya sahip olabilme senaryoları tasarlanabilir. Buradan anlaşılmaktadır ki, bir ülke ticari ve politik yönden istikrarlı ve kararlı olabilmek için başka bir ülkenin durumundan yararlanır ve böylece gelişimini ve sürekliliğini sağlar.

Teknolojik gelişmelerle birlikte ticari ve politik faktörler de Türk siyasetinin istikametinde önemli bir rol oynamaktadır. Şöyle ki, 1970’li yılların Irak – Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin gelişiminde net, açık ve sürekliliği olan bir başlangıç olduğunu görüyoruz. Bu durum bazısı Irak’la bazısı da Türkiye ile ilgili olan ticari ve siyasal birçok gelişmeyle alakalıdır. Buradan hareketle, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişimini takip ettiğimizde, bu ilişkilerin bazen siyasal bazen de ülke içerisindeki ekonomik faktörlere göre şekillendiğini görmekteyiz.

1.3. TÜRKİYE- IRAK ARASINDAKİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLERİN EKONOMİK İLİŞKİLERE ETKİSİ

Çalışma dâhilinde, Türkiye ile Irak, Suriye ve Yunanistan arasındaki siyasi ve ticari ilişkilerin ekonomik ilişkilere etkisinin incelenmesinin nedeni, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin, gerçekleştirilmekte olan ticari faaliyetlerin azalış ve artışı ile bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, coğrafi ekonomik ve askeri yönden Irak’a komşu olan bir ülkedir. Ayrıca Türkiye, Arap ülkeleri ile Arap Körfez ülkeleri arasındaki bağlantı noktası sayılmaktadır. Aynı zamanda enerji kaynakları zengini olan ülkeler ile enerjiyi tüketen ülkeler arasında geçiş noktasını teşkil etmektedir (Al Sayyed ve al Qurayshy, 1995: 175-179).

Doksanlı yılların başından bu yana Irak ile gerçekleşmekte olan ekonomik ilişkiler ABD ve müttefiklerinin aracılığı ile sağlanmıştır. 1990 ve 1991 yılları arasında yaşanan Körfez Savaşı sonucunda, savaşın yol açmış olduğu hasarlar ve BM tarafından Irak’a uygulanmakta olan yaptırımlar ülke ekonomisinde ve alt yapısında oldukça büyük hasar ve problemlere sebebiyet vermiştir. Uygulanmakta olan ekonomik ve ticari ambargo Irak’ın komşu ülkeler ile ticari ilişkilerini bitirme noktasına getirmiş olup ülke ekonomisinin kötüleşmesine yol açmıştır (İnançlı ve Ak, 2005: 391). Savaş sonrası dış ticaret, kara ulaşımı ve taşımacılığı, müteahhitlik alanlarında meydana gelen olumsuz etkiler ve petrol fiyatlarının yükselmesi, Türkiye ekonomisini etkilemiş olup ekonomik anlamda büyük kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Bu

doğrultuda, yaklaşık 1-1,5 milyon dolar olan ticaret hacmi 1995 yılında bu rakam 123 milyondan 123 milyona düşüşe geçmiştir (Bölükbaşı, 1993: 17).

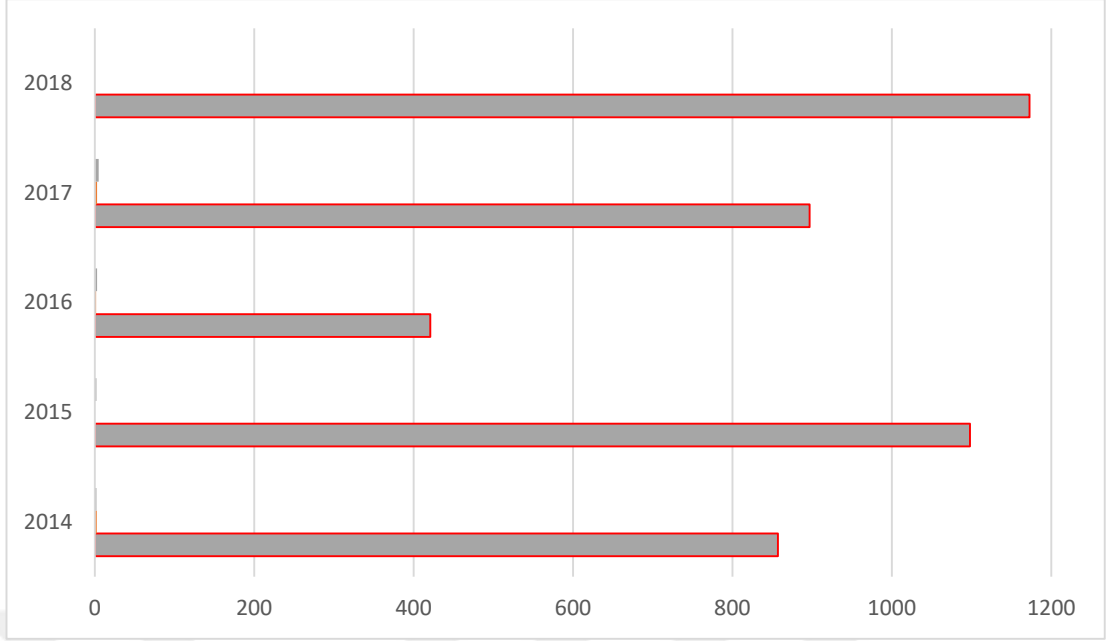
Türkiye, 1996 yılı itibari ile Irak ile ekonomik ilişkilerin artırılmasına yönelik olarak ikili seviye üzerine odaklanmakta olup BM Petrol Karşılığı Gıda ve İlaç Programının Saddam Hüseyin tarafından kabul edilmesi ve Irak'a yönelik olan yaptırımların azaltılması sonucunda söz konusu ülkeler arasındaki ticaret hacmi 1 milyar dolara yükselmiştir. Ancak, 1998 yılında BM Petrol Karşılığı Gıda ve İlaç Programı dâhilinde, Irak'ın Türkiye'den yapmış olduğu alımları farklı ülkeler üzerinden gerçekleştirmesi, Irak'ta yer alan kuruluşların Türk şirketlerine karşı borçlanmalarına ve petrol fiyatlarında yaşanan düşüşe bağlı olarak ikili ticaret hacmi azalış göstermiştir (İnançlı ve Ak, 2005: 391).

2000 yılında merkezi ekonomik yapıdan liberal ekonomik yapıya geçiş yapmış olan Irak'a yönelik gerçekleştirilen yapılanma ve ambargolarının azaltılması ile dış ticaret hacmi üst seviyelere ulaşmıştır. 2000'li yıllarda bölgedeki istikrarın sağlanması amacıyla Irak ile ilişkilerin güçlenmesi adına gerçekleştirilmiş olan girişimler ile birlikte Türkiye ve Irak arasındaki ihracat hacminde kayda değer artışlara bağlı olarak ekonomik ilişkilerde gelişim gözlenmiştir (İnançlı ve Ak, 2005: 397).

2014 yılı kapsamında, Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler önceki yıllara göre daha karmaşık hale gelmekte olup IŞİD'in Irak'ta yeni oluşum göstermesi ile birlikte iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri gerileme aşamasına geçmiştir. Türkiye, 2013 yılında Bölgesel Kürt Yönetimine 1,1 milyar dolar destek sağlayan 2. Ülke iken IŞİD'in 2014 yılında Irak'ta bir güvenlik riski yaratmakta olması Irak ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin zayıflamasına neden olmuştur. Ancak, Maliki dönemi sonrasında Irak'ın Türkiye ile ilişkilerini yoluna koymaya yönelik gösterilen çabaların temel nedeni ise IŞİD'in Bağdat'ta oldukça önemli bir güvenlik riski ve tehdidi oluşturmasından kaynaklanmaktadır (Balcı, 2014: 20-24).

2014-2018 yılları arasında Irak'tan ülkemize gelen turist sayısı aşağıda yer alan grafikte gösterilmektedir.

Grafik: 1.1. 2014 ve 2018 Yılları Arasında Irak'tan Ülkemize Gelen Turist Sayıları

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı

Musul'un IŞİD'ten kurtarılmasına yönelik yapılan askeri hazırlıklar esnasında Irak Başbakanı Haydar el İbadi'nin, Musul yakınlarında yer alan Başika üssünde bulunan Türk askerlerinin çekilmesini istemesi üzerine ise 2016 yılında Ankara ve Bağdat arasında yaşanmış olan gerilim, ihracat- ithalat rakamları ve ülkeye gelen turist sayısında meydana gelen azalışlara bağlı olarak, ticari ve ekonomik ilişkilerdeki gerilemeyi ortaya koymaktadır.

1.3.1. İki Ülke Arasındaki İlişkilerde Petrol Kaynaklarının Önemi

Uluslararası stratejik ticari mallardan olan petrol, ülkeler arasındaki ticari ilişkilerde en önemli unsur sayılmaktadır. İşte Türkiye, Irak'la olan ticari ilişkisinin gelişimine bu gerekçeyle önem vermektedir. Irak da Türkiye'nin stratejik öneminden faydalanmaktadır. Çünkü Türkiye büyük oranda petrol rezervlerine ihtiyaç duymakta ve bu durum, Türkiye'nin ithalat listesinde petrol ürünlerine olan talebin artış kaydetmesiyle daha belirgin hale gelmektedir. Şöyle ki, 1975 yılında ithalat değeri toplam değerinin % 16,9 oranında gerçekleşmiştir. Sonra 1980 yılında % 47'ye, 2000 ve 2001 yıllarında ise sırayla % 22 ve % 27'ye yükselmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin, coğrafi yakınlık faktörlerinden istifade edilmek suretiyle ürünlerinin tasarrufunda bir pazar olarak ve Irak pazarındaki Türk şirketlerin deneyiminden faydalanılmıştır. Türkiye ile Irak arasındaki petrol boru hattı, Irak-Türkiye ticaret ilişkilerinin durumuna delil gösterilebilecek göstergelerden biri sayılmaktadır. Bu

hatlar her iki tarafın birbirlerine karşı ilişkilerinde denge görevi görmektedir (www.Eiado.Gov).

Petrol, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi noktasında kritik bir öneme sahiptir. Bu ilişkiler 1970’li yılların ortasında başlamış olup Irak’ın Türkiye’ye olan petrol ürünleri ihracatı 485 milyon dolar değerinde artış kaydetmiştir. Böylece Irak’ın ihracat toplamının % 7 sini, Türkiye’nin petrol ithalatı toplamının ise % 57’sini teşkil etmektedir. Irak’ın ihracat değeri toplamı 1972 yılında 30 milyon doları geçememiştir. Bunun nedeni ise 1974 yılında petrol fiyatlarının tekrar yükselmesidir. Türkiye’nin 1970 yılındaki toplam ithalatı % 7 oranındayken 1980 yıllarında % 37 ‘ye çıkmaya başlamıştır. Türkiye nüfusundaki hızlı artış nedeniyle ise Türkiye ekonomisinde sanayiye dayalı yapısal değişiklikler yapma gereksinimi duymuş ve bu değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Dahası 1979 yılında günlük 3,03 milyon varil petrol ihracı yapılırken bu değer, bir anda günlük 0,7 milyon varile kadar düşmüştür (Muavvaz, 1998: 56). Aşağıda yer alan tabloda ise 1980 ve 2018 yılları arasında Irak Petrol İhracatının Türk Petrol İthalatı Toplamına Oranı yer almaktadır.

Tablo: 1.2. Irak Petrol İhracatının Türk Petrol İthalatı Toplamına Oranı (1980 – 2018)
Bir Milyon Dolar

	Irak’ın Petrol İhracat Değeri 1	Irak’ın Türkiye’ye Petrol İhracat Değeri 2	2/1=%	Türkiye’nin Toplam Petrol İthalatı 3	% 3/2
1980	26479	1149	4,3	3614	31,8
1985	11085	1132	10,2	3508	32,2
1990	9932	999	10	3881	25,7
1995	350	0	0	5916	0
2000	16384	498	3	9450	5,2
2005	23671	451	2	21255	2,1
2010	49564	2152	4,1	52452	4
2018	84256	3985	7,6	84956	7

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı

Tablo 1.2’de yer alan veriler değerlendirildiğinde; 1980’li yılların başında Türkiye’nin komşuluğu Irak’ın ekonomisine çok önemli ölçüde katkılarda bulunmakta olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Şöyle ki, Irak’ın 1980 yılında petrol ihracatı 1,149 milyon dolara yükselmiş sonra 1985 yılında ise bu değer 1,132 milyon dolar olmuştur.

Böylece Irak'ın petrol ihracat oranı % 10,2, Türkiye'nin petrol ithalat oranı ise % 32 olarak gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ise İran ile Irak arasında savaşın patlak vermesi ve İran'ın Basra ve FAO'daki Arap Körfez'indeki petrol ihraç kanallarını tehdit etmesidir. Ayrıca toprakları üzerindeki petrol ihraç borularının ikinci defa kapatılması nedeniyle, Suriye üzerinden Irak petrol çıkışlarını durdurmuştur. Ancak 1990'lı yıllarda ise genel bir şekilde Irak'ın petrol ihracat değerinde gerileme kaydedilmiş ve Türkiye ile karşılıklı yapılan petrol ticareti değeri ortalaması 999 milyon dolara kadar düşmüştür. Bunun nedeni ise petrol fiyatlarının düşmesi ve 1990 yılında İkinci Körfez Savaşının patlak vermesi ve de Irak'a karşı yapılan saldırılardır. 1990 yılında Irak'a dayatılan ticari ve ekonomik ambargo nedeniyle bu değer, 1990 yılından önceki seviyesine ulaşamamıştır. Türkiye bu nedenle yüzünü Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da kurulan eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne ve Kafkaslara dönmüş, bu bölgelerle ticari ilişkilerini artırmak istemiştir. Ayrıca, Avrupa Birliği ile ticaret hacmini artırmak amacıyla 1995 yılında Avrupa Gümrük Birliğine ilişkin bir antlaşma akdetmiştir. 2000 yılında ticari ilişkiler yeniden iyileşmeye başladı. Irak'ın Türkiye'ye yaptığı petrol ihracatı 2000 ve 2005 yılları arasında sırayla % 3 ve % 2 oranlarına gerilemiştir. 2011 yılında Irak'ın Türkiye'ye yaptığı petrol ihracat değeri 2 milyar 211 milyon dolara yükselmesine rağmen bu değer Irak petrol ihracat değerinin sadece % 4,4 ünü, Türkiye'nin petrol ithalat değerinin ise yalnız %4' ünü teşkil etmiştir. Bunun nedeni ise Irak'ın petrol ihracat yönünün ABD'ye ve Avrupa Devletlerine dönmesi, Türkiye'nin petrol ithalat yönünün ise Orta Asya Cumhuriyetlerine dönmesidir. Böylece ithalat oranı % 15'ten daha fazla orana ulaşmıştır. Bölgedeki istikrarsızlık iki ülke arasındaki ticari ilişkilere olumsuz olarak yansımıştır (Nurettin, 1997: 54-59).

Bu olaylara karşın Irak'taki petrol zenginliği, Türkiye – Irak ilişkilerini yeniden oluşturma ve mevcut ilişkileri hareket ettirmede çok önemli rol üstlenmiştir. Çünkü Türkiye, Irak petrolünün ihraç edildiği çok önemli ve büyük bir ülkedir. Buna ilave olarak karşılıklı ticaret hacmi de yükseltilmiştir. Türkiye'nin petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla Irak petrolüne itimadını arttırması, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin tabiatına olumlu olarak yansıyan bir etkidir. Bu durum özellikle de Türkiye'nin muhtelif alanlarda geniş bir kalkınma hamlesini yakalaması amacıyla üzerinde yoğunlaştığı bir ticarettir. Teknolojik anlamda gelişim ve kalkınma, ekonomik yönden varlık göstermek için çok çaba sarf edilmesi gereken bir alandır. İki

ülke arasındaki ortak çıkarlar ve iyi komşuluk ilkesine dayanmayan her bir tasarruf, netice olarak gelişmiş toplumların gayesi ve hedefi sayılan ekonomik kalkınma özelliklerinden istifade edememekle sonuçlanacak bir hamledir (Nurettin, 1997: 156).

1.3.2. Irak'a Yönelik Ekonomik ve Ticari Ambargonun Türkiye – Irak Ticari İlişkilerine Yansımaları

Irak'ın jeopolitik ve ticari etmenleri bölgedeki kalkınmaya katkılar sunmada mihenk taşı niteliğinde çok önemli stratejik özelliklere sahiptir. Buradan hareketle 1990 yılının Ağustos ayında 661 sayılı BM Güvenlik Konseyi almış olduğu karara bağlı olarak Irak'a dayatılan ekonomik ve ticari ambargonun, 1980'li yıllarda yeni bir döneme giren Türkiye'nin çıkarlarına hizmet etmediği çok açık olarak görülmektedir. Çünkü Türkiye doğrudan veya dolaylı olarak ekonomisinin gelişiminde çok önemli rol oynayan kaynaklardan mahrum bırakılmıştır (Ahmet, 2005: 254-257).

Irak'a ambargo uygulanmasına Türkiye'nin katılması, Türkiye'nin Irak'a coğrafi olarak komşu olmasının önemini yitirmesine ve hem ticari ilişkilerindeki hem de iyi komşuluk ilişkilerindeki yatırımlarının önemini sekteye uğramasına neden olmuştur. Çünkü Irak, Türkiye toprakları üzerinden geçen petrol boru hatlarını kapatmış ve bu durum da Türkiye ekonomisine çok büyük zararlar vermiştir. Türkiye kendi toprakları üzerinden Irak petrolünün ihraç edilmesi sebebiyle yıllık yaklaşık 400-600 milyon dolar değerinde bir gelir elde ediyordu. (Limanları üzerinden ihraç edilen her bir varil petrolün fiyatının %35 i Türkiye'ye kalıyordu.) Bunun yanı sıra Türkiye çok iyi fiyatlarla yerel kullanım amacıyla petrolü de temin etmiş oluyordu. Ayrıca Türkiye almış olduğu bu uygun fiyatlı petrolün karşılığını isterse kendi ürettiği Türk mallarını vererek ödüyor isterse de dövizle ödeme yapıyordu. Yani ödeme konusunda da serbest hareket edebiliyordu. Böylece Türkiye'nin petrol zararları 1993 yılına kadar yaklaşık 7 milyar doları bulmuştur. Irak'ın Türkiye için en büyük ticari ortak olması bu kayıpta en büyük etken olmuştur. İki ülke arasındaki ticari ilişkinin durması, Irak ekonomisinin Türkiye ekonomisine destek olması bakımından, Türkiye için çok büyük bir ekonomik zarara neden olmuştur. Tablo 1.2'de gösterildiği üzere iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 1980'li yıllarla kıyaslanacak olursa çok düşük seviyelere gerilemiştir. Türkiye ekonomisindeki enflasyon oranı işgal başladığı günden itibaren % 150 'ye kadar ulaşmıştır. 1980 yılında 4,6 milyar olan ticari bütçe açığı, 1990'lı yılların başında 7 milyara ulaşmıştır (Buhtan, 2005: 145).

Komşu ülkeler arasındaki ilişkiler ülkelerin konumları, ticari ilişkileri ve ekonomileri açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Türkiye için oldukça güçlü bir ekonomik gelir ve gelişim sağlayan Irak'a yönelik ortaya konulan ticari ve ekonomik ambargo ile iki ülke arasındaki ticaret durmuş olup bu durum Türkiye ekonomisinin olumsuz yönde etkilemesine neden olmuştur. Irak ve Türkiye arasındaki dış ticaret rakamları incelendiğinde ise iki ülkenin birbirleriyle olan alışverişlerinin yüksek seviyelerde olduğu gözlenmektedir. Söz konusu ambargo sonucunda Türkiye'de yaşanan enflasyon artışı, bütçe açıkları ve petrol alışverişinin sınırlandırılması Türkiye ekonomisini büyük zarara uğratmıştır. Türkiye Irak için denge sağlayıcı bir konumdayken Irak ekonomisinin ise Türkiye ekonomisine oldukça büyük katkılar sağlamakta olduğu söylene bilinmektedir. Bu bağlamda söz konusu iki ülkenin hem komşu ülke olmaları (coğrafi yakınlık) hem de ekonomik ve ticari açıdan gelişebilmeleri adına birbirlerine bağlı ilişkiler içerisinde olmaları söz konusudur.

Tablo: 1.3. 1991-2002 Irak ve Türkiye Arasındaki Ticaret Hacminin 1980-1989 Dönemi ile Kıyası, (Bir Milyon Dolardır)

Yıl	Irak'tan Türkiye'ye İhracat	Türkiye'den Irak'a İhracat	Ticaret Hacmi	Irak ve Türkiye Ticaretinin, Toplam Türkiye Ticaretine Oranı %	Irak'ın Ticari Bütçesi
1980-1989	1300	700	2000	10	6+
1991	0	122	122	0,3	112-
1992	0	212	212	0,5	212-
1993	0	160	160	0,3	160-
1994	0	141	141	0,3	141-
1995	0	123	123	0,3	123-
1996	32	219	251	0,3	187-
1997	454	549	1003	1,3	95-
1998	247	366	613	0,8	119-
1999	414	247	661	0,9	167+
2000	487	371	858	1	116+
2001	505	819	1344	1,8	334-
2002	677	649	1326	1,7	28+

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı

Türkiye'nin Irak'la olan ticaret oranı 1980 yılında % 10'dan 1991 yılında % 0,3'e ve 1995 yılında da % 0,2'ye düşerek önemini kademeli olarak yitirmiştir. Irak, Türkiye'nin ihracat işlemlerinin önünde özellikle de Türkiye'nin güneydoğusundaki

tarımsal ürünler için çok geniş bir pazar teşkil etmektedir. Irak'la olan ticaret gelirlerinin düşmesi bu alanları da olumsuz yönde etkilemiştir. Şöyle ki değişim oranı 1991 yılında % 1 ile 1995 yılında % 48 ve 2001 yılında da % 4 oranında yerel fiyatlar üzerinden değişiklik göstermiştir.

Bunlara ilave olarak yaklaşık 40.000'den fazla yük kamyonunun ticari mal taşıma işlemi askıya alınmak suretiyle nüfusun büyük bir oranına iş olanağı sağlayan kamyonların hareket trafiği düşmüştür. 1993 yılında 143 kamyonu düşen sayı 1980'li yıllarda ise 700.000-950.000 arasında değişmekteydi (Şekil 1.2). Buradan anlaşılmaktadır ki Irak-Türkiye ticaretinin özellikle Irak'a sınır bölgelerde ekonomik boyutlarına ilave olarak sosyal ve güvenlik boyutları da vardır. Türkiye'nin almış olduğu bağış ve hibelere rağmen bunlar hiçbir zaman Irak'la yaptığı ticaret ve ekonomik işbirliği kadar ekonomisine etkili olmamıştır. Çünkü coğrafi yönden yakın olması ucuz enerji kaynağı tedariki ve tüketim pazarı gibi birçok olumlu tarafları da beraberinde getirmekteydi. Türkiye, Irak'la olan ticaretinin durması nedeniyle ekonomisinin uğramış olduğu zararların hacminin ne kadar büyük olduğunu anlayınca ambargonun kaldırılması ve Irak'la tekrar ticaret yapmasına izin verilmesi için çok çaba sarf etmiştir (Muavvaz, 1988: 120-122).

1995 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin çıkartılan 986 kararı gereğince Türkiye, gıda maddesi karşılığında petrol sözleşmesinin tatbik edilmesinden istifade etmiştir. Aralık 1996 ve Haziran 1997 tarihlerine kadar olan Irak, birinci aşamada Türkiye üzerinden petrolünün ihraç gelirleri olarak 140 milyon dolar elde etmiştir. Böylece iki ülke arasındaki ticaret hacmi 300-500 milyon dolar arasında artış kaydetmiştir. Bu aşamada Irak'ın toplam ihracat değeri 120 milyon varile ulaşmıştır. Bunun 18,61 milyon varili yani %15,5 oranı, Türk Tüpraş kamu şirketi üzerinden Türkiye'nin ithal ettiği toplam petrol miktarını teşkil etmektedir. İkinci aşamada ise Ağustos 1997 yılında şirketin sözleşme değerleri 15,3 milyon varile ulaşmıştır. 2001 yılında ABD yönetimi Irak üzerindeki baskıyı iyice daraltmak ve Irak ile Türkiye arasındaki ticarete olumsuz yansıyan ambargoların uygulanması yönünde uluslararası toplumu ikna etmek amacıyla Irak'ı tekrar kışkırtmaya çalıştı. Ancak büyük kamyonlar vasıtasıyla Irak'ın Türkiye'ye ihraç ettiği günlük 100 bin varil petrol takviyesiyle her iki taraf da coğrafi yakınlık özelliğinden yararlanabilmiştir. Bu petrol takviyesi beşeri program kapsamında Irak-Türkiye petrol boru hattı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu konuların özeti olarak Türkiye'nin Irak ile gerçekleştirilmekte

olan ticari faaliyetleri durdurması ve Irak'a yönelik uygulanmakta olan ekonomik ambargo sürecinde, Batı'nın stratejik ortağı olarak yaptırımları gerçekleştirmesi Türkiye ekonomisinde kayıpların yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye'nin yıllık gelişme ve kalkınma oranlarında meydana gelen azalışlar ve ticari bütçe açığı söz konusu olumsuz etkinin en belirgin göstergesidir. Çünkü Irak ekonomik sorunlarını ortan kaldırmak için petrol ihtiyacını karşılama konusunda Türkiye'nin esas ticaret partneri konumundadır. Türkiye, Yumurtalık Limanı aracılığıyla Irak'tan petrol ihtiyacının yarısını ithal etmektedir. Irak petrolünün Mersin limanı üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmesi, nakliye sektörünün gelişmesi açısından destek sağlamaktadır. Bu durum ise genel anlamda Türkiye'nin nakliye sektörü için önem taşırken özel olarak ise Güneydoğu Anadolu'da yer alan bölgeler içinde önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak Türkiye nispi olarak gelecekteki dış ekonomik ve ticaret siyasetini uygulamada coğrafi konumunu ve nispi olarak kaynaklarının çokluğunu işleterek kendi çıkarları ile ABD'nin ve Avrupa ülkelerinin çıkarları arasında bir denge sağlayabilmiştir (Muavvaz, 1988: 154-155)

Türkiye ve Irak ticaret alanında etkileşim içerisinde olan komşu ülkeler olmakla birlikte iki ülke arasındaki ticaret yalnızca ekonomik boyutta değil, askeri, sosyal ve güvenlik boyutunda da önemli etkilere sahiptir. Türkiye'nin Irak ile gerçekleştirmiş olduğu ticaret hacmi oldukça yüksek değerlere sahip olmakla birlikte ticaretin durmasına yönelik ortaya çıkan siyasi anlaşmazlıklar Türkiye'nin ticaret hacminin zarara uğramasına, ülkedeki kalkınma oranının düşmesine ve bütçe açıklarının artmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve yaşanan siyasi sorunlar karşısında her iki ülkenin de kendi ülkelerine ait ilke ve değerlerine zarar vermeyecek şekilde orta yolu bularak dengenin sağlanması Irak ve Türkiye'nin ekonomik, ticari, sosyal, askeri ve güvenlik alanlarında karşılıklı olarak kalkınma ve gelişimin yaşanmasına katkı sağlayacaktır.

1.4. SİYASAL FAKTÖRLERİN TİCARİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler yıllarca birikmiş siyasi sorunlardan etkilenmektedir (su sorunu, Kürt sorunu ve Türkmen sorunu gibi). Bu sorunlar iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin yoldan çıkmasına neden olmuştur. Bölgedeki özellikle de Irak'taki olaylar ve değişiklikler taraflar arasındaki güveni yok edecek düzeyde yeni mesafelerin açılmasını tetiklemiştir. Ticari ve ekonomik işbirliği ilişkilerinde sıkı ve

sağlam bir doku örmeye teşvik eden Irak ile Türkiye arasındaki mevcut jeopolitik sütunlar ve bağlar çok olmasına rağmen bu durumun sonuçları oldukça sınırlıydı. Irak'la olan ticari ilişkilerine çok büyük önem veren Türkiye, Birinci Körfez Savaşı (İran – Irak Savaşı), 1990-1991 Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan savaş ve 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali gibi gelişmelere karşı uyguladığı siyasetlerde iyi hareket ediyordu. Orta Asya Cumhuriyetlerinin yaşadığı bölgesel değişimler ve Türkiye'nin AB'ye katılma isteğindeki durum da göz ardı edilemez. AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu)'na girebilmek amacıyla 1960'lı yıllara kadar Türkiye'nin Batı'ya siyasi yönelimleri vardı. Bunun yanında Türkiye'nin NATO'ya katılması, Kıbrıs Krizinin neticeleri ve ekonomik sebeplerle birlikte Arapların – Türkiye'nin müttefiki olan ABD ve Batı'yı göz ardı ederek – Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi desteklemesi, Türkiye'nin de Araplara, özellikle de Irak'a karşı siyasi tavrında değişiklikler yaşanmıştır. Irak'ın durumu, iyi ilişkilere ve kendisini Türkiye'ye bağlayan dost ve komşuluk ilişkilerine bağlıydı ki bu durum tankerlerle Irak petrolünün taşınmasıyla ticari ilişkilerinin gelişimine katkı sağlayacaktı. Şöyle ki Türkiye 1970 yılında yaklaşık 45 milyon dolar değerindeki ham petrol ihtiyacının üçte birini ithal etmiştir. Sonraki yıl ise bu değer 1 milyar 585 milyon dolara ulaşmış olup, Haziran 1975 tarihinden Şubat 1976'ya kadar Türk petrol rafinelerinin beslenmesinde kullanılan ihracat miktarı 563 milyon ton olmuştur. Türkiye üzerinden geçen Irak petrol boru projesinin tamamlandığı 1977-1980 tarihleri arasındaki dönemde bu durum bazı sorunları beraberinde getirmiş ve iki ülke arasındaki ticari ilişkilere de yansımıştır. Petrol fiyatı ve petrol geçişinden alınacak olan pay fiyatının belirlenmesi hususunda anlaşmazlık, petrol fiyatı ve petrol geçişinden alınacak olan pay fiyatının belirlenmesi hususunda anlaşmazlık; Türkiye'nin Irak'la olan kaçakçılık, su ve isyan hareketleri gibi sınırda meydana gelen sorunları nedeniyle petrol pompaları durdurulmuştu. Ayrıca Türkiye, kendisini Irak'ta yaşayan Türkmenlerin hamisi olarak görmektedir (El Ubeydi, 1986: 25-28).

Türkiye ve Irak'ın dış ticareti, her iki ülkede birbirine göre dış dünyaya açılan bir kapı konumunda olması hasebiyle çok önemli bir yere sahiptir. İki ülke arasındaki ticaret birçok yön ve güzergâha bağlıdır. Ticari ilişkilerin dış siyaseti şekillendirmesi işlemi, siyasi aşamaların, durumların ve zamanların farklılık göstermesine göre değişen faktörlere tabidir. Bunların uzun zamanlı etkileri, bu ilişkilere de yansımıştır. Coğrafi konum ve ulusal çıkarlar, iki ülke arasındaki ticaret güzergâhının şekillenmesinde katkı sağlayan ana faktörlerdendir (İbrahim, 1986: 45-48).

Türkiye, 1990 yılında meydana gelen Körfez Savaşı sonrasında Irak'ta uygulanan ambargodan büyük ölçüde etkilenmekte olan ülkelerden biridir. Savaş sonrasında ülkede yaşanan karmaşık ve belirsiz yapısı iki ülke arasındaki ticaretin durma noktasına gelmesine neden olmakla birlikte Türkiye'nin turizm sektöründe de olumsuz etkiler oluşmasına sebebiyet vermektedir. Aynı zamanda belirli dönemlerde Irak'tan Türkiye'ye gelmekte olan mültecilerin giderleri ve Musul- Kerkük boru hattından sağlanan petrol alışverişinin durdurulmasına bağlı olarak Türkiye bu dönemde oldukça büyük kayıplar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda ambargonun kaldırılması Türkiye'ye yalnızca ekonomik açıdan değil aynı zamanda güneydoğu bölgesinde etkileri hissedilmekte olan PKK varlığından kaynaklı olarak oldukça etkili bir siyasi problem haline gelmiştir. ABD'yi Körfez Savaşı'nda desteklemekte olan Türkiye savaş sonrasında bir kazanım sağlayamamış olup ABD gözetimi ve baskısı altında kalarak komşu ülkeleri ile ilişkilerini olumlu bir şekilde sonuçlandıramamıştır. Bu durum ise Türkiye'nin politikalarını tekrar gözden geçirerek değiştirmeye başlamasına neden olmuştur. Ambargonun Türkiye'de görülmekte olan olumsuz etkilerine bağlı olarak 1992 yılının aralık ayında Bülent Ecevit Irak ile ilişkilerin yoluna konulması adına Bağdat'ta bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 1993 yılında Bağdat ile kurulan diplomatik ilişkiler yenilenmiş olup iki ülke arasında sıklıkla meydana gelen ziyaretler gerçekleştirilmiştir (Aydın ve Aras, 2004: 114).

Türkiye'de bulunan bazı iş adamlarının 1995 yılında iki ülkenin de yetkileri ile görüşerek ticaretin kolaylaştırılması ve geliştirilmesi adına yapmış oldukları ziyarette resmi protokol imzalanmıştır (Olson, 1995: 103). Ancak Türkiye'nin ambargonun kaldırılmasına yönelik çabaları Irak tarafından kabul görmesine rağmen ABD tarafından kabul edilmemiş olup yalnızca ambargoya yönelik bazı değişiklikler uygulanmıştır. Tüm çabalar sonucunda BM ambargosu genel hatlarıyla aynı kalmasına karşın 1999 yılı Kasım ayında İstanbul'da gerçekleştirilmiş olan AGİT zirvesinde Bülent Ecevit'in gayreti, Dış İşleri Bakanı İsmail Cem'in BM Genel Sekreteri Kofi Annan arasında görüşmenin sağlanması ve ambargoya yönelik kısıtlamaların kaldırılması adına Dış İşleri Bakanlığı Müsteşarı Faruk Loğoğlu'nun 2001 yılı Mayıs ayında Irak'a ziyaret sağlaması petrol ihracatı kısıtlamalarının kaldırılması aşamasında destek sağlamıştır (Aydın ve Aras, 2004: 114).

Irak ile ilişkiler düzenli bir şekilde gelişmekte olup Türk iş adamları ticari ambargonun ortadan kaldırılmasını beklerken 2001 yılında meydana gelen 11 Eylül

saldırısı ile ABD'nin Irak'a müdahale etmesi sonucunda Türkiye ve Irak arasında ilişkilerin düzeltilmesi adına gerçekleştirilen tüm çabalar önemi yitirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin karmaşık hale gelmesi ve bir daha eski hale gelmeyecek olması 11 Eylülde New York ve Washington'a gerçekleştirilen saldırılar sonrasında kesinliğe kavuşmuştur. Bu çerçevede ise 18 Eylül 2011 tarihinde Türkiye ile Irak arasındaki ticaret sonlandırılmıştır (Ilıcak, 2002: 89-94).

2003 yılında ABD'nin Irak'ta yer alan Türk topraklarına saldırısı sonrası ABD ile ilişkilerin kötüleşmesi ve Türkiye'nin Irak'a vermiş olduğu askeri destek sonrasında ambargo ortadan kaldırılmış ve Irak ile ilişkiler düzelmeye başlamıştır. Irak'ta gerçekleştirilecek olan yeniden yapılandırma (konut, köprü yapımı ve alt yapı projeleri) çerçevesinde Türkiye'de yer alan inşaat firmaları Irak'ta faaliyet göstermeye başlamışlardır. 2003 ve 2009 yılları arasında Türkiye'de bulunan inşaat firmaları tarafından Irak'ta gerçekleştirilen birçok projeye (495 adet) ve çalışmaya imza atılmıştır. Söz konusu projelerde elde edilen gelir ise Dış İşleri Bakanlığı tarafından sağlanmış olan bilgiye göre 7,5 milyar dolardır. Irak'ta yaşanan siyasi ve iç karmaşalara bağlı olarak ise 2014 yılında gerçekleştirilen ihracatımız 2013 yılına kıyasla yüzde 9 oranında azalmıştır (Özer, 2019: 301).

Tablo: 1.4. Irak ve Türkiye'nin 5 Politik Dönemi

2003 ve 2005 yılları	Düşük yoğunluklu politik dönem
2005 ve 2009 yılları	Merkez ağırlıklı politik dönem
2010 ve 2014 yılları	Yerel ağırlıklı politik dönem
2014 ve 2016 yılları	Dalgalı ve durağan dönem
2017 ve sonrası	Merkezi siyasete geçiş dönemi

Kaynak: Duman, 2019

Türkiye ve Irak arasındaki politik ilişkilerde dalgalanmalar olmakla birlikte 2003 ve 2017 yılları arasında iki ülkenin ilişkileri 5 döneme ayrılmaktadır. Bu beş dönem yukarıdaki tabloda yer almaktadır.

1.4.1. Türkiye- Irak Arasındaki Siyasi ve Ticari İlişkilerin Değerlendirilmesi

Türkiye ve Irak arasındaki siyasi ilişkilerin ticari ilişkilere etkisi incelendiğinde; 91 yılında yaşanan Körfez Savaşı sonrasında Türkiye'nin BM'nin yanında yer alması ve Irak hükümetine karşı uygulanan yaptırımlara bağlı olarak Türkiye ve Irak arasındaki siyasi ilişkiler zarar görmüştür. Uygulanan yaptırımlar ve zarar gören siyasi ilişkilerden en fazla etkilenen ülke ise Türkiye olmuştur. Kerkük-

Yumurtalık Boru hattının kapatılması, Irak'tan Türkiye'ye gelen turist sayısının ciddi oranda azalması müteahhitlik ve taşımacılık hizmetlerinin sekteye uğraması Türkiye'nin ciddi kayıplar yaşamasına sebebiyet vermiştir. Savaş dönemi öncesinde oldukça yüksek bir değere sahip olan ticaret hacminde düşüşler meydana gelmiştir. Altı yıllık bir ara sonrasında Türkiye ve Irak arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak Irak'a resmi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda 2003 yılında Batılı devletlerin Irak'a saldırması ve bu saldırı sırasında Türkiye'nin Irak'ta yer alan topraklarının da zarar görmesi Türkiye'nin batılı devletlerle ilişkilerinin bozulmasına neden olup Türkiye ve Irak siyasi ilişkilerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Irak'a gerçekleştirilmiş olan askeri güç sonrasında iki ülke arasındaki ekonomik ambargolar son bulmuş ve Irak'ın saldırı sonrasında yeniden yapılandırılması noktasında Türkiye'de ki inşaat ve müteahhitlik firmaları Irak'ta faaliyetler göstermeye başlamıştır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmeye başlaması ile birlikte Irak'a gerçekleştirilmekte olan ihracat değerlerinde büyük artışlar yaşanmıştır. 2013-2014 yıllarında ihracat değeri en yüksek değerlere ulaşmıştır. Ancak 2014 yılına IŞİD Örgütünün (Irak ve Şam İslam Devleti) Ortadoğu'da belirmesi ile iki ülke arasındaki ticaret hacminde azalışlar meydana gelmiştir.

Irak ve Türkiye arasındaki ilişkilerin dönemsel bazda inişli ve çıkışlı bir yapıya sahip olduğu söylenebilmektedir. Ancak söz konusu iki ülkenin komşu ülkeler olması ve coğrafi ve jeopolitik konumları bakımından birbirlerine bağlı olmaları, askeri, siyasi, ticari ve ekonomik ilişkileri bakımdan birbirlerinden karşılıklı kazanç sağlamaları söz konusu ilişkilerin dönem dönem bozulmasına karşın çıkar ve tehdit algısına bağlı olarak, tekrar düzeltmekte olduğu görülmektedir. Kalkınma ve gelişmenin sağlanması noktasında iki ülkenin de bir biri ile olan ticareti büyük önem taşımaktadır. Bu noktada siyasi alanda yaşanmakta olan problemler iki ülkenin bir süre ilişkilerinin bozulmasına neden olmasına rağmen söz konusu bağımlılıklar çerçevesinde yeniden anlaşmalar sağlanmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında Türkiye'nin Güney komşuları arasında yer alan Irak ile siyasi ilişkilerin ticari ilişkilere yön vermekte olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin coğrafi konum avantajlarından yararlanarak ülkeye yönelik tehdit algısı oluşturmadığı sürece Irak'la olan ilişkilerini olumlu yönde geliştirmesi, ticari ilişkilerin güçlendirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

BÖLÜM II

TÜRKİYE- SURIYE ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER

2.1. TÜRKİYE- SURIYE ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER

Türkiye – Suriye ilişkileri Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasıyla başlayıp, Cumhuriyetin kurulmasıyla devam eden, inişli – çıkışlı ve çoğu zaman gergin düzeyde olmuştur. Türkiye’de 90’lı yıllarda artan terör olayları, Suriye’nin PKK’ya destek vermesi, su sorunu, Hatay meselesi gibi sebeplerle Türkiye–Suriye ilişkilerini yıpratmış, Türkiye’nin Suriye’ye karşı sert bir dış politika izlemesine sebep olmuştur. 2002 AKP iktidarından sonra yumuşamaya başlayan ilişkiler Arap baharının başlamasıyla tekrar yıpranma sürecine girmiştir.

Türkiye özellikle 2000 yılından sonra bölgesel ve global etkinliğini artırabilmek için sistem içinde manevra kabiliyetini genişletici esnek ve aktif diplomasiye dayalı bir dış politika anlayışı uygulamaya koymuştur (<http://tasam.org>, 2018).

AKP iktidarı, Avrupa Birliği (AB) süreci kapsamında yakın çevresindeki problemlerini çözmeye karar vermiş ve “komşularla sıfır sorun” politikasını benimsemiş, bu doğrultuda ilişkilerine yön vermeye çalışmıştır. Bu politikanın bir gereği olarak Türkiye, 1998 yılında Suriye’yle başlattığı olumlu ilişkileri karşılıklı ziyaretler ve anlaşmalarla pekiştirmeye başlamıştır. Suriye, Türkiye’nin, bir başka ifadeyle Ak Parti’nin bölgede gıpta ve hayranlık uyandıran “komşularla sıfır problem, azami işbirliği ve bölgesel entegrasyon” politikasının en önemli ayağını oluşturuyordu (Dursunoğlu, 2011). Suriye’nin İsrail’le yaşadığı sorunlarda arabuluculuk rolü üstlenen Türkiye, İsrail’i dengeleyen bir bölge gücü olarak ortaya çıkmıştır. Fakat aynı yıl İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırıları, 2009’daki Davos krizi, 2010’da yaşanan Mavi Marmara baskını Türkiye ve İsrail arasında gerginlik yaşanmasına sebep olmuş, tüm bunlar Türkiye’nin Suriye’yle daha çok yakınlaşmasına yol açmıştır. Suriye’yle yaklaşma güney sınırındaki terör tehlikesini dizginlemiş, sınırda güvenlik sağlanmıştır. Diğer taraftan vizelerin kaldırılması ticareti kolaylaştırmış, ticari ve insani uyum güçlendirilmiştir.

Arap Baharı, 98'den beri artan bir ivmeyle gelişmekte olan Türkiye–Suriye ilişkilerinin önünü kesmiş, süreç geriye doğru işlemeye başlamıştır. AKP iktidarı önceleri bölgenin iç işlerine karışmamak adına sessizliğini korumuş, Esad rejimini reformlar yapmaya davet etmiş, daha sonra Esad rejimiyle bağlarını koparmış, demokrasi adına halktan yana olduğunu savunmuş ve muhalif gruplara destek veren söylemlerde bulunmuştur. Türkiye'deki siyasal muhalefet izlenen dış politikanın, ulusal güvenliğe, ulusal bütünlüğe, ulusal çıkarlara zarar verdiğini söylerken, komşu ülkelerin liderleri de, Türkiye'nin izlediği siyasetin, bölgedeki çatışmaları körüklediğini, ayrılıkçı unsurları cesaretlendirdiğini ifade etmişlerdir (Doster, 2013: 75). Genel olarak ele alındığında, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkileri 98 öncesi ve sonrası olarak ele almak mümkündür. 98 öncesinde yaşanan olumsuz süreçlere bağlı olarak olumsuz yönde ilerlemekte olan ilişkilerin, Türkiye'nin sınır ülkeleri (komşu ülkeler) ile sorunsuz bir politika benimsemesi ile gelişim göstermeye başladığı görülmektedir. 98 sonrasında Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin düzelmiş olması ticari ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Ancak Arap Baharı ile iki ülke arasında yaşanan olumlu gelişmeler gerileme dönemine girmiştir. Ağır Esad rejimi sürecinde Türkiye Suriye halkı tarafında yer alarak Esad rejimi ile ilişkileri noktalamıştır. Bu durumun temel nedeni ise Esad rejiminin ulusal güvenlik, bütünlük ve çıkarlara zarar vermesi olarak açıklanabilmektedir.

2.1.1. Komşu Ülke Suriye ile Siyasi İlişkilerin Değişmesi

2010 yılının son günleri yaşanırken, Tunus'ta 26 yaşında, üniversite mezunu bir gencin ekonomik sıkıntılardan dolayı bunalıma girmesi ve kendini yakmasıyla başlayan dalga tüm Ortadoğu'yu etkisi altına almış, bölge genelinde bir isyan hareketi başlamıştır. Arap Baharı diye adlandırılan bu süreç Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikasını sekteye uğratmış, olayların güney komşu Suriye'ye de sıçramasıyla iki ülke arasında 1998'de başlatılan ekonomik, siyasi, askeri ilişkiler geriye doğru gitmeye yönelmiştir. Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi Suriye'de de 2011'de halk ayaklanması başlamış, önceleri protestolar şeklinde kendini gösteren ayaklanma daha sonra olayların büyümesiyle birlikte bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye'de yaşanan katliamı andıran görüntüler uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmeye başlamıştır. Türkiye'nin Suriye'de yaşanan olaylardan rahatsızlığı Başbakan R. Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun söylemlerinde fazlasıyla kendisini hissettiriyordu. Suriye'de yaşanan olaylar, insan hakları ihlalleri,

Esad'ın halkın üzerine ağır silahlarla, tanklarla saldırması tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tepkiyle karşılanmış, özellikle AKP iktidarıyla iyi tarafa doğru hızlı bir ivme kazanmış olan Türkiye – Suriye ilişkilerinin eskisinden bile kötü bir hal almasına sebep olmuştur. Türkiye'nin coğrafi olarak da Suriye'ye yakınlığı, konuyla diğer dünya ülkelerinden daha çok ilgilenmesine sebep olmuş ve yaşananların etkileri yakından hissedilmiştir. Beşar Esad'a bir zamanlar “kardeşim” diye hitap eden Erdoğan ve hükümeti Esad'ın yönetimi bırakmasından yana bir tavır almış ve Esad karşıtlarını desteklemiştir. Bunun yanında Türkiye, Suriye'li mültecilere kapılarını açmış, savaştan kaçanları sahiplenmiştir. Dostluk ve kardeşlik mesajları veren iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir (Kınalıtopuk, 2014: 31-34).

Türkiye'nin olaylara bu denli müdahil olmasının sebebi coğrafi olarak yakın olmasının yanı sıra, Türkiye'nin bölgede söz sahibi olmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Suriye'de artan baskı, tek parti yönetimi, olayların büyüyerek iç savaşa evrilmesi ve neticesinde yaşanan ölümler ve yıkımlar AKP iktidarının Esad'ın bir an önce gitmesi yönündeki politikalarına yön vermiştir. Türkiye'de Esad'a karşı yapılan kötü propagandaya Suriye'den gelen cevap da aynı ölçü nispetindedir. Erdoğan'ın Suriye halkına karşı Esad'ın gitmesini savunmasına karşılık, Esad da Türkiye halkıyla problemi olmadığını belirtmiş, bunun yanında AKP iktidarının Batı'nın oyuna geldiğini söylemiştir. Arap Baharıyla başlayan Türkiye–Suriye ilişkilerinin bozulması, Suriye'nin Türkiye'yi çeşitli şekilde tacizleriyle devam etmiştir. Suriye 22 Haziran 2012'de uluslararası sulardaki Türk jetini herhangi bir uyarıda bulunmadan düşürmüş, 2 Türk pilotu şehit olmuştur. 3 Ekim 2012'de Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine Suriye'den atılan top mermisi 5 sivilin ölümüne sebep olmuştur. Yaşanan bu gerilimler sonucu AKP tehdit bulunan ülkelere asker gönderme izni veren tezkereyi 4 Ekim 2012'de meclise getirmiş ve teklif meclisten geçmiştir. 11 Şubat 2013'te Suriye sınırında Suriye uyruklularca bomba yüklü araç patlatılmış, 10 kişi ölmüştür. 11 Mayıs 2013'te ise Reyhanlı'da üst üste meydana gelen iki patlama Suriye–Türkiye gerginliğini tırmandıran son nokta olmuştur. Son dönemde karşılıklı yapılan soğuk ve sert açıklamalar ve Suriye'nin PKK'ya yeniden kapısını açması, faaliyetlerine izin vermesi zaten Türkiye-Suriye ilişkilerinin yeterince gergin olmasını sağlamıştı, üstüne 22 Haziran 2012 tarihinde keşif uçuşu yapan Türk jetinin Suriye tarafından düşürülmesi gerginliğin bir savaşa dönüşmesine neden olacak duruma getirdi (Aydın vd., 2012: 72).

Suriye, tarihi boyunca Batılı emperyalist güçler karşısında Arap milliyetçiliğiyle varlığını korumaya çalışmış, Büyük Suriye idealini gerçekleştirme peşinde olan bir dış politika tutumu sergilemiştir. Hafız Esad'ın Büyük Suriye ideali, oğlu Beşar Esad'ın yerini devralmasıyla birlikte Suriye'nin bölgedeki prestijini sağlamaya evrilmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği ve komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurmak ve terörist devletler listesinden çıkmak Beşar Esad'ın hedefleri arasında yer almıştır (Gaytancıoğlu, 2008: 31).

Suriye kendisini tehlikeye atan düşman ülkelere karşı kendini koruyabilmek adına, yakın çevresinde yeni dostlar edinme stratejisini tarihten bu yana uygulamıştır. Suriye dış politikasında İsrail ile Yakındoğu'da yaşadığı rekabet ve bu ülke kaynaklı güvenlik tehditleri büyük önem taşımaktadır (Aydın vd., 2012: 69). Bu bağlamda Beşar Esad, İsrail'le yaşadığı Golan Tepeleri, Filistin gibi sorunlarda yalnız kalmamak için, Türkiye'yle dostluk ilişkileri kurmaya başlamış, kendine stratejik müttefik yaratmaya çalışmıştır. Oysa 90'lı yıllarda İsrail-Türkiye yakınlaşması, Türkiye ve Suriye'nin arasını daha çok açmış, Suriye'nin güvenlik kaygıları dolayısıyla Irak'la yakınlaşmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan Esad'ın iktidara geldiği ilk dönemlerde ABD'nin Suriye'ye karşı olan tepkisi, Bush'un Suriye aleyhine yaptığı yorumlar, Esad'ı ve Suriye'yi uluslararası politikada yalnız bırakmış ve Esad yoğun bir baskıya maruz kalmıştır. ABD'deki şahinlere göre kitle imha silahlarına sahip, terörizmi ve Irak'taki direnişçileri destekleyerek bölgede istikrarsızlık yaratan Suriye, dünya güvenliği için önleyici saldırılarla etkisiz hale getirilmesi gereken tehlikeli bir tehdit kaynağıydı (<http://tasam.org>, 2018). 2003'te Irak'ın işgaliyle ABD'nin baskısını her an ensesinde hisseden ve uluslararası arenada da yalnızlaştırılan Suriye, tüm bunlarla tek başına mücadele edemeyeceğini anlamış, Türkiye ile olan ilişkisini ileri seviyelere taşıma gayreti içerisinde olmuştur.

Kürt sorunundan kaynaklanan toprak bütünlüğü hakkındaki endişeleri, Türkiye ve Suriye'yi ortak hareket etmeye zorlarken, Suriye açısından önemli bir konu haline gelen Avrupa Birliği de Suriye'nin Türkiye'yle iyi ilişkiler içerisinde olmasına sebep olmuştur. Suriye değişen dünya düzenine ayak uydurmaya çalışmaktadır. Dış politikada liberalleşme, ekonomide serbest piyasa ekonomisine geçiş ve diğer siyasi ve iktisadi düzenlemeler çabası içinde olan Suriye'nin Avrupa Birliği ve Batı ile ilişkilerinde Türkiye, bir "köprü" konumunda bulunmakta, bu durum, Türkiye-Suriye ilişkilerine ayrı bir boyut katmaktadır (Aydın vd., 2012: 69).

Tarih, kültür, din gibi ortak noktalarda birleşen iki ülke ortak tehditlere de sahip olunca dış düşmanlara karşı birlikte hareket etmeye yönelmişler ve dış politikalarını da bu çerçevede doğrultusunda belirlemişlerdir. Öte yandan globalleşen dünyadan da kopmak istemeyen Suriye, Türkiye ile ilişkilerini Arap baharına kadar iyi seviyelerde tutmaya çalışmıştır. Suriye'nin 21. yüzyıldaki dış politikasının ana hedefinin "İç düzeninden ödün vermeden Batı'ya dönük yaşamak" olduğu söylenebilir (Balbay, 2006: 30).

Soğuk Savaştan sonra dünya genelinde yaşanan sistemsel kriz ile ekonomik, stratejik ve politik karmaşadan Türkiye de etkilenmiş, değişen küresel konjonktür karşısında dış vizyonunu değiştirmek durumunda kalmıştır. Öte yandan Türkiye'nin dış politikasında etkili değişiklikler yapmasının bir diğer nedeni de AB sürecinde yaşanan gelişmelerdir. Türkiye 1999 yılında resmen AB üyeliğine aday devlet statüsü kazanmış, bu bağlamda diğer devletlerle olan ilişkilerini sorunsuz yürütme çabasına girmiş, kendine güvenen, inisiyatif sahibi, istikrarlı bir ülke izlenimi oluşturma yolunu benimsemiştir.

11 Eylül saldırıları dünya genelinde bir korku yaratmış, devletler siyasi ve askeri sistemlerini gözden geçirmiş, özellikle güvenlik konusunda bazı değişimler, dönüşümler yaşanmıştır. Bu saldırı akabinde Ortadoğu ise yeniden şekillenmeye başlamış, bölgede dengeler altüst olmuştur. 11 Eylül saldırılarının etkilerinin yanı sıra, Türkiye'de yapılan 2002 seçimleri sonucunda iktidara gelen AKP ile birlikte de Türkiye'nin dış politika anlayışında değişimler meydana gelmiştir. AKP iktidarı dış politikada çok yönlü ve pro-aktif bir şekilde, komşularla sıfır sorun ilkesini benimsemiştir. Sıfır sorun yaklaşımını tasarlayan ve AKP'nin dış politika vizyonuna yerleştiren dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu olmuştur. Sıfır sorun yaklaşımı, Türkiye'nin komşularıyla ve yakın coğrafyasıyla mümkün olduğunca asgari ölçüde sorun yaşamamasını hedeflemekte ve bölgeyi bir güven ve istikrar bölgesi haline getirmeyi hedeflemektedir (Duran ve Özdemir, 2012: 186).

AKP'nin bölgede istikrarı sağlamada ve bölge lideri olabilmek amacıyla izlemiş olduğu komşularla sıfır sorun politikasına bazı eleştiriler getirilmektedir. Eleştiriler bütün komşu ülkelerle aynı anda iyi ilişkiye sahip olunmasının çok kolay olmadığı yönündedir. Bu eleştirilerin temelinde bir komşu ülke ile olan çıkar ilişkisi diğer komşu ülkenin menfaatini zedeleyebilir düşüncesi vardır (Kınalıtopuk, 2014: 12).

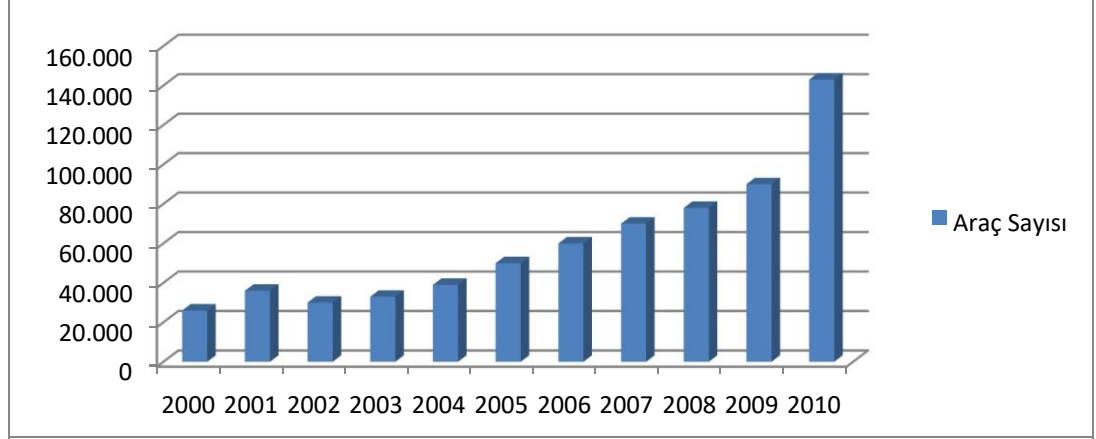
Arap Bahar'ının gerçekleşmesinde birkaç yıl önce, Türkiye Güney bölgesinde yer alan komşularıyla olan ilişkilerini geliştirmiş ve komşu ülkelerle daha iyi ekonomik ve siyasal ilişkiler sergileyebilmek adına çaba göstermiştir (Kardaş, 2013: 72). Arap Baharıyla başlayan süreçte ise birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'nin de dış politikasında çeşitli zorluklar ortaya çıkmıştır. AKP iktidarının hayata geçirmeye çalıştığı sıfır sorun politikasının yeterince hayat bulmadığı yönünde eleştiriler mevcutken, bu politikanın Arap dünyasındaki halk hareketlerine yenik düştüğü yönünde görüş belirtenler de bulunmaktadır.

2.2. TÜRKİYE-SURİYE ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Suriye'de yaşanan iç savaş ile birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler onarılamaz hale gelmiş olup bu durum, Türkiye'nin hem içerisinden hem de dışarıda etkilenmesine neden olmuştur. Söz konusu dış etkilenme Ortadoğu ile gerçekleştirilmekte olan ihracat yollarının değişim göstermesi nedeniyle oluşmuştur. Daha önceleri Suriye üzerinden kara taşımacılığı yoluyla gerçekleştirilen ihracat deniz taşımacılığı yolu ile gerçekleştirilmeye başlamıştır. Belirtilen bu durumun etkisi içeride de Suriye sınırında yer alan kentlerin ticari kayıpları olarak görülmüştür. Türkiye'nin içerisinde meydana gelen en büyük etki ise Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelmesi ile ortaya çıkan ucuz iş gücü, sosyal hayat içerisinde artan huzursuzluk ve işsizliktir. Bu sorunlar ise karar verici konumda olan kişilerin daha hızlı ve daha kabul edilebilir şekilde hareket etmesine neden olmuştur.

Suriye krizi öncesinde Türkiye'den Suriye'ye olan araç geçişleri her geçen yıl artış göstermekte olup 2010 yılında bu rakam en üst seviyeye çıkmış ve toplamda 140 binden fazla araç geçiş sağlamıştır. Ancak ortaya çıkan kriz ile birlikte 15 Mart 2011 yılında sınırdan geçiş sağlayan araç sayısında ciddi bir azalma ortaya çıkmıştır. 2011 yılının ilk altı ayı içerisinde 125.632 araç Suriye üzerinden geçiş sağlarken ikili ilişkilerdeki gerilimin artması sonucunda belirtilen araç sayısı 631'e düşmüştür (Alpaslan, 2012: 45-47).

Grafik: 2.1. Türkiye Sınır Kapılarından İhracat Amaçlı Yapılan Seferler

Kaynak: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

Grafik 2.1’de yer alan veriler dâhilinde ihraca yönelik olarak Türkiye’den Suriye’ye geçiş yapmakta olan araç sayıları yer almaktadır. 2000 ve 2010 yılları arasında giderek artış göstermekte olan ve 2010 yılında 140.000 ulaşan araç sayısı 2011 yılında yaşanan olaylar ile gerilemeye başlamıştır. Dolayısıyla Suriye’de meydana gelen olaylar iki ülke arasındaki ticari ilişkilerinde olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Türkiye, Suriye’de ortaya çıkan kriz öncesi dönemlerde, Ortadoğu ve Körfez ülkelerine olan ticareti Suriye üzerinden gerçekleştirmekteyken yaşanan kriz ile farklı geçiş yolu arayışına girmiş olup Ro-Ro seferlerini düzenlemeye başlamıştır.

Şekil: 2.1. Suriye Krizi Sonrası Türkiye'nin Ticaret Yolları

Kaynak: Hürriyet, 2012

Türkiye ro-ro seferlerinin düzenlenmesi noktasında, İskenderun ve Mersin limanlarını merkez olarak belirlemiş ve 2012 yılı 23 Nisan tarihinde Mısır ile mutabakat zaptını imzalayarak Mısır ve Körfez ülkelerine yönelik ro-ro seferlerini uygulamaya koymuştur (TBMM).

Tablo: 2.1. Mersin-İskenderun Limanları Yıllara Göre Yük Elleçleme (Ton)

Liman Başkanlığı	2010	2011	2012	2013
Mersin	25.352.059	25.338.009	30.746.922	32.325.970
İskenderun	21.546.860	24.835.969	28.719.919	31.242.252

Kaynak: T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı

Güzergâh sıkıntısı nedeniyle karayolu ile doğrudan ulaşım sağlanamayan tek ülke olan Ürdün ile ticaret sorunu İskenderun-Hayfa ro-ro seferleri başlatılarak ortadan kaldırılmıştır. Suriye krizi nedeniyle 2011 yılında Ürdün'e 43,6 bin ton olan ihracat, ro-ro seferlerinin başlamasıyla 2012 yılında 300,8 bin tona yükselmiştir.

Tablo: 2.2. Ro-Ro Araç Taşıma İstatistikleri (Adet)

Hatlar	2011	2012	2013
Mersin-İskenderiye	253	791	644
İskenderun-Port Said		5.673	6.146
İskenderun-Haifa			3.194
Mersin-Damietta			7.071

Kaynak: T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı

Türkiye, Körfez ve Ortadoğu ülkeleri ile olan ihracatındaki ulaşım sıkıntısına ro-ro seferleri ile çözüm sağlarken kara yolu ile gerçekleştirilen ihracattan faydalanmakta olan kesimlerin yaşadığı olumsuzluklara engel olamamıştır. Söz konusu kesimlerinin olumsuz etkilenmelerinin sonuçları şu şekildedir;

- Krize bağlı olarak sınır kapılarının kapanması Suriye sınırında yer alan illerin ticari faaliyetleri üzerinden olumsuz etkilere neden olmuştur.
- Kriz dönemi sonrasında Suriye'ye gerçekleştirilen ya da Suriye'den yapılmakta olan taşımacılık faaliyetleri can ve mal güvenliğinin olmamasından kaynaklı olarak neredeyse hiç gerçekleştirilememiştir.

- Hazır giyim ve konfeksiyon ihracatından düşüşler yaşanmıştır.
- Kriz Türk nakliyatçıların etkilenmesine neden olmuştur.
- Türkiye ve Suriye arasında gerçekleştirile bavul ticareti son bulmuştur.
- Karayolu ile gerçekleştirilen ticareti kesintiye uğramıştır (Hürriyet, 2013).

Suriye üzerinden Ortadoğu ülkelerine gerçekleştirilen ticaretin gerçekleştirilememesi sonucunda Türkiye ro-ro seferleri düzenleyerek diğer ülkeler ile olan ihracatına çözüm üretmiştir. Ancak yukarıda yer alan maddelerden anlaşılacağı üzere her iki ülkenin de bu durumdan olumsuz etkilendiği aşikârdır.

2.3. TÜRKİYE- SURİYE ARASINDAKİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLERİN EKONOMİK İLİŞKİLERE ETKİSİ

2.3.1. Ucuz İşgücü ve İşsizlik

Suriye iç savaşından kaçarak Suriye'den Türkiye'ye gelen sığınmacıların kampların dışarısına çıkmalarıyla sosyal hayata entegre olma durumu hâsıl olmuştur. Bunu tam anlamıyla gerçekleştirmek isteyen sığınmacılar işgücü piyasasındaki arza dâhil olmuştur. Bu durum işgücü talep edenler tarafından memnuniyet ile karşılanırken, işgücü arzının diğer kısmı tarafından hoş karşılanmamıştır. İşgücü arzının artması sonucunda Türkiye'de var olan ve çözülmesi gereken en temel sorunlardan biri olan işsizlik sorunu etkilenmiştir. Bu etki neticesinde Türkiye'de işsizlik sayısının artması karar alıcıların ivedilikle bu sorun üzerinde durmasına neden olmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda belirli adımlar atılarak bu sorun ufak çaplı da olsa çözülmeye çalışılmıştır.

2.3.1.1. Ucuz İşgücü

Suriye'de ortaya çıkan kriz sonrasında güvenlik endişesi yaşayan halk ülkelerini terk ederek diğer ülkelere sığınmacı olarak göç etmişlerdir. Suriye'nin sınır komşusu olması nedeniyle bu süreçte en fazla göç Türkiye'ye gerçekleştirilmiştir. Türkiye'ye gelen Suriyeli halk hayatlarını idam ettirebilmek adına iş arayışına başlamış ve bu durum ülke içerisinde ucuz iş gücü ve kayıt dışı işçi alımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Suriyeli mültecilerin ekonomik gelir elde edebilmek adına daha az ücretle sigortasız çalışmayı kabul etmeleri işverenlerin tercihlerinde etkili olmuştur. Aynı zamanda işverenler Türk işçilerinin çalışmayı kabul etmedikleri alanlarda Suriyeli mültecilere çalışma izni verilmesine yönelik fikir beyan ederek söz

konusu problemin ortadan kaldırılmasını talep etmişlerdir.

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Denizli Şube Başkanı Necip Filiz “Denizli’nin de tekstil ve mermer sektöründe işgücü ihtiyacı var. Suriyeli sığınmacılar tekstilde paketlemede, boyahanelerde ve mermer sektöründe çalışabilirler. Bu konuyu 3-5 Ocakta Ankara’da yapılan MÜSİAD Başkanlar Konseyi toplantısında Başbakan Yardımcısı Ali Babacan’a ilettik. Yasal düzenlemeler yapılırsa hem Suriyeli sığınmacıların üretime katkısı sağlanır hem sanayicinin işgücü ihtiyacı karşılanmış olur. En azından bu düşünceyi denemek gerekir. Vali ve milletvekillerimize bunu ileticeğiz.” ifadesi ile konuya yönelik açıklama sağlamıştır (Radikal, 2013).

MÜSİAD’ın istihdam talebine işçi bulma konusunda sıkıntı yaşayan işverenlerin de desteğiyle konu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının gündeminde yer almıştır. Konu ile ilgili gerekli çalışmaları gerçekleştirmiş olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı “Ülkelerinde iç karışıklık nedeniyle Türkiye’ye gelmiş ve emniyet makamlarınca ikamet izni sürelerini aşmamak üzere değerlendirme kriterlerine tabi tutulmaksızın çalışma izni verilmesi uygun bulunmuştur. Bu itibarla emniyet makamlarından almış ve en az 6 ay süreli tezkeresi bulunan Suriye vatandaşlarını istihdam etmek isteyen işyerlerimizin internet sitemizde belirtilen usul ve esaslara göre başvuru yapmaları halinde talepleri Bakanlığımızda değerlendirmeye alınacaktır.” ifadesi ile taleplere yönelik açıklamaları bildirmiştir. (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı).

Tablo: 2.3. Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Bazılarının İş Alanları

Kamp Dışı Yaşayan Suriyelilerin Mesleği	Sayı	Yüzde
El İşçiliği	264	% 7,2
Ofis Çalışanı	80	% 2,2
Ordu Çalışanı	17	% 0,5
Sağlık Çalışanı	34	% 0,9
Zanaatkâr	359	% 9,7
Mimar–Mühendis–Müteahhit	58	% 1,6
Hukukçu	29	% 0,8
Tarım ve Hayvancılık	137	% 3,7
Devlet Memuru	237	% 6,4

Tablo: 2.3 (devam). Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Bazılarının İş Alanları

Yazar-Sanatçı	18	% 0,5
Operatör	111	% 0,3
Mesleği Yok	1841	% 49,9
STK Çalışanı	1	% 0
Diğer	503	% 13,6

Kaynak: AFAD, 2014: 65

Yukarıdaki tabloda yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere Suriye’den Türkiye’ye göç etmiş vatandaşların çoğunlukla vasıfsız iş kollarında yer almalarında kaynaklı olarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işverenlerin taleplerini karşılamak ve söz konusu kaçak işçi çalıştıran işverenlerin engellenmesi adına bu şekilde bir düzenleme yapılmasını uygun görmüştür. Suriyeli vatandaşların yoğun olarak yaşamakta oldukları Anadolu şehirlerindeki oda başkanlıkları da bakanlık tarafından yapılmış olan düzenlemeye destek sağlamışlardır. Gaziantep Sanayi Odası Başkanı Adil Konukoğlu “*Yapılan açıklamayı memnuniyetle karşıladık. Bir an önce hayata geçirilmeli ve Suriyelilerin çalıştığı işletmelere gerekli kolaylık sağlanmalı. Ancak Suriyelilerin oranı, toplam çalışan sayımızın % 10-15’i arasında olmalıdır.*” şeklindeki açıklaması ile Suriyeli çalışanlara yönelik bir kotanın oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir (Şener vd, 2014: 119-122).

Gaziantep Ticaret Odası Başkanı Eyüp Bartık ise “*Bu gelişmenin en kısa zamanda hayata geçmesini bekliyoruz. Gaziantep büyüyor insan kaynaklarına ihtiyaç var. Bu göz önüne alındığında 25 bin kişi istihdama kazandırılacak. Bu kişiler tüketimden üretime geçiş yapacak.*” Açıklaması ile üretime katkı sağlayacağını belirtmiştir (Şener vd, 2014: 158).

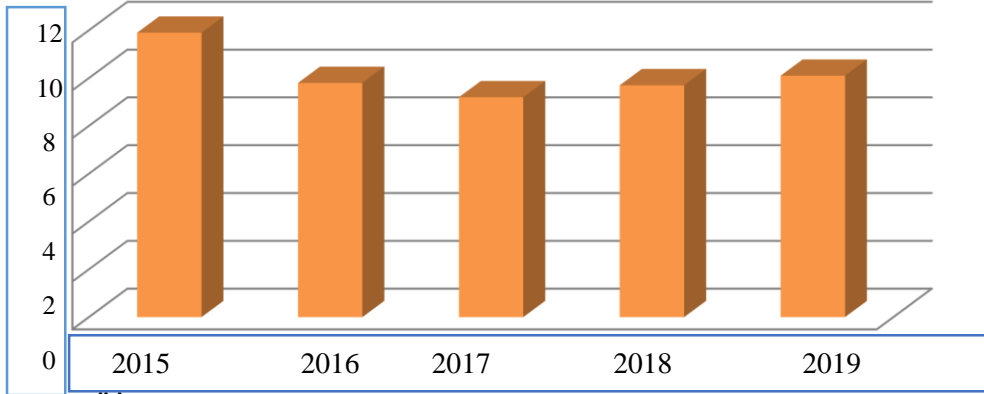
Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Şerafettin Aşut “*Mersin olarak ciddi sayıda Suriyeli vatandaş misafir ediyoruz. Bu insanların bir kısmı yardımlarla geçimini sürdürüyor, bir kısmı işyeri açıyor, bir kısmı da bulunduğu işlerde çalışarak hayatını sürdürmeye çalışıyor. Bakanlığın çalışmasıyla Suriyelilerin yasal yollarla çalışmalarına imkân sağlanacak, yani hâlihazırda çalışan Suriyelilerin bu durumu yasal hale gelecek.*” açıklaması ile kaçak işçi çalıştırmanın bu düzenleme ile engelleneceğini belirtmiştir (Şener vd, 2014: 159-162).

Suriye’de yaşanan iç savaş sonrasında Türkiye’ye sığınmış olan mültecilerin emek piyasasına olan etkisi değerlendirildiğinde; Suriyeli mültecilerin geçimlerini sağlamak amacıyla yerel iş gücünün talep etmediği farklı niteliklere sahip iş gücü içerisinde yer aldıkları gözlenmektedir. Ancak sigortasız ve düşük ücret ile iş güçlerinden faydalanılmakta olan mültecilerinin emek piyasasını olumsuz etkilemekte olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun nedeni hayatlarını idame ettirebilmek adına ucuz maliyet ve sigortasız çalışmaya karşı gelmeleri mümkün olmayan mültecilerin değil, işverenlerin yaratmış olduğu negatif etkidir. Sığınmacıların nitelikli iş gücü içerisinde çok az bir orana sahip olmaları göz önünde bulundurulduğunda işsizlik rakamları üzerindeki etkilerinin az olduğu görülmektedir. Suriyeli mültecilerin işsizlik oranına etki etmiş olduğu kesim ise vasıflı iş gücüne sahip olmayan Türk vatandaşlarıdır. Bu durumun ortadan kaldırılması adına işverenlerin kayıt dışı işçi alımlarının önüne geçilmesi gerekmektedir. Günümüzde Suriyeli vatandaşların yerel halk tarafından talep görmeyen işlerde çalışmaları, nitelikli iş gücüne sahip mülteci sayısının az olmasına bağlı olarak işsizlik oranları üzerindeki etkilerinin kısıt olduğu gözlenmektedir. Ancak unutulmaması gereken en önemli nokta ise mülteci ailelerin çocuklarının Türkiye’de eğitim görerek ileriki dönemlerde nitelikli iş gücü sağlayabilecekleridir. Bu bağlamda nitelikli işgücüne sahip mültecilerin yetişmesinin Türkiye’de ki işsiz oranlarında artışa neden olabileceği göz ardı edilmemelidir.

2.3.1.2. İşsizlik

Türkiye’ye göç etmiş olan Suriye vatandaşların işgücü içerisinde yer almaları ile birlikte Türkiye’deki işsizlik oranlarında artış yaşanmakta olduğu gözlenmiştir. İşverenler düşük ücret ve sigortasız şekilde çalışmayı kabul eden Suriye vatandaşları ile çalışmayı tercih ederek Türk halkının işsiz kalmasına ortam hazırlamışlardır. Tarım işçisi olarak çalışanlar, inşaat sektöründeki işçiler konfeksiyon atölyelerinin imalat kısmına çalışmakta olan işçiler Türkiye iş kuruma başvuramadıkları için resmi kayıtlar içerisinde yer almamakta olup söz konusu vatandaşlar aşağıda yer alan grafik içerisinde dahil edilememektedirler (Çetingüleç, 2014: 142-145).

Grafik: 2.2. Yıllara Göre İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan grafik incelendiğinde 2015 yılında işsizlik oranının 1,9 olduğu ancak hükümet tarafından uygulanan politikalar sayesinde bu oranın 2016 yılında 9,8 düştüğü görülmektedir. Aynı yıl içerisinde Suriye’de ortaya çıkan kriz ile komşu ülkelere gerçekleştirilen mülteci göçü ile Türkiye Suriyeli mültecilere kapılarını açmıştır. 2016 yılında Suriye’den gelmekte olan mülteci sayısı Türkiye’nin kaldırabileceği düzeyde olup söz konusu işsizliği azaltma politikası başarılı olarak işlemiş ve işsiz oranı 9,3 e gerilemiştir. Ancak 2017 yılında Suriye’den Türkiye’ye göç eden mülteci sayısındaki artış ile işsizlik oranı 2018 yılında 9,7’ye 2019 yılında ise 10,1’e yükselmiştir. Kocaeli Sanayi Odası Başkanı Ayhan Zeytinoğlu yapmış olduğu açıklamasında işsizlik oranında yaşanan artışın Suriyeli vatandaşların kaçak olarak çalıştırılmasından kaynaklandığı ifade etmiştir (Milliyet, 2019). HSBC Portföy Stratejisti Ali Çakıroğlu ise Suriye’deki savaştan kaçan Suriye vatandaşının Türkiye’de kaçak olarak çalıştırılmasının işgücü istatistiklerinde bozulmalara neden olduğunu ifade etmiştir (Milliyet, 2019). Fakat işsizlik oranlarında meydana gelen yükselişin Suriyeli mültecilerin ucuz işgücü ve sigortasız olarak çalışarak Türk vatandaşlarının yerini almalarında kaynaklanmakta olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Suriyeli mültecilerin sigortasız ve düşük maliyetlerle çalıştırmalarına yönelik kapsamlı çalışmaların gerçekleştirilmesi ve bu doğrultuda hazırlanacak olan bilgi ve veriler işsizlik oranlarına yönelik kesin bilgilerin verilmesi noktasında önem arz edecektir.

Tablo: 2.4. Kamp Dışı Suriyeli Sığınmacıların Yaşadığı Şehirlerdeki İşsizlik Oranları

İl Adı	2016	2017	2018
Adana	11,9	11,4	13,2
Gaziantep	14,4	11,2	6,9
Hatay	12,7	11,4	12,2
Mersin	9,2	9,5	12,4
Mardin	12,3	20,9	20,6
Şanlıurfa	8,0	6,2	16,3
Batman	14,1	25,0	23,4
Şırnak	12,0	19,4	20,1
Kilis	12,6	10,4	7,7
Osmaniye	12,4	10,0	14,0
Kahramanmaraş	11,1	9,7	11,6

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan tabloda Suriyeli vatandaşların yaşadıkları şehirlerdeki (kamp dışı) işsizlik oranları yer almaktadır. Tabloda yer alan veriler incelendiğinde kayıtlarda yer almayan mülteci sayısının en fazla olduğu Gaziantep ilinde işsizlik oranı düşmekteyken Osmaniye, Adana, Şırnak, Batman, Şanlıurfa, Mersin illerinde ise işsizlik oranlarının artmakta olduğu görülmektedir. Gaziantep'in sınır komşusu olan Kilis'teki veriler incelendiğinde ise işsizlik oranının azaldığı dikkat çekmektedir. Burada meydana gelen azalış ise bölge içerisinde iş imkânlarında yaşanan artış ve bölgede gerçekleştirilen yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Fakat Irak DEAŞ eksenli güvenlik probleminin yaşanması durumunda ticarete yaşanan bir azalış Gaziantep başta olmak üzere söz konusu illerin olumsuz etkilenmesine neden olacaktır. Yaşanan etkilenme sonucunda bu illerdeki işsizlik oranlarında artış gözlenmesi ise kaçınılmazdır (Yavuz, 2014).

İŞKUR tarafından açıklanan verilerine göre Türkiye'de açık olan pozisyon sayısı 286.943'tür. Türk işçilerinin tercih etmedikleri çalışma alanlarına Suriyeli mültecilerin yerleştirilmesi durumunda ortaya çıkacak olan tablo şu şekildedir:

Tablo: 2.5. Suriyeli Sığınmacıların İş Gücüne Katılımları

	Kötü Senaryo	İlmlı Senaryo	İyimser Senaryo
Toplam İşgücü	29.471.289	29.471.289	29.375.943
Toplam İstihdam	29.638.000	26.824.943	26.824.943
Toplam İssiz Sayısı	2.833.289	2.647.346	2.551.000
İşsizlik Oranı	% 9,61 ↑	% 8,97 ↑	% 8,50 ↓

Kaynak: Radikal, 2014

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde, Suriyeli mültecilerin işgücünün tamamının toplam işgücüne dâhil olması durumunda ister “*Kötü Senaryo*”da olduğu gibi 100 bin kişilik kota belirleyelim ister “*İlmlı Senaryo*”da olduğu gibi yalnızca açık pozisyonlar ile sınırlandırılalım her iki senaryonun uygulanması halinde de işsizlik oranı artış gösterecektir. Fakat “*İyimser Senaryo*”da olduğu gibi açık işçi sayısı kadar mülteciyi toplam işgücüne dâhil edersek ve bunların hepsini istihdam edersek, bu noktada işsizlik oranlarında azalma sağlana bilinecektir. Bu nedenle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işsizliğin azaltılmasına yönelik gerçekleştirmiş olduğu çalışmada “*İyimser Senaryo*” kapsamında Suriyeli mültecilere çalışma izni vermektedir (Radikal, 2014).

Sonuç olarak, Suriye’de meydana gelen krize bağlı olarak Türkiye’de giderek yükseliş göstermekte olan mülteci sayısı birçok alanda olduğu gibi iş- emek sektöründe de ciddi problemlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Belirtilen problemlere Irak’taki DEAŞ ve Suriye sorunları da eklendikçe Türkiye mülteciler konusunda büyük bir sorun ile karşı karşıya kalacaktır. İnsani bir tutum ile mültecileri yönelik gerçekleştirilen yardımlara yönelik çeşitli politikalar üretilirken aynı zamanda Türk vatandaşlarının ülke nüfusunda yaşanan artıştan kaynaklanan problemleri dikkate alınarak değerlendirmeli ve en kısa süre içerisinde çözüme kavuşturulmalıdır. Türkiye’nin komşu ülkesi olan Suriye’de yaşanan olaylar iki ülke içinde olumsuz sonuçlara sebebiyet vermiş olup ticari ve ekonomik anlamda zararların oluşmuştur.

2.4. SİYASAL FAKTÖRLERİN TİCARİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

Türkiye ve Suriye arasında 1947- 1987 yıllarında çeşitli alanlarda Altı İşbirliği Sözleşmesi imzalanmıştır. Ancak Suriye’nin PKK’ya destek vermesi iki ülkenin savaşın kıyısından dönmesine neden olmuştur. Adana Mutabakatının imzalanması

sürecine kadar olan dönemde iki ülke arasında yaşanan siyasi çatışma ve gerilimler ticari ilişkilere de yansımış olup 1988 yılına kadar ikili ilişkiler sınırlandırılmıştır. Suriye'nin Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmesi ve Adana Mutabakatı ile iki ülke arasındaki ilişkiler gelişim göstermeye başlamıştır (Akt. Aras ve Aydın, 2004: 122).

90'lı yıllarda Suriye ve Türkiye arasındaki siyasi ve ticari ilişkiler belirli dönemlerde meydana gelen anlaşmazlıklara bağlı olarak istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bölgedeki nehir sularının paylaşımı noktasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve Suriye'nin PKK'ya destek vermesi ile kötüleşen siyasi ilişkiler ticari ilişkilerin gerilemesine de sebep olmuştur. Türkiye'nin 1990 yılında Atatürk Barajı rezervlerini doldurmaya başlaması ile iki ülke arasında yaşanan su sorunu ilişkilerin daha da kötüye gitmesine neden olmuştur. Bu dönemde Suriye, Türkiye'ye su sorununa yönelik sözleşme imzalatabilmek amacıyla PKK terör örgütüne destek vermiştir (Olson, 1997: 170).

Türkiye ve Suriye soğuk savaş sürecinde ayrı kamplarda bulunması ve 90'lı yılların başında yaşanan sorunlara rağmen Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik olarak kısmi bir anlaşmaya ve görüş birliğine varmışlardır. Yaşanan bu olumlu gelişmeler ve Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki dış ticaret hacminin azalış göstermesi, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artış göstermesine ortam hazırlamıştır. Bu doğrultuda ise 1990 yılında ihracat değerinin 194,4 milyon dolar olduğu bu rakamında gelecek yıllarda giderek artış göstererek 1996 yılında 307,7 milyon dolar ile en üst seviyeye ulaştığı görülmektedir. Ancak Suriye'nin PKK terör örgütüne yönelik desteğini arttırdığına dair ortaya atılmış olan söylemler ve iki ülke arasında süregelen su sorunu ile ilişkiler durağan bir döneme girmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin Yunan uçaklarının Suriye hava sahasına giriş izni verdiğine dair çıkan haberler ve İsrail ve Türkiye arasında yaşanan ittifak süreci Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerin olumsuz etkilenmesine neden olup 1997 yılında ihracat değerinin 268,7 milyona dolara gerilemekte olduğu gözlenmiştir. Ancak 1998 yılında Türkiye'nin kapalı bir şekilde savaş mesajları vermesi ile Suriye PKK terör örgütü liderini sınır dışı etmiş olup Şam ve Ankara arasındaki ilişkiler gelişim göstererek ihracat değeri 309 milyon dolar olarak gerçekleştirilmiştir. İhracat değerinde meydana gelen bu artış, 1990 ve 1999 yılları arasında Türkiye ve Suriye arasındaki en yüksek ihracat değerini yansıtmaktadır. Bu dönemde yaşanan ikili ziyaretler ve Irak kökenli Kürt özerkliğinin

her iki ülke tarafında da tehdit edici bir unsur olarak algılanması ile ticari ilişkilerde gelişmeler sağlanmıştır (İnançlı ve Ak, 2005: 393-394).

Tablo: 2.6. 1990-1999 yılları arası Türkiye ve Suriye Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi
1990	194,4	84,3	278,7
1991	264,2	66,8	331
1992	216,1	53,7	269,8
1993	238,8	68,4	307,2
1994	253,8	43,8	297,6
1995	272,1	258,1	530,2
1996	307,7	311,4	619,1
1997	268,7	456,2	724,9
1998	309	308	617
1999	232,2	307	539,2

Kaynak: Emre Bulut, 2014: 149

Beşar Esad'ın Cumhurbaşkanlığı görevine gelmesi ve bu dönemde Türkiye'ye yönelik pozitif tutumlu mesajların verilmesi ikili ilişkilerin gelişim göstermesi ile birlikte ticaret hacminde ve iktisadi ilişkilerde artış görülmesine neden olmuştur. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1999 yılında 539,2 milyon dolar iken 2000 yılında bu rakam 724,7 milyon dolara yükselmiştir (Aydın ve Aras, 2004: 122). Belirtilen dış ticaret değerlerinin iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler doğrultusunda azalış ve artış göstermekte olduğu gözlenmektedir.

Ak Partinin iktidara (2002) gelmesi ile birlikte, Türkiye'nin iç ve dış politikasında değişiklikler ortaya çıkmıştır. Özellikle Davutoğlu'nun belirlediği ilkeler dâhilinde geleneksel dış politika görüşünün (güvenlik odaklı) dışına çıkmıştır. Komşu ülkeler ile sıfır sorun politikası kapsamında sınır komşuları ile olumlu ikili ilişkiler kurmakta olan bir ülke yaklaşımı benimsenmiştir. Belirlenen bu politika merkez ülke olma temelinde kurulmuş olup bölgesel ilişkilerde istikrarın sağlanması ve yaşanan bölgesel sorunların diplomasi ve arabuluculuk yönteminde çözüme kavuşturulmasına dayanmaktadır. Söz konusu yeni politika ve ilkeler ile Türkiye'nin bu döneme kadar olan süreçte belirli sorun ve çatışmalar ile savaşın kıyısından

dönülmekte olan Suriye ile olan ilişkileri gelişim göstermeye başlamış ve iki ülke için yeni bir dönem açılmıştır (Öncel ve Akar, 2015: 79).

2000 -2010 yılları arasında Suriye ile Türkiye siyasi, kültürel, ticari, diplomatik ve bölgesel problemler karşısında ortak ilke ve politikalara bağlı çözüm odaklı yaklaşımlar sergilemiş olup karşılıklı bütünleşme odağında çalışmayı sürdürmüşlerdir. İki ülke arasında gerçekleşen düzenlemeler ile 2003 yılından önceki dönemde 200 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 2004 yılında imzalanmış olan Serbest Ticaret Anlaşmasının 2007 yılında uygulanmaya konulması ile 1,4 milyar dolara yükselmiştir. %8,9'luk bir büyüme oranı gösteren Türkiye'nin Suriye ile olan dış ticaret hacmi 2,3 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı zamanda Serbest Ticaret Anlaşmasının uygulamaya geçmesi ile birlikte Suriye'nin Türkiye'ye olan ihracatında %25 (DEİK verilerine göre %70), Türkiye'nin Suriye'ye olan ihracatında ise %40 artış gözlenmiştir. Belirtilen rakamların 2012 yılında 5 milyar dolara ulaşması adına iki ülke arasında çalışmalar başlatılmıştır. Ancak 2011 yılında meydana gelen siyasi anlaşmazlıklar ve ekonomik koşullar nedeniyle belirlenen hedefe ulaşamamıştır (Karataş, 2015: 86).

2011 yılında Suriye'de meydana gelen Arap Baharı ayaklanmaları dâhilinde halka yönelik uygulanmakta olan orantısız güç Türkiye'nin Esad rejimi ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 6 Nisan 2011 ve 7 Mayıs 2011 tarihlerinde reform çağrılarında bulunmuş ancak Esad'ın çağrılara yanıt vermemesi ile iki ülke arasındaki ilişkiler zayıflamaya başlamıştır. Davutoğlu 15 Ağustos'ta yapmış olduğu açıklama ile artık Suriye ile konuşulacak bireyin kalmadığını" belirtmiştir (Aljazeera, 2014: 147) .

Avrupa Birliği ve Amerikan Birleşik Devletleri ise bu dönemde Suriye yönetimine siyasi ve ekonomik yaptırımlar ile karşılık vermiştir. Aynı zamanda 27 Kasım 2011'de Arap Birliği ve 30 Kasım 2011'de de Türkiye bu ülkeleri takip ederek yaptırım kararları almıştır. Aynı zamanda Türkiye 28142 sayılı resmi gazete yayımlanmış olan (14.12.2011) 211/2516 sayılı ithalat rejimi kararına ek karar ile Suriye ve Türkiye arasında imzalanmış olan Serbest Ticaret Antlaşmasını askıya almış olup yine aynı tarihli ve sayılı resmi gazete yayınlanan 2011/2517 kararı ile "Suriye Arap Cumhuriyeti Menşeli Bazı Tarım Ürünleri İthalatında Tarife Kontenjanı Uygulanması Hakkında Karar" da yürürlükten kaldırılmıştır. Suriye ise 4 Aralık 2011 tarihinde uygulamaya geçirdiği yaptırımlar ile Türkiye'ye karşılık vermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2019).

Tablo: 2.7. Türkiye-Suriye Dış Ticaret Değerleri (milyon dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2003	411	413	-3	824
2004	395	358	37	752
2005	552	272	279	824
2006	609	187	422	797
2007	798	377	421	1 175
2008	1 115	639	476	1 754
2009	1 425	328	1 097	1 753
2010	1 845	663	1 182	2 507
2011	1 610	524	1 086	2 134
2012	501	67	434	568
2013	1 024	85	939	1 209
2014	1 801	115	1 685	1 916
2015	1 522	51	1 470	1 573
2016	1 322	65	1 258	1 388
2017	1 363	71	1 435	1 294
2018	1 346	69	1 415	1 277

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2019.

Tabloda yer alan dış ticaret rakamları değerlendirildiğinde; 1 Ocak 2007 yılında iki ülke arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ile ticari ilişkilerde olumlu gelişmeler sergilenmiş olup, bu durum rakamsal verilere yansımıştır. 2007 yılında 798 milyon dolar olan ihracat değeri 2008 yılında 1,115 milyon dolara yükselmiş olup 2011 yılında bu rakam 1,6 milyar dolara ulaşmıştır. 2006 yılında 609 milyon dolar olan ihracat değeri ise 2010 yılında 1,845 milyon dolara erişmiş olup 3 katı bir oran artışı gözlenmiştir. 2011 yılı kapsamında ikili ilişkilerin bozulması ile ihracat, ithalat değerleri azalmaya başlamıştır. Tabloda yer alan rakamsal verilerden de anlaşılacağı üzere 2012 yılında iki ülke arasındaki ticaret nerdeyse durma noktasına gelmiştir. 2013 yılı sonrasında ise Türkiye ile Suriye arasındaki ihracat değerleri milyonun altına düşmemiştir.

2.4.1. Türkiye- Suriye Arasındaki Siyasi ve Ticari İlişkilerin Değerlendirilmesi

Türkiye ve Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin ticari ilişkilere etkisi incelendiğinde; iki ülke arasındaki coğrafi yakınlık, halk arasındaki ortak değerler ve siyasi ilişkilerin durumu ticari ilişkiler açısından oldukça uygun bir alt yapıya sahiptir. Türkiye ve Suriye arasında siyasi ilişkilerin geliştirilmesi ile eş değer olarak ticaret, gümrük, ulaştırma gibi çeşitli alanlarda işbirlikleri sağlanmıştır. Özellikle Serbest Ticaret Anlaşması sonrasında ticaret hacminde artışlar gözlenmiştir. Ancak

Ortadoğu'da meydana gelen çatışmalar ve siyasi durum ticari ilişkilerin istenilen noktaya varması aşamasında engellerle karşılaşılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda iki ülke arasında vize uygulamalarının kaldırılması ticari ilişkilerin gelişim göstermesine ve Suriye ve Türkiye arasında çok sayıda ikili anlaşmaların imzalanmasına ortam hazırlamıştır. Bu durumun iki ülke arasında yatırım ilişkilerinin gelmesine ve Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısının artmasına neden olduğu gözlenmiştir. İki ülke arasındaki siyasi ve ticari ilişkilerin gelişimi Suriye'de meydana gelen iç savaş ve Suriye'nin PKK terör örgütüne yeniden kapılarını açmış olduğu döneme kadar devam etmiştir. Suriye'deki iç savaş sırasında halkın zarar görmesi ve bu durumun Türkiye'nin uyarıları karşısında devam etmesi iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri son bulması ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde Türkiye Suriye halkına kapılarını açma kararı almış olup Esad rejimi ile ilişkilerini sonlandırma kararı almıştır. İki ülke arasında siyasi ilişkilerin son bulması aynı zamanda ticari ilişkilerinde zayıflamasına hatta durma noktasına gelmesine sebebiyet vermiştir. Tüm bu bilgiler çerçevesinde, Türkiye'nin Güney komşusu olan Suriye ile siyasi ilişkilerinin, ekonomik- ticaret ilişkilere yön vermekte olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Suriye'nin iç savaş esnasında halkına yönelik uygulamış olduğu şiddet, Türkiye için tehdit unsuru olan PKK terör örgütüne kapılarını açması ve tüm uyarılar karşısında eylemlerini gerçekleştirmeye devam etmesi Türkiye'ye başka bir seçenek bırakmamıştır. Sonuç olarak, komşu ülkelerin kalkınmasının arka planında dış ticaret ilişkilerinin ve siyasi ilişkilerin yer aldığı gözlenmektedir. Ülkeler arasında ortaya çıkan siyasi kökenli sorunların ülkelerin dış ticaret hacmine etki etkilemekte olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda coğrafi yakınlıklarına bağlı olarak dış ticaret hacmini arttırmanın ve geliştirmenin temelinde komşu ülkeler ile ülke güvenliğini ve iç huzurunu tehdit etmeyecek şekilde kurulacak pozitif ilişkiler yer almaktadır.

BÖLÜM III

TÜRKİYE- YUNANİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER

3.1. TÜRKİYE- YUNANİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER

Türkiye ve Yunanistan ulusal bağımsızlıklarını ve ulus devletlerini yürüttükleri savaşlar neticesinde elde etmişlerdir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından imzalanan "Lozan Antlaşması" ile ilişkiler açısından yeni bir sayfa açılmıştır. Bu antlaşma ile iki devlet arasında çizilen sınırlar ve oluşturulan denge ile birlikte bölgesel barışın sağlanmasının yanı sıra istikrarın oluşturulması da amaçlanmış fakat günümüze dek bu dengenin korunarak sürdürülmesi kolay olmamıştır. Her ne kadar her iki ülke de dostluk ilişkileri ve işbirliğini güçlendirmek istese dahi zamanla karşılıklı uyuşmazlıkların ve siyasi sorunların ortaya çıkmasına engel olunamamıştır. Lozan'da çözümü barış antlaşmasının sonrasına ertelenen yerleşikler sorunu ile beraber yeni Patrik'in seçilmesi ve mübadillerin karşılaştığı birçok benzer irili ufaklı sorun, bu dönemde Türkiye ile Yunanistan hükümetleri arasında gerçekleştirilen diplomatik müzakerelere konu olmuştur (Aksu, 2014: 55).

Türkiye-Yunanistan ilişkilerine dönemsel olarak bakıldığında; 1923-1950 yılları arasında azınlık sorunları; 1950-1974 yılları geçen süreçte Kıbrıs Sorunu; 1974-1999 döneminde ise Ege Denizi'ne ilişkin siyasi sorunlar ön plana çıkmıştır. 1999 sonrası süreçte meydana gelen ve halen güncelliğini koruyan uyuşmazlık konularını ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsü kazanması ile birlikte ortaya çıkan yükümlülükleri ve buna paralel olarak meydana gelen gelişmeler oluşturmaktadır (Aksu, 2014: 57).

Fırat'a (2001) göre; 1928-1939 arası dönem Türkiye ve Yunanistan devletleri için "Dostluk Yılları" olarak nitelendirilmektedir. Yıllar boyunca Türkiye-Yunanistan devletleri arasında siyasi bir dostluk ilişkisinin kurulabilmesi nüfus mübadelesi süreçlerinden kaynaklanan hukuki problemlerin çözümüne bağlı olmuştur. Bu vesileyle 1928 yılının Aralık ayında taraflar arasında başlayan görüşmelerde öncelikle bu sorun ele alınmış ve "Anali Değişimi Hakkındaki 30 Ocak 1923 Tarihli Lozan Antlaşması ile 1 Aralık 1926 Tarihli Atina Antlaşmasının Uygulanmasından Doğan Sorunların Kesin Surette Çözümlemesine Dair Sözleşme" 10 Haziran 1930'da

Ankara'da imzalanmıştır. 30 Ekim 1930 günü Venizelos'un Ankara ziyareti esnasında ise siyasal, askeri ve ekonomik konulara ilişkin “Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Antlaşması”, “Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol” ve “İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması” olarak adlandırılan üç anlaşma daha imzalanarak yürürlüğe konmuştur. 14 Eylül 1933'de iki ülke Başbakanı, İsmet Paşa ve Çaldaris, Ankara'da "Türkiye ile Yunanistan arasında Samimi Anlaşma Belgesi"ni imzalamıştır.

1930'lu yıllar Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde dostluk havasının hâkim olduğu bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Balkan Paketi'nin imzalanmasının ardından bu dönem iki ülkenin “Balayı Dönemi” olarak adlandırılmış ve bu süre zarfında Venizelos, barışa yaptığı katkılardan dolayı Mustafa Kemal Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermiştir (Uzun, 2004, s. 45). Bu olumlu hava, her iki ülkede de yaşamını sürdüren azınlıkların yaşam koşullarını etkilediği gibi, uzun vadede kalıcı sonuçlar doğuracak olan Yunan hükümetinin kendine has ve bölgesel (territorial) kararlar alabilmesinin de önünü açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Almanların Yunanistan'a ekonomik baskı ve ambargo uygulamasına rağmen Türkiye, sınırlı da olsa Yunanistan'a yapılan insani yardımları sürdürmeye devam etmiştir (Aksu, 2014: 55). Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1940 yılından itibaren sürekli olarak yardımlarda bulunduğu Yunanistan'a bu süreçte 15 ton şeker, Yunan ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere 10.000 şişe tetanos serumu yollamıştır. Ayrıca yaklaşık 500.000 Liralık tüketim maddesi göndermiş ve 1941 ve 1942 yılları boyunca da çeşitli gıda maddelerini Yunanistan'a ulaştırmıştır (Uzun, 2004: 45).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, iki devletin tekrar işbirliğinde bulunabildikleri, ancak bunun savaş öncesinde olduğu gibi uluslararası sistemin büyük güçlerinin (İngiltere yerine ABD) desteği ve bir güvenlik ihtiyacı (İtalya yerine Sovyetler Birliği) doğrultusunda gerçekleştirilebildiği görülmektedir. İşbirliği süreçleri, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile teşvik edilerek desteklenmiş olmasına rağmen, bu süreçler iki devletinde “ortak bir öteki” etrafında bir araya getirilmeleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu kısıtlı işbirliği döneminin üzerinden çok kısa bir süre geçmesinin ardından, 1950'li yılların ortasından itibaren Türkiye ve Yunanistan arasındaki siyasi ilişkiler eski, tarihsel seyrine geri dönmüştür (Ereker, 2010: 152).

Türkiye-Yunanistan ilişkileri tarihinde dönüm noktalarından sayılabilecek gelişmelerden birisi; İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki ülkenin siyasi egemenlik

sınırlarına getirilen yeni düzenlemeler olarak gösterilebilir. Bu düzenlemeler Türkiye ve Yunanistan arasında geliştirilen stratejik dengeyi bozmuştur. Lozan Antlaşması ve 1947 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması ile İtalya'nın egemenliğine bırakılmış olan On iki Adalar'ın Yunanistan'a devredilmesi bu dengeyi bozan değişikliklerin birincisi olarak karşımıza çıkmaktadır. On iki Adalar'ın Yunanistan'a devrinden birkaç yıl sonra uluslararası gündeme taşınmış olan Kıbrıs meselesi ise stratejik dengenin kaymasına neden olarak gösterilen ikinci önemli değişiklik olmuştur.

Kıbrıs'ın Lozan Barış Antlaşması ile İngiltere'nin hukuki egemenliğine bırakılmasına rağmen Yunanistan'a devredilmesine yönelik ortaya atılan talepler, ilerleyen dönemde Türkiye ve Yunanistan'ı siyasi arenada karşı karşıya getirmiştir. On iki Adalar'ın devredilme süreci; Türkiye ve Yunanistan arasında dönemsel olarak sağlanmış olan stratejik dengenin bozulmasına neden olan önemli etmenlerden olmasına karşın, adaların devredilmesi hususunda iki ülke arasında herhangi bir çekişme yaşanmamış ve Türkiye bu durumu kabul etmiştir. Ancak Kıbrıs meselesi hakkında aynı şeyi söylemek mümkün değildir. 1950-1960 yılları arasında Türkiye ve Yunanistan hükümetleri arasında gerçekleşen ilişkilerin gündem maddesini Kıbrıs Sorunu oluşturmuş, özellikle de siyasi ilişkiler bu eksen doğrultusunda şekillenmiştir. Kıbrıs üzerinde yaşanan uyuşmazlıklar, 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını ön gören antlaşmaların taraflarca imzalanması ile geçici olarak ortadan kalkmış olmasına rağmen 1963 yılında yaşanan "Kanlı Noel" ile bu anlaşma süreci kısa sürmüştür. Kıbrıs Türklerine yönelik gerçekleştirilen barış ve işbirliği karşıtı saldırıların ardından hem Ada halkı içerisinde hem de Türkiye ve Yunanistan devletleri arasında ileriki dönemlerde de egemen olacak bir çatışma yeniden alevlenmiştir (Aksu, 2014: 56)

Kıbrıs üzerinde yaşanan gelişmeler, Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde yaşanan uyuşmazlıkların artmasına neden olmuş ve tırmanan gerilim devletlerarasında karşılıklı bir tehdit algısı oluşturmuştur. Bu durum daha sonra Ege Denizi üzerinde yaşanan uyuşmazlık ve anlaşmazlıkların iki devlet tarafından güvenlik merkezli olarak ele alınmasına sebep olmuştur. Türkiye ve Yunanistan arasında ortaya çıkan Ege Denizi sorunları genel hatlarıyla kıta sahanlığı, gayri askeri statüde bulunan adaların silahlandırılması, Yunanistan'ın karasularını ve hava sahasını genişletme girişimi, hâkimiyeti tartışmalı olan ada, adacık ve kayalıklar üzerinde iki devletin egemenlik iddiaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu sorunlar iki devlet arasında 1970'li yılların ikinci

yarısından başlayarak günümüze dek sürececek olan bir güç mücadelesini doğurmuştur. İlişkilerin geçmişine bakılacak olursa; Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs ve Ege üzerinde yaşadığı sorunları anlama, anlamlandırma ve hareket etme noktalarında dönemsel olarak farklı uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının etkisi altında kaldıkları söylenebilir. Bu nedenle tarafların özellikle Ege Denizi'nde gerçekleşen uyuşmazlık konularının çözümü doğrultusunda farklı stratejiler benimseyerek, çatışma veya diplomasi seçeneklerine yöneldikleri ve stratejilerini bu doğrultuda belirledikleri gözlemlenmiştir (Sandıklı ve Kaya, 2012: 211-212).

Kıbrıs'ta meydana gelen gelişmelerin ardından, ortaya çıkan karşılıklı tehdit algısıyla birlikte 1970'lerden başlayarak 80'li yıllar boyunca Türkiye ve Yunanistan Ege sorunları üzerinde "Realist Güvenlik İlkeleri" doğrultusunda hareket ederek silahlanma faaliyetlerine hız vermişlerdir. 1990'lı yıllarda Balkanlar'da meydana gelen siyasi problemlerin ikili ilişkilere yansması da Realist bakış açısıyla değerlendirilmiş olup bölgede işbirliği sağlamak yerine çatışmacı bir nüfuz mücadelesine girilmiştir (Sandıklı ve Kaya, 2012: 224).

1990'lı yılların ikinci yarısı Türkiye ve Yunanistan ilişkileri açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde, geçmişe nazaran beklentilerin çok üzerinde gerçekleşen ve farklı alanlarda karşımıza çıkan kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. 1999 yılı ise ilişkilerin seyri açısından tarihte çok önemli bir yere sahip olup, bu dönemde Türkiye-Yunanistan ilişkileri yumuşama evresine girmiştir. Bu değişim, her iki ülkede peş peşe meydana gelen depremlerin yol açtığı yıkımlar karşısında Türk ve Yunan halklarının karşılıklı sergilediği dayanışma sayesinde mümkün kılınmıştır.

Avrupa Birliği bu süreçte; Soğuk Savaş sonrasında Batılı anlamda bir büyük güç olma yolunda hedefine ilerlerken, güvenlik alanındaki uluslararası rolünü "sert ve askeri" bir yapının oluşturulmasından ziyade, "yumuşak ve sivil güce dayalı" olacak şekilde belirlemiştir. AB çerçevesinde geliştirilen Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (eski adıyla Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, AGSP) içinde Birliğe üye devletlerin güvenlik ve savunma politikalarına ilişkin yaklaşımları da bu yönde oluşturulmuştur. Şöyle ki; Soğuk Savaş'ın bitimiyle ortaya çıkan riskli bölgelere yakın olan coğrafi konumu ile dikkat çeken Türkiye, bu özelliğine rağmen AB'nin oluşturduğu AGSP'nin karar alma mekanizmasında beklediği rolü edinmemiştir. Bu hayal kırıklığının ardından Türkiye cephesi; Soğuk Savaş öncesinde olduğu gibi jeopolitik ve stratejik önemini ön planda tutarak uluslararası sistem içerisinde varlığını

sürdürmeye çalışmıştır. Bu süreçte Türkiye ile AB ile arasında ulusal ülke güvenliğinin sağlanması ve uluslararası güvenlik meselelerinin algılanması konularında çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır (Olkaç, 2008: 74; Kibaroglu, 2017: 11-12).

Tarihte kemikleşerek kalıcı hale gelmiş ve çözümlenmesi zor bir hal alan uluslararası sorunların en dikkat çekici özelliklerinden bir tanesi “güç eşitsizliği” olmuştur. Türkiye-Yunanistan ilişkileri üzerinden verilebilecek Kıbrıs ve Ege örneklerinde de olduğu gibi; bu uyuşmazlıkların yıllar boyunca neden kesin bir çözüme kavuşturulamadığı konusuna dair yanıtlar aranırken, taraflar arasında meydana gelen güç dağılımı ve olası güç dengesi/dengesizliği üzerine bir analizin yapılması gerekmektedir. Çünkü mevcut güç eşitsizlikleri, her iki tarafın da çıkarına olacak ortak bir barış ortamının sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu ve benzeri durumlar söz konusu olduğunda; bir başka deyişle, taraflarca net bir gelişmenin kaydedilemediği durumlarda uluslararası sistemde kemikleşmiş sorunların ilerletilmesi ve çözümlenebilmesi adına, üçüncü bir tarafın ara bulucu ve yatıştırıcı özelliklerinden destek alınmaktadır.

Avrupa Birliği; Türkiye ve Yunanistan hükümetleri arasında yaşanan Kıbrıs ve Ege Sorunları üzerinde bu doğrultuda bir anlam ifade etmektedir (Ayman, 2008: 55-56). AB ise beklenenin aksine Kıbrıs çözüm sürecinin geliştirilmesine olumlu bir katkıda bulunmadığı gibi Kıbrıs Rum Yönetimi’ni Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında AB üyeliğine kabul ederek, Kıbrıslı Türkler ile Rumlar arasındaki siyasi, diplomatik, ekonomik ve ticari eşitsizliklerin daha da artmasına yol açmıştır. Özellikle Türkiye cephesinde, üçüncü taraf olarak uzlaştırıcı bir etki yaratması arzulanan AB’den, bu süreçte iki taraf adına da tatmin edici bir çözüm üretilemeden Rum tarafını üyeliğe kabul etmemesi beklenmiştir. Çözüm sürecinde Kıbrıslı Türkler, 24 Nisan 2004 tarihinde BM Genel Sekreteri’nin ara buluculuğu ile hazırlanan Annan Planı’na güçlü destek vermiş, buna karşın Kıbrıs Rum kesiminde halkın büyük çoğunluğunun “Hayır” oyu kullanması ile süreç bir kez daha tıkanmıştır. Tüm bu gelişmelerin akabinde, Kıbrıslı Rumlar AB’ye üye olmanın avantajlarını elde ederken, asıl çözüm planını kabul eden Kıbrıslı Türkler ise başlangıçtaki beklentilerin çok uzağında kalmıştır (Ayman, 2008: 57).

Yakın tarihe bakıldığında iki devlet arasındaki yakınlaşmanın zayıf olmasına rağmen Ege’de yaşanan gerginliğin azaltılması; düşük siyasi işbirliğinin teşvik

edilmesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday olma yolunun açılması ve Kıbrıslı Türk-Rum liderler arasında işbirliği görüşmelerinin başlatılması gibi bazı olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bunun gibi umut vadeden gelişmeler yeni oluşan jeo-stratejik ortamın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak çok daha önemlisi, bu değişimler her iki ülkenin de dış politikalarında meydana gelen kurumsal ve kültürel değişimlerin bir sonucu olarak meydana gelmektedir (Keridis, 1999: 6).

Yunanistan, yıllar boyunca Türkiye'nin Ege ve Kıbrıs üzerindeki yaklaşımlarını değiştirmek adına AB üyeliğini kullanmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda, AB'nin mali yardımlarını Türkiye'nin Kıbrıs ve Ege politikalarıyla bağlantılı olarak engellemiş, ayrıca uzun bir süre Türkiye'nin aynı gerekçelerle AB üyeliğine adaylığının da önünü tıkamıştır. 1990'lı yılların sonuna doğru Yunanistan önceki yaklaşımını terk ederek, "Avrupalılaştırılmış" bir Türkiye'nin Yunanistan'ın uzun vadeli çıkarlarına katkı sağlayacağı düşüncesi üzerine oturtulan "Türkiye ile İyi İlişkiler" politikasını benimsemiştir.

1999 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen AB Helsinki Zirvesi'nde Yunanistan, Türkiye'nin AB adaylığına karşı sürdürdüğü vetoyu kaldırmış, böylece Türkiye'nin AB adaylığı önünde bulunan en büyük engellerden biri de ortadan kalkmıştır. Yunanistan hükümeti, göstermiş olduğu desteğin devamında Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki destekçilerinden biri haline gelmiş; ancak Türkiye ile olan ulusal sorunlarını AB-Türkiye problemleri haline getirmeyi de başarmıştır (Larrabee ve Lesser, 2003: 86-87). AB nezdinde Türkiye-Yunanistan ilişkileri hususunda gerçekleştirilen görüşmelerinin temelinde yatan ana sebebin bu olduğu söylenebilir. Genel bir bakış açısıyla, Yunanistan'ın Türkiye-AB ilişkileri üzerinde gözettiği çıkarları ve ilişkilerin gelişiminden duyduğu çekinceleri 6 ana başlıkta ifade etmek mümkündür (Türk-Yunan ilişkileri, 2012):

- Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin adanın tek temsilcisi olarak AB'ye tam üye olarak katılması,
- Kıbrıs'ta bulunan Türk askerlerini adadan uzaklaştırmak ve güvenliği AB/NATO ortaklığında sağlanacak bir Kıbrıs oluşturulması,
- Türkiye'nin AB mali fonlarından yararlanarak bölgede siyasi, ekonomik ve askeri bir güç sağlayarak Yunanistan karşısında daha etkin bir konuma gelmesini önlemek,

- Türkiye'nin AB'ye uyum projelerinin Birlik fonları tarafından finanse edilecek olmasından dolayı Yunanistan'ın eskisine nazaran mali fonlardan daha az pay alma olasılığının ortaya çıkması,
- Türkiye'nin AB'ye tam üye olması halinde ikili ilişkilerde avantaj elde edecek olmasıyla Yunanistan'ın stratejik olarak elinde bulundurduğu veto yetkisinden daha fazla yararlanamayacak olması,
- Ege Denizi'ne ilişkin sorunlar karşısında AB'nin Yunanistan'a göstermiş olduğu desteğin yerini tarafsızlık ve dengeleme stratejilerinin alma ihtimalinin bulunması olarak sıralanabilir.

3.1.1. Yunanistan İle Siyasi Dış Politikayı Geliştirme Çabaları

3.1.1.1 DEİK Öncülüğündeki Faaliyetler

Ülkeler arasındaki ilişkilerin iktidarda yer alan siyasi yönelimlere göre farklılaşmakta olduğu söylenebilmektedir. Özal dönemi ile birlikte Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişim ve farklılaşmaya gitmesi belirtilen ifadenin destekleyicisi niteliğindedir. Özal, komşu ülkeler arasındaki ilişkilerin ekonomik işbirliği ve barışçıl bir politika temeline dayanması gerektiğini belirtmekte olup Türkiye'nin komşu ülkeler ile olan ilişkilerini bu yönde geliştirmeyi amaçlamıştır. İlişkilerini olumlu yönde geliştirmeye odaklanan Türkiye'nin bu dönemde Yunanistan ile arasında Ege Karasuları sorunu baş göstermiştir. 1987 yılının Mart ayında yaşanan bu soruna yönelik olarak barışçıl bir tutum sergilemekte olan Özal yapmış olduğu açıklamada Yunanistan'ın 6 mil mesafeyi aşmadığı sürece Türkiye'nin 6 mil mesafeyi aşmayacağını belirtmiştir. Özal'ın Yunanistan'a karşı sergilemiş olduğu barışçıl tutum iki ülkenin Davos Zirvesinde buluşmasına ve iki ülke arasındaki gerilimin çatışma tehdidi oluşturmadığına yönelik fikir birliğine varılmıştır (Daban, 2017: 87). Zirvenin tamamlanması sonucunda yapılan açıklamalar ile Yunanistan ve Türkiye Arasında İş Konseyi ya da Ticaret ve Sanayi Odasının kurulacağı ifade edilmiş olup 1988 yılında Türk- Yunan konseyi kurulmuştur (Altun, 2009: 22). Söz konu konseyin kurulmasının ardından iki ülke arasındaki ihracat hacminin artmakta olduğu ve kriz dönemleri dışında ise ithalat hacminin artış göstermekte olduğu gözlenmiştir. Eryalçın (2011) ifadesinde ikili ülke konseyinin ilk yıllarda çok aktif olmadığını ve iş konseyi faaliyetlerinin ancak 1999 yılında sonrasında hız kazanmaya başladığı belirtmiştir.

Yunanistan ve Türkiye arasındaki İş Konseyi kapsamında iki ülkenin gelişim seviyesine katkı sağlanmasına yönelik olarak turizm, borsa, bankacılık, KOBİ, inşaat gibi birçok faaliyet alanını ile ilgili ortak çalışma ve işbirlikleri düzenlenmektedir. Özellikle son dönemde iki ülkeden de katılım gösteren iş adamları ile gerçekleştirilmiş olan görüşmede Türkiye- Yunanistan Bölgesel İş Formu, Türk- Yunan İnşaat ve İnşaat Malzemeleri Formu, Türkiye Yunanistan İş Formu ve Yunan- Türk Bankacılık Formu gibi çeşitli formlar düzenlemeye dâhil edilmiştir (DEİK).

3.1.1.2. İZTO Öncülüğündeki Faaliyetler

1997’de Midilli Adasında gerçekleştirilmiş olan Çevre Konferansı sonrasında, 1998 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında “İzmir ve Midilli Ticaret Odaları İşbirliği” sağlanmıştır. Yine aynı yıl dâhilinde Yunanistan ve Türkiye arasındaki siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla ilk olarak düzenlenen Türkiye Ege Kıyıları Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirvesi Midilli’de gerçekleştirilmiştir. Aristeidis Lazaris (zirve tercümanı) ilki düzenlenen bu zirvede ilk olarak Yunan ve Türk iş adamlarının tanıştırılmasının amaçlandığını sonra düzenlenecek olan zirvelerde ise ticari alanlardaki görüşmelerin sağlanacağını ifade etmiştir (Usta, 2012: 519).

Özellikle ülkeler arasındaki ekonomik gelişimin sağlanması adına oldukça büyük bir öneme sahip olan zirveler, iş adamlarının ticari faaliyetlerinin güvenli bir şekilde yerine getirilmesini sağlamaktadır. İZTO aynı zamanda Türkçe ve Yunanca yayınların yapılmış olduğu bir web sitesi oluşturarak Türk ve Yunan iş adamlarının iletişim kurlmalarına destek sağlamıştır (Usta, 2012: 519).

2000 yılındaki Ekonomi Zirvesi ise Sisam’da düzenlenmiş olup Papandreu ve Cem’in paydaşlığı sonrasında, özellikle günümüzde gerçekleştirilmekte olan zirveler ülkelerin destek ve karar sağlayabilmeleri noktasında oldukça önemlidir. Ek olarak söz konusu zirvede Yunan ve Türk liderleri buluşmuş olup bu durum iki ülke arasındaki ilişkilerin “detant dönemlerinden” biri olarak ayrı bir önem sahiptir. Bu bağlamda düzenlenmekte olan zirvelerin ülkeler arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemekte olduğu söylenebilmektedir (Kutlay, 2009: 93; Tsarouhas, 2009: 40). 2010 yılı Şubat ayında Atina’da düzenlenmiş olan zirveye Yunanistan ve Türkiye’deki üst düzey bürokratların katılım göstermiş olması gerçekleştirilmekte olan zirvelerin başarı ve gücünü ortaya koymaktadır (Çağlar, 2010: 45-47).

İki ülke arasında gerçekleştirilmiş olan bir diğer zirve ise “Ege’de Savaş Uçakları Uçmasın” kampanyası ile açılmıştır. Bu durum zirvelerin konusu olan ekonomik gelişim temasının yansıra siyasi ilişkilerin belirlenmesine yönelik de gerçekleştirilmekte olduğu göstermektedir (İZTO)

İki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik ve iş birlikteliği boyutunun ilerisine taşınmış olup bu dönemde Ege Adaları ve Ege Kıyıları arasında da sosyal yakınlaşmalar olduğu belirlenmiştir. Özellikle 1989 ve 1999 yılları arasında Bergama Belediye Başkanı olan Sefa Aşkın ve Midilli Gazetecisi Stratis Balaskas 1991 yılından beri iki kıyıyı bir arada tutabilmek adına büyük çaba göstermişlerdir (Tuna, 2001: 24).

2018 yılında ise İZTO yönetimi uluslararası faaliyet ve bağlantıların artırılmasına yönelik Yunanistan’a ziyaret gerçekleştirmiş olup Yunanistan Girişimciler Federasyon Başkanı Theodoros Fessas, Atina Büyük Elçisi Yaşar Halit Çevik ile görüşme sağlayarak İzmir Ticaret Odasının amaç ve projelerini yönelik bilgi paylaşımında bulunulmuştur. Belirtilen bu görüşmeler sonrasında Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik İlişkiler Genel Sekreteri Ioannis Brachos ile düzenlenen toplantı sonucunda iki ülkenin iş adamları ile birlikte İş Formu düzenlenmesi adına ortak bir çalışmanın sağlanması kararına varılmıştır. Aynı zamanda Atina Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı ve Yunanistan Odalar Birliği Başkanı ile bir araya gelen heyet ortak olarak gerçekleştirilebilecek sektör faaliyetleri üzerine bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Yunanistan ile görüşmelerin son aşamasında ise Pire Ticaret ve Sanayi Odası ve Yunanistan Ticaret ve Yatırım Konfederasyonu Başkanı Vassilis Korkidis ile yapılan görüşmede Yunanistan’ın en büyük limanı olan Pire’ye yönelik işbirliği anlaşması imzalanmıştır (İZTO).

3.1.2. Türkiye – Yunanistan Arasında Düzenlenen Faaliyetlerin Etkileri

Yunanistan ve Türkiye arasındaki olumsuz görüş ve tutumlar 2000’li yıllarda daha ılıman ve çözüm odaklı bir yapıya bürünmüştür (Aksu, 2004: 32). Söz konusu ilişkilerin gelişim göstermesinin arkasında yer alan temel unsurlardan biri sivil çabalar olarak ifade edilebilmektedir. Fakat iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler ele alındığında bu alanda yaşanmakta olan gelişimin nedenleri arasında iki ülkenin avrupalaşma süreci ve küresel ekonomi koşulları bulunmaktadır (Kutlay, 2009: 108).

Yunanistan ve Türkiye yalnızca coğrafi konumları açısından birbirine bağlı olan iki ülke değil aynı zamanda ortak bir tarihi ve kültürü paylaşan iki ülke olarak da

kuvvetli bir bağa sahiptirler. Söz konusu ortaklıklar dikkate alındığın iki ülke arasındaki problemlerin çözümlenmesi, ortak mirasın kullanılabilmesi ve gelişimin sağlanabilmesi iki ülke açısından da oldukça önemlidir. Bu bağlamda 2003'te Girit'te düzenlenmiş olan "Türkiye Ege Kıyıları Yunanistan Ege Adaları Ekonomi Zirvesi" sonrasında sorun arz eden çifte vergilendirme konusuna değinilerek çözüm odaklı çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Usta, 2012: 520).

Aynı zamanda düzenlenmekte olan zirveler aracılığıyla Türkiye ve Yunanistan arasındaki vize problemi sonuçlanmış olup Türk vatandaşlarının Yunanistan'a Schengen vizesi ile giriş yapabilmeleri sağlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı). Gençler arasındaki kültür değişiminin sağlanması, bankalarının her iki ülkede de karşılıklı şube bulundurmaları, gazetelerin tercüme edilmesi, ticaret fuarlarının gerçekleştirilmesi ve egenin kalkındırılması 1993 yılında İş Konsey Başkanlığı yapmakta olan Rahmi Koç döneminde hedeflenmiş olup ancak uzun dönemler sonrasında gerçekleştirilebilmiştir (Altun, 2009: 229).

2010 yılında İZTO'nun başkanlığında düzenlenen zirvelerin dokuzuncusu Atina'da gerçekleştirilmiş olup bakanlık düzeyinde temsilcilerin gerçekleşmesine bağlı olarak birçok iş adamı Atina'da bulunmuştur. 2010 yılının Mayıs ayında Başbakan Erdoğan, 10 bakan ve çok sayıda iş adamı ile Yunanistan ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret dâhilinde iki ülke arasında yaşanan problemlere yönelik çözüm sürecine geçilerek söz konusu problemlerin ortadan kaldırılması adına 22 adet anlaşma imzalanmıştır (Turkish Greek News, 2010: 124).

Bakan Zafer Çağlayan'ın 2010 yılı Şubat ayında Atina'ya gerçekleştirdiği ziyaret esnasında vize kısıtlamalarının ticarete yönelik olumsuzluklarından söz etmesi üzerine Mayıs ayında vize konusuna yönelik çözümler sunulmuştur. Çözümler kapsamında Yunanistan tarihten beri süregelen tehdit algısını yok etmeye yönelik yeşil pasaport sahiplerinin vize alma zorunluluğu işleminden kaldırmış olup bordo pasaportlulara yönelik olarak da 48 saatlik bir geçiş hakkı tanımıştır. Fakat bordo pasaportlulara yönelik karar uygulamaya geçirilmemiş olup yeşil pasaportta vizenin kaldırılması ile çok sayıda Türk vatandaşı Yunanistan'a ziyaret gerçekleştirmiş ve bu bağlamda turist sayısında artışlar gözlenmiştir (Hürriyet, 2010).

Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyinin (YDİK) ilki 14-15 Mayıs 2010 tarihinde Atina'da; ikincisi 4 Mart 2013 tarihinde İstanbul'da; üçüncüsü 6 Aralık 2014 tarihinde Atina'da; dördüncüsü ise 8

Mart 2016 tarihinde İzmir’de düzenlenmiştir. Toplantılar her iki ülkenin Başbakanları başkanlığında ve Dış İşleri Bakanları koordinasyonunda sağlanmıştır. YDİK toplantıları ile günümüze kadar olan süreçte toplam 54 adet belgeye imza atılmıştır. Aynı zamanda YDİK toplantıları dâhilinde İş Formu gerçekleştirilmiştir. Özellikle son dönemlerde Türkiye ve Yunanistan arasındaki üst düzey ziyaretlerin sayısı artmış olup 2017 yılının Aralık ayında Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından gerçekleştirilmiş olan ziyaret, 1952 yılı sonrasındaki ilk resmi ziyarettir. 12 Nisan 2019 yılında iki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları ile Atina’da yapılmış olan görüşmede ise son dönemde yaşanmakta olan siyasi olaylara yönelik görüşmeler sağlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı).

3.1.3. “Komşularla Sıfır Sorun” Politikasının Yunanistan’a Yansımaları

Komşularla sıfır sorun politikası 2000 yılında AKP iktidarı ile uygulamaya geçirilmiş olup Ahmet Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı döneminde kapsamlı olarak ele alınan sınır ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir politikadır. Belirlenen politikadaki en önemli detay komşu ülkeler ile siyasi ilişkilerin olumlu yönde ilerletilmesi ile ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesidir (Dedeoğlu, 2011: 60-61).

Komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan arasında geçmişte yaşanan olumsuz ilişkiler günümüzde değişim göstererek durağan bir hal almıştır. Bu doğrultuda iki ülke arasında yaşanan sorun ve çatışmalar bir kenara bırakılarak olumlu tutumlar sergilenmeye başlanmıştır. (Kutlay, 2012: 11). 2009 yılında Yunanistan’da baş gösteren kriz ile birlikte Yunanistan ve Türkiye arasındaki anlaşma ve gelişim süreci duraklama uğramış olup Yunanistan ülke içi krize yönelmiştir. Ancak bu dönem içerisinde iki ülke arasında sağlanmış olan yakınlaşmanın etkileri gözlenmiştir. Ekonomik kriz nedeni ile farklı ülkelere göç eden Yunan göçmenlerinden bazıları Avrupa ülkelerine göç ederken bazıları ise Türkiye’ye göç etme kararı almışlardır. Ayrıca bu dönemde bölgesel düzeydeki çabaların devamı sağlanmıştır. 2009 yılında yaşanan ekonomik krizinden kaynaklı gerçekleştirilmiş olan erken seçim sonuçlarında iktidara gelen George Papandereou Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı görevini üstlendikten üç gün sonra Yunanistan’ı temsil etmek adına 2009 yılı 9 Ekim’de İstanbul’da düzenlenen Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci Gayri Resmi Dışişleri Bakanları toplantısına katılmıştır. Bu süreç sonrasında Başbakan

Erdoğan 30 Ekim tarihinde Papandreouya iletilen yazılı bir mesaj ile komşu ülkelerle sıfır sorun politikası dâhilinde hükümetin Yunanistan ile olan ilişkilerini her alanda geliştirmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda 2010 yılı 8 Ocak tarihinde Ankara’da düzenlenen İkinci Büyük Elçiler Konferansında Türkiye’nin Yunanistan ile olumlu komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve Ege Denizi kaynaklı problemlerin iki ülkenin ortaklığı temelinde çözümlenmesine yönelik çabalarını sürdürmekte olduğu vurgulanmıştır (Uluçevik, 2010: 67-69).

2010 ve 2019 yılları arasında ise Yunanistan ile ilişkilerin iyileşme ve gelişim göstermeye devam etmekte olduğu ve iki ülke arasında çeşitli anlaşma ve ziyaretlerin gerçekleştirildiği görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı). Söz konusu politika ile iki ülke arasındaki siyasi gerilimin tarihsel döneme kıyasla azaldığı ve iki ülke arasındaki ekonomik, ticari, kültürel ve sosyal ilişkilerin gelişim sürecinde olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak Türkiye tarafından ortaya konulan komşu ülkelerle sıfır sorun politikasının iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişim sürecine katkı sağlamakta olduğu ve söz konusu gelişimin siyasi ve ekonomik alanlarda kendini göstermekte olduğu söylenebilmektedir.

3.2. TÜRKİYE-YUNANİSTAN ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

En genel ifadeyle dış ticaret, “bir ülkedeki kamu kuruluşlarının, özel kişi ve kuruluşların diğer ülkelerle yaptıkları mal ve hizmet alım ve satımları” olarak tanımlanabilir (Aksu, 2004: 46). Dış ticaret kapsamında burada incelenecek olan faaliyetler ithalat ve ihracat faaliyetleri ile serbest bölgeler ve sınır ve kıyı ticareti kapsamındaki faaliyetler olacaktır.

Herhangi bir ülkede üretilmekte olan hizmet ya da malların yabancı ülkelere gönderilerek satışının gerçekleştirilmesine yönelik olan dış ticaret işlemi “ihracat” olarak ifade edilmektedir (Aksu, 2004: 469). İhracat ülkeler arası siyasi ve ekonomik ilişkilerden etkilenmekte olan ve ülke ekonomisi içinde oldukça büyük bir öneme sahip faaliyet türüdür. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ihracat incelenirken söz konusu faaliyetler 1980-1995, 1996-2011 ve 2012-2019 yıllarına göre ayrı dönemlerde analiz edilecektir. Türkiye- Yunanistan arasındaki ticari ilişkilerin incelenmesi aşamasında, iki ülke arasındaki ticari faaliyetlere ve verilere yönelik daha kapsamlı çalışmalara ulaşılması nedeniyle Irak ve Suriye ticari verilerine kıyasla daha fazla bilgi aktarımı sağlanmıştır. Aşağıda yer alan tabloda 1980-1995 yılları arasında Yunanistan

ve Türkiye arasında gerçekleştirilmiş olan ihracat değerleri ve Yunanistan'ın Türkiye ihracatındaki yüzdelik payı yer almaktadır.

Tablo: 3.1. Yunanistan'a Yapılan İhracat (1980–1995)

	Yunanistan'a İhracat (\$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı(\$)	Yunanistan'ın İhracattaki Payı (%)
1980	8.872.607	2.910.121.619	0,305
1981	47.397.859	4.702.934.406	1,008
1982	129.876.828	5.745.973.370	2,260
1983	57.618.990	5.727.833.673	1,006
1984	93.686.183	7.133.603.594	1,313
1985	76.220.817	7.958.009.699	0,958
1986	75.603.130	7.456.725.601	1,014
1987	58.852.562	10.190.049.416	0,578
1988	95.804.759	11.662.024.117	0,822
1989	124.942.664	11.624.691.720	1,075
1990	139.386.727	12.959.287.612	1,076
1991	143.681.350	13.593.462.021	1,057
1992	145.704.678	14.714.628.825	0,990
1993	118.129.383	15.345.066.893	0,770
1994	168.854.395	18.105.872.075	0,933
1995	209.952.435	21.637.040.881	0,970

Kaynak: TÜİK.

1980 ve 1995 yılları arasında iki ülke arasında gerçekleştirilmiş olan ihracat değerleri incelendiğinde Türkiye'de 2 Eylül 1980 yılında meydana gelen darbe sonrasında yapısal bir dönüşümün gerçekleştirilmesi ve diğer ülkelerle ile ihracata yönelik gelişim sağlama yolunun etkileri rakamsal verilere yansımaktadır. 1980 yılında Yunanistan ile 8,872,607 dolar olan ihracat değerinin bu dönem sonrasında katlanarak artmakta olduğu ve 1995 yılında 209,952,435 dolara ulaştığı görülmektedir. Fakat Yunanistan'ın ihracattaki yüzdesel payı genel olarak artış göstermesine rağmen Türkiye'nin ihracat değerleri içerisindeki payı önemli bir oranda değildir. Bu doğrultuda iki ülke arasındaki ihracatı gerçekleştirilmekte olan ürünlerin incelenmesi gerekmektedir.

Aşağıdaki tabloda 1980–1995 yılları arasında, Türkiye'den Yunanistan'a gönderilmekte olan ürünler ilk 3 fasıl halinde yer almaktadır.

Tablo: 3.2.Yunanistan'a İhracattaki İlk Üç Fasıl (1980–1995)

	1. Fasıl	1. Fasıl Tutarı (\$)	2.Fasıl	2. Fasıl Tutarı (\$)	3.Fasıl	3.Fasıl Tutarı (\$)
1980	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	4.146.359	Pamuk	1.823.970	Balık ve kabuklu hayvanlar	708.052
1981	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	21.897.050	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	12.312.135	Balık ve kabuklu hayvanlar	3.241.365
1982	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	94.676.713	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	11.380.599	Balık ve kabuklu hayvanlar	6.624.237
1983	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	30.361.675	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	5.737.470	Balık ve kabuklu hayvanlar	5.321.721
1984	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	59.216.699	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	9.011.997	Pamuk	7.080.813
1985	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	33.310.626	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	6.559.620	Balık ve kabul hayvanlar	4.921.955
1986	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	25.388.147	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	15.506.505	Balık ve kabuklu hayvanlar	6.932.127
1987	Et, balık ve kabuklu hayvanın naimesinden hazırlanmış madde	14.129.005	Balık ve kabuklu hayvanlar	5.252.623	Pamuk	4.632.930
1988	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	24.603.559	Bakır	8.929.038	Dökme demir/ demir ve çelik	7.009.662

Tablo: 3.2 (devam). Yunanistan’a İhracattaki İlk Üç Fası (1980–1995)

1989	Bakır ve bakırdan eşya	17.425.381	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	14.768.276	Demir ve çelik	13.718.490
1990	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	17.173.750	Bakır ve bakırdan eşya	16.061.529	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	14.512.132
1991	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	29.364.277	Bakır ve bakırdan eşya	17.253.998	Plastik ve plastikten mamul eşya	12.790.612
1992	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	31.598.569	Bakır ve bakırdan eşya	16.208.723	Yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turunçgiller ve kavun kabuğu	10.222.255
1993	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	21.494.050	Bakır ve bakırdan eşya	8.727.454	Plastik ve plastikten mamul eşya	7.704.108
1994	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	14.196.826	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	13.960.584	İnorganik kimyasal müstahzarları, organik, inorganik bileşikler	10.978.809
1995	Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları	17.068.046	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	15.169.243	Plastik ve plastikten mamul eşya	12.073.674

Kaynak: TÜİK.

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde 1980-1995 yılları dâhilinde Türkiye’nin Yunanistan’a gerçekleştirmiş olduğu ihracatta yer alan “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar” faslı enerji ihracatı kapsamında ilk üç sırada yer almaktadır (1987 yılı hariç). Bu bağlamda ise söz konusu fasıl iki ülke arasındaki dengeli ekonomik bağlantı olarak değerlendirilebilmektedir. Bu yıllar arasında gerçekleştirilmiş olan enerji ihracatı yüksek değerlere sahip olmamasına karşı iki ülke arasındaki olumlu ilişkilerin sağlanamadığı siyasi ortamda bu oran oldukça önemlidir.

Tablo: 3.3. Yunanistan'a Yapılan İhracat (1996–2011)

	Yunanistan'a İhracat (\$)	Türkiye'nin Toplam İhracatı (\$)	Yunanistan'ın İhracattaki Payı (%)
1996	236.473.018	23.224.464.973	1,018
1997	298.236.607	26.261.071.548	1,136
1998	370.038.895	26.973.951.738	1,372
1999	406.794.147	26.587.224.962	1,530
2000	437.725.190	27.774.906.045	1,576
2001	476.095.465	31.334.216.356	1,519
2002	590.381.620	36.059.089.029	1,637
2003	920.400.913	47.252.836.302	1,948
2004	1.171.203.001	63.167.152.820	1,854
2005	1.126.678.489	73.476.408.143	1,533
2006	1.602.589.526	85.534.675.518	1,874
2007	2.262.654.564	107.271.749.904	2,109
2008	2.429.967.687	132.027.195.626	1,841
2009	1.629.636.855	102.142.612.603	1,595
2010	1.455.677.610	113.883.219.184	1,278
2011	1.553.271.383	134.915.251.953	1,151

Kaynak: TÜİK.

Türkiye, Avrupa Birliği sanayi mallarına uygulamakta olduğu gümrük vergilerinin kaldırılmasına yönelik kararı 1995 yılında kabul etmiş olup söz konusu karar 1996 yılı 1 Ocak tarihinde yürürlüğe girmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu). Yukarıda yer alan tabloda gümrük vergilerinin kaldırılması ile gerçekleşmekte olan ihracat değerleri yer almaktadır. Tabloda yer alan rakamsal veriler incelendiğinde söz konusu karar ile ihracat hacminde kayda değer bir artışın olmadığı söylenebilmektedir. 1996 yılında Yunanistan'a yapılmış olan ihracat değeri 236.473.018 dolar olup her geçen yıl artış göstermiştir. 2011 yılında bu rakam 1.553.271.383 dolara yükselmiştir. Türkiye'nin toplam ihracat değerleri analiz edildiğinde ise 1999 yılı hariç olmak üzere 1995-2011 yılları arasında ihracat değerinin her geçen yıl artış göstermekte olduğu görülmektedir. Aynı zamanda 2001 yılında Türkiye'de yaşanan büyük kriz sonrasında AKP'nin iktidar konumuna gelmesi ile dışişleri ve ekonomik alanda ortaya konulmuş olan politikaların ihracat düzeyini

olumlu etkilemekte olduğu ve ihracat değerlerinin 2002 yılı sonrasında kayda değer artış göstermekte olduğu belirtilebilmektedir. Bu dönemde sağlanan ihracat rakamlarının önceki dönemlere göre (1980-1995) oldukça yüksek olduğunu söylemek mümkündür. İki ülke arasında yaşanan siyasi gerginlikler ve Türkiye’de meydana gelen krize bağlı olarak ekonomik ilişkilerde daha fazla gelişim sağlanamamıştır (Kutlay, 2009: 98-99).

Yunanistan’ın 2009 dönemindeki yaşamış olduğu kriz tabloda yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere ihracatta düşüşe neden olmuştur. Türkiye dünya ticareti içerisinde %0,7’lik bir paya sahipken Yunanistan %0,1 paya sahiptir. Aynı zamanda Türkiye AB Bölgesi içerisinde %2’lik bir paya sahipken Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan AB Bölgesi içerisinde yalnızca %0,4’lük bir paya sahiptir. Bu bağlamda Türkiye’nin ihracat düzeyinin Yunanistan fazla olduğunu söylemek mümkündür (İzmir Ticaret Odası, 2003). Sonuç olarak hem Gümrük Birliği Kararı hem de 2002 yılı sonrasında uygulanmakta olan politikaların ticari alanda olumlu etkileri gözlenmiş olup 2000’li dönem iki ülke ticareti içinde gelişim göstermiştir

Tablo: 3.4. Yunanistan’a İhracattaki İlk Üç Fası (1996–2011)

	1. Fası	1. Fası Tutarı (\$)	2. Fası	2. Fası Tutarı (\$)	3. Fası	3. Fası Tutarı (\$)
1996	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarlar, mumlar	20.815.887	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	17.787.769	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	17.408.116
1997	Demir ve çelik	60.667.347	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	18.607.924	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	15.988.085
1998	Demir ve çelik	94.291.208	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	29.334.048	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	25.064.129
1999	Demir ve çelik	107.738.012	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	36.919.300	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	21.416.988

Tablo: 3.4 (devam). Yunanistan'a İhracattaki İlk Üç Fasıl (1996–2011)

2000	Demir ve çelik	112.155.330	Hava taşıtları, uzay araçları, aksam ve parçaları	41.230.418	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	30.033.931
2001	Demir ve çelik	127.736.415	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	28.583.284	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	27.797.961
2002	Demir ve çelik	78.992.379	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	48.436.392	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	37.735.892
2003	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	131.538.541	Demir ve çelik	125.580.635	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	55.123.310
2004	Demir ve çelik	188.809.882	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	103.965.406	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	73.734.357
2005	Demir ve çelik	141.497.178	Kazan: makina ve cihazlar, aletler, parçaları	79.868.027	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	79.774.524
2006	Demir ve çelik	189.539.404	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	160.934.809	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	156.305.047
2007	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	300.071.682	Demir ve çelik	228.801.287	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	228.619.111
2008	Demir ve çelik	288.935.665	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	242.159.177	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	237.440.275

Tablo: 3.4 (devam). Yunanistan'a İhracattaki İlk Üç Fasıl (1996–2011)

2009	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	176.480.461	Demir ve çelik	122.123.223	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	120.903.219
2010	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarlar, mumlar	164.078.713	Alüminyum ve alüminyum eşya	99.421.533	Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	90.102.204
2011	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarlar, mumlar	287.119.530	Plastik ve plastikten mamul eşya	101.886.622	Demir ve çelik	88.077.564

Kaynak: TÜİK.

Yukarıda yer alan tabloda 1996-2011 yılları arasında Yunanistan'a gerçekleştirilmekte olan ihracat ürünlerinin ilk üç faslı yer almaktadır. Elde edilen rakamlar incelendiğinde 1980-1995 yılları arasında oldukça yüksek bir değere sahip olan "Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar" kaleminin ihracat değeri yüksek olmakla birlikte söz konusu yıllar arasında Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatında yüksek bir artış gösteren diğer kalemin "demir çelik" olduğu gözlenmektedir. Ek olarak "elektrikli makineler ve parçaları, motorlu taşıtlar" ihracat verilerinin ilk sıralarda yer alması Türkiye'nin yalnızca üretime yönelik hammadde ihracatı değil aynı zamanda üretim ihracatına da başlamış olduğunu da ortaya koymaktadır.

Tablo: 3.5. Yunanistan'a Yapılan İhracat (2012–2019)

Yıl	İhracat \$/Bin
2012	1.401.261
2013	1.437.443
2014	1.536.658
2015	1.400.566
2016	1.427.206
2017	1.662.681
2018	2.086.692
2019	2.115.375

Kaynak: TÜİK

Yunanistan ve Türkiye arasındaki işbirlikleri ve gelişmekte olan ikili ilişkilerin iki ülke arasındaki ihracat değerlerine yansıdığı görülmektedir. Özellikle 2018 ve 2019 yılları arasında iki ülke arasında ihracatımız iki milyon doların üzerindedir. İki ülkenin ihracat düzeylerindeki gelişimin nedeni incelendiğinde yüksek düzeyli işbirliği konseyi toplantıları ve iki ülke arasındaki son yıllarda gerçekleştirilen ziyaretler ve iştiraklerin etkisi olduğu gözlenmektedir.

Tablo: 3.6. Türkiye'nin Yunanistan'a İhracatında Başlıca Ürünler Milyon Dolar

GTİP	ÜRÜNLER	2015	2016	2017
2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	170	134	151
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	131	106	95
8703	Binek otomobilleri ve esas itibariyle insan taşımak üzere imal edilmiş diğer motorlu taşıtlar (yarış)	48	53	93
4803	Tuvalet ve yüz temizliği için ince kâğıt, havlu veya kâğıt peçete vb. kâğıtlar	31	62	56
7208	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri (genişlik \geq 600 mm) (sıcak haddelenmiş)	16	40	51
8802	Helikopterler, uçaklar vb. uzay araçları (uydular dâhil), uzay araçlarını fırlatıcı araçlar ve yörün	-	-	41
8528	Monitörler ve projektörler, televizyon alıcı cihazları	24	26	35
7210	Demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamulleri, genişliği 600 mm veya daha fazla olanlar (kapla	7	7	34

Tablo: 3.6 (devam). Türkiye'nin Yunanistan'a İhracatında Başlıca Ürünler Milyon Dolar

6006	Diğer örme veya kroşe mensucat	25	26	27
302	Balıklar (taze veya soğutulmuş)	6	12	26
8418	Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu ve dondurucu cihazlar ve ısı pompaları	18	21	25
7216	Demir veya alaşımsız çelikten profiller	15	18	24
2905	Asiklik alkoller ve bunların halojenlenmiş, sülfolanmış, nitrolanmış veya nitrozalanmış türevleri	2	16	23
6004	Diğer örme veya kroşe mensucat (en>30cm, elastomerik/kauçuk iplik=>%5) (60.01 pozisyonundakiler hariç)	21	23	23
2716	Elektrik enerjisi	34	9	22
3923	Plastiklerden eşya taşınmasına veya ambalajlanmasına mahsus malzeme, tıpa, kapak, diğer kapama malzeme	19	21	21
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektro termik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler	17	19	20
7306	Demir veya çelikten diğer ince ve kalın borular ve içi boş profiller	20	19	19
3920	Plastikten diğer levha, plaka, şerit, film, folyo (gözeneksiz)	19	19	18
8544	İzole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler; tek tek kaplanmış liflerden oluşan fibe	11	14	17

Kaynak: Yunanistan Raporu, 2019

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde 2015-2017 yılları arasında Yunanistan'a gerçekleştirilen ihraç edilen en yüksek değerli ürünlerin petrol gazları

ile diğ er gazlı hidrokarbonlar ve petrol yağ ları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağ lar oldu ğ u görülmektedir. Aynı zamanda diğ er ihraç kalemleri ile karşılaşt ığında binek otomobiller ve motorlu taşı t ihraç değ erlerinin yıllar bazında artış göstermekte oldu ğ u dikkat çekmektedir.

Herhangi bir ülkenin diğ er ülkelerden temin etmiş oldu ğ u hizmet ya da mallar ithalat olarak ifade edilmektedir (Seyidoğ lu, 1999: 296). İhracata yönelik büyümenin amaçland ığı 1980 dönemi sonrasında aynı zamanda ithalat değ erlerinde artış eğ ilimindedir. 1980-1995 yılları arasındaki ithalat değ erleri aş ağı daki tabloda yer almakta olup iki ülke arasında istikrarsız bir ithalat ilişkisi oldu ğ u belirlenmiştir. Aynı zamanda iki ülkenin ihracat ve ithalat oranları karş ılıklı olarak değ erlendirildiğ inde Yunanistan'ın ihraç yapılan ülkeler arasında ilk sıralarda yer almasına karş ın ithalat yapılmakta olan ülkeler arasında oldukça geri sıralarda yer aldığı tespit edilmektedir.

Tablo: 3.7. Yunanistan'dan Yapılan İthalat (1980–1995)

Yıl	Yunanistan'dan İthalat (\$)
1980	64.671.869
1981	22.368.122
1982	14.409.600
1983	20.983.964
1984	48.491.723
1985	47.186.405
1986	78.312.784
1987	126.546.072
1988	82.744.422
1989	100.888.486
1990	128.591.161
1991	77.059.485
1992	88.150.991
1993	120.460.596
1994	105.067.412
1995	200.673.495

Kaynak: TÜİK

İki ülke arasındaki yaşanan siyasi gerginlik ve ekonomik kriz dönemleri ele alınd ığında iki ülke arasındaki ithalat hacminin ülkeler arasındaki ilişkilere bağı lı olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bu bağ lamda ithalat değ erlerinde karşılaşı lmakta

olan istikrarsız verilerin iki ülke arasındaki ilişkilere bağlı olmadığı ilişkilerin iyi olduğu dönemlerde elde edilen değerlerinde düşük olduğunu söylemek mümkündür

Tablo: 3.8. Yunanistan'dan İthalattaki İlk Üç Fasıl (1980–1995)

	1. Fasıl	1. Fasıl Tutarı (\$)	2.Fasıl	2. Fasıl Tutarı (\$)	3.Fasıl	3.Fasıl Tutarı (\$)
1980	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	61.103.498	Gübreler	1.114.387	Organik kimyasal ürünler	1.061.320
1981	Deniz, nehir ve göl nakil vasıtaları	8.435.875	Alüminyum	4.089.133	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	3.700.648
1982	Dökme demir/ demir ve çelik	7.788.637	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	1.632.046	Alüminyum	1.417.083
1983	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	5.881.529	Dökme demir/demir ve çelik	2.983.439	Hayvansal ve bitkisel yağlar	2.553.467
1984	Dökme demir/ demir ve çelik	10.704.641	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	6.302.220	Çeşitli gıda müstahzarları	6.246.613
1985	Dökme demir/ demir ve çelik	19.669.833	Organik olmayan kimyevi müstahzarlar	6.810.014	Dokuma ya elverişli sentetik ve sun'i devamlı lifler	3.845.284
1986	Dökme demir/ demir ve çelik	20.765.796	Organik olmayan kimyevi müstahzarlar	10.950.141	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	10.685.712
1987	Pamuk	22.318.269	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	21.753.584	Dökme demir/ demir ve çelik	15.416.790
1988	Dökme demir/ demir ve çelik	11.314.931	Alüminyum	9.003.519	Madeni yakıtlar, yağlar vb. müstahzarlar	8.561.911

Tablo: 3.8 (devam). Yunanistan'dan İthalattaki İlk Üç Fasıl (1980–1995)

1989	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	20.804.122	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	18.201.522	Demir ve çelik	16.140.878
1990	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	37.777.809	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	19.380.690	Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	13.583.685
1991	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	19.169.788	Demir ve çelik	8.141.277	Plastik ve plastikten mamul eşya	6.494.905
1992	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	12.505.989	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	11.608.459	Demir ve çelik	10.903.029
1993	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	18.134.578	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	12.154.714	Demir ve çelik	11.985.423
1994	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	23.507.488	Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	11.3361.487	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	9.822.596
1995	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	59.728.253	Alüminyum ve alüminyum eşya	19.742.023	Demir ve çelik	19.044.829

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan tabloda 1980-1995 yılları arasında Türkiye'nin Yunanistan gerçekleştirmekte olduğu ithalat kalemlerinin ilk üç faslı yer almaktadır. Türkiye'nin Yunanistan yapmış olduğu önemli ihracat kalemlerinde yer alan enerji ve Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar ithalat kalemleri içerisinde de ilk üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin Yunanistan ithalat etmiş olduğu ürün ya da hizmetlerin diğer ülkelerde ithal edilebilmesi Türkiye'nin için bir bağıllık yaratmazken pamuk, mineral yakıtlar ve demir gibi ithalat kalemlerinin Yunanistan'a karşı bir bağıllık yaratması söz konusu olabilmektedir

Tablo: 3.9. Yunanistan'dan Yapılan İthalat (1996–2011)

Yıl	Yunanistan'dan İthalat (\$)
1996	284.958.914
1997	430.780.094
1998	319.751.386
1999	287.555.576
2000	430.812.980
2001	266.253.783
2002	312.462.301
2003	427.743.333
2004	594.350.617
2005	727.829.627
2006	1.045.327.904
2007	950.157.396
2008	1.150.715.179
2009	1.131.065.420
2010	1.541.599.547
2011	2.568.667.550

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan tabloda Türkiye'nin 1993-2011 yılları arasında Yunanistan gerçekleştirmiş olduğu ithalat değerleri yer almaktadır. Bu dönemde gerçekleştirilmiş olan Gümrük Birliği Anlaşması (1996) ile ithalat değerlerinde yükseliş yaşanmakta olduğu gözlenmektedir. Fakat 1991 ve 2001 yıllarında meydana gelen ekonomik kriz ve Öcalan ve Kardak konusunda yaşanan anlaşmazlıkların ithalat verilerine yansyarak düşüş göstermekte olduğu belirlenmiştir (Aksu, 2004: 58). Aksu (2004:58) Öcalan krizi döneminde İtalya ve Türkiye arasındaki ticaret hacminin de 1 milyar dolara düşmekte olduğu belirterek Yunanistan ile gerçekleştirilmekte olan ithalat değerinin zaten düşük değerlere sahip olduğunu ve dış politikada meydana gelen gerginliklerin ithalat değerlerinde azalış yaratması gibi bir olgunun olmadığı ifade etmektedir. Ayrıca bu dönem içerisinde Almanya ile gerçekleştirilmekte olan ithalat değerlerindeki düşüşte göz önüne alındığında söz konusu düşüşün yalnızca siyasi kaynaklı olduğunu belirtmek mümkün olmayacaktır (TÜİK).

2009 ve 2010 yıllarında ise Türkiye'nin genel ithalat rakamlarında düşüş yaşanmasına rağmen Yunanistan ile gerçekleştirilen ithalat hacminin artmakta olduğu gözlenmektedir. Söz konusu artışın nedeni olarak iki ülke arasında gerçekleştirilen anlaşma, toplantı ve zirvelerin iki ülke arasında olumlu gelişim göstermesi ve söz konusu olumlu yönde gelişen ilişkilerin ekonomiye etkisinin görülmeye başladığını söylemek mümkündür

Tablo: 3.10. Yunanistan'dan İthalattaki İlk Üç Fası (1996–2011)

	1. Fası	1. Fası Tutarı (\$)	2. Fası	2. Fası Tutarı (\$)	3. Fası	3. Fası Tutarı (\$)
1996	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	88.186.009	Alüminyum ve alüminyum eşya	32.199.540	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	27.256.093
1997	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	149.949.71	Uçucu yağlar, rezinoitler, parfümeri, kozmetikler vb.	47.276.768	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	37.651.143
1998	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	86.709.693	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	74.492.007	Plastik ve plastikten mamul eşya	25.276.891
1999	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	121.310.78	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	55.578.381	Plastik ve plastikten mamul eşya	20.796.701
2000	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	153.450.28	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	131.394.402	Plastik ve plastikten mamul eşya	26.273.499
2001	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	113.607.18	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	52.404.536	Plastik ve plastikten mamul eşya	24.114.169
2002	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	117.953.84	Plastik ve plastikten mamul eşya	47.603.208	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	30.745.909
2003	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	136.208.93	Plastik ve plastikten mamul eşya	72.601.711	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	70.693.589

Tablo: 3.10 (devam). Yunanistan'dan İthalattaki İlk Üç Fasıll (1996–2011)

2004	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	175.265.808	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	116.807.944	Plastik ve plastikten mamul eşya	97.939.468
2005	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	179.438.685	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	176.824.777	Plastik ve plastikten mamul eşya	127.222.84
2006	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	378.911.560	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	220.713.709	Plastik ve plastikten mamul eşya	139.646.23
2007	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	307.606.390	Plastik ve plastikten mamul eşya	139.087.944	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	129.191.87
2008	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	357.430.557	Plastik ve plastikten mamul eşya	177.228.993	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	153.205.33
2009	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	407.461.353	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	257.533.272	Plastik ve plastikten mamul eşya	134.766.58
2010	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	592.397.171	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	352.583.549	Plastik ve plastikten mamul eşya	186.170.74
2011	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahzarları, mumlar	1.672.242.727	Plastik ve plastikten mamul eşya	220.956.252	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	121.826.35

Kaynak: TÜİK.

Gümrük Birliği Anlaşmasının imzalanmasından sonraki olan dönemde daha önceki dönemler ilk üç sırada yer alan enerji ve Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar Ve Müstahzarları, Mumlar kalemlerinin ithalat değerleri arasında istikrarlı olarak yer edinmekte olduğu görülmektedir. Bu dönemde Yunanistan'dan ithal edilmekte olan

pamuk ipliği, pamuk ve pamuklu mensucat kalemlerinin de bu dönemlerde içerisinde artış göstermekte olduğu dikkat çekmektedir.

Aynı zamanda söz konusu yıllar dâhilinde Türkiye dünya ticareti içerisinde gerçekleştirmiş olduğu ithalatla %1,2'lik bir paya sahipken Yunanistan %0,4 paya sahiptir. Diğer yandan Türkiye AB Bölgesi içerisinde gerçekleştirmiş olduğu ithalatla %3,2'lik bir paya sahipken Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan AB bölgesi içerisinde yalnızca %1,1'lik bir paya sahiptir (Ekonomi Bakanlığı, 1999-2011).

Tablo: 3.11. Türkiye-Yunanistan Ticareti (Bin dolar)

Yıl	İthalat \$ / Bin
2012	3.539.869
2013	4.206.020
2014	4.043.839
2015	1.860.935
2016	1.214.674
2017	1.896.023
2018	2.104.899
2019	1.396.375

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan tabloda Türkiye Yunanistan arasında gerçekleştirilmekte olan ithalat değerleri yer almaktadır. Türkiye'nin Yunanistan'dan gerçekleştirmiş olduğu ithal ürün ya da hizmet değerleri incelendiğinde 2012- 2019 yılları arasındaki veriler arasında istikrarsızlık olduğu ve sayısal değerlerin yıllar bazında dalgalanma gösterdiği görülmektedir. Bu durum daha önceki yıllarda gerçekleştirilmekte olan ithalat verilerinde de gözlenmiştir. Ancak önceki dönemlere göre iki ülke arasındaki ithalat değerlerinde ciddi miktarda bir artış olduğu ve 2013 yılında gerçekleştirilen ithalat değerinin 4.206.020' ye ulaşarak en yüksek değer ulaştığı gözlenmektedir. Bu bağlamda iki ülke arasında yaşanan olumlu gelişmelerin ithalat değerlerine de yansımakta olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo: 3.12. Türkiye'nin Yunanistan'dan İthalatında Başlıca Ürünler (Milyon Dolar)

GTİP	ÜRÜNLER	2015	2016	2017
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	965	458	993
5201	Pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş)	181	113	176
3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	97	78	86
2709	Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	-	28	63
7411	Bakırdan ince ve kalın borular	57	44	49
7606	Alüminyum saçlar, levhalar, şeritler (kalınlığı 0,2 mm. geçenler)	49	33	37
3105	Azot, fosfor ve potasyumun ikisini veya üçünü içeren mineral veya kimyasal gübreler	44	28	27
1006	Pirinç	9	8	25
7607	Alüminyumdan yaprak ve şeritler (kalınlık ≤ 0, 2mm)	17	18	21
7305	Demir veya çelikten diğer ince ve kalın borular (kaynaklı, perçinli) (kesitleri daire şeklinde, dış	0	0	21
3920	Plastikten diğer levha, plaka, şerit, film, folyo (gözeneksiz)	22	22	19
5407	Sentetik filament ipliklerinden dokunmuş mensucat	6	11	18
7108	Altın (platin kaplamalı altın dâhil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	14	20	15

Tablo: 3.12 (devam). Türkiye'nin Yunanistan'dan İthalatında Başlıca Ürünler (Milyon Dolar)

3903	Siren polimerleri (ilk şekillerde)	15	14	15
4707	Kâğıt ve karton döküntü ve kırıntıları	9	12	11
8901	Yolcu, gezinti gemileri, feribotlar, yük gemileri, mavnalar ve insan veya yük taşımaya mahsus benzer	5	2	11
5515	Sentetik devamsız liflerden diğer dokunmuş mensucat	1	9	10
2716	Elektrik enerjisi	31	43	8
4811	Kâğıt, karton, selüloz vatka ve selüloz liften tabakalar	4	5	8
8309	Her türlü tıplar, şişeler için kapsüller, yırtılabilen kapsüller, dişli kapaklar, kapak plakaları,	8	7	8

Kaynak: Yunanistan Ülke Raporu, 2019.

Yukarıda yer alan tablo incelendiğinde 2015-2017 yılları arasında Yunanistan'dan ithal edilen en yüksek değerli ürünlerin petrol gazları olduğu görülmektedir. Ancak diğer ithal kalemleri değerlendirildiğinde Yunanistan'dan ithal edilen ürün ya da hizmet değerlerinin yıllar bazından artış göstermediği ve söz konusu değerlerinin ise Türkiye'nin ithalat değeri içerisinde küçük bir orana sahip olduğunu belirtmek mümkündür

Ülkelerin siyasal sınırları dâhilinde yer almasına rağmen gümrük sınırları içerisinde yer almayan ve gerekli olmayan işlemlerin sayısını azaltarak imalat sanayisi ve dış ticareti özendirmeyi hedeflemekte olan bölgeler “Serbest Bölgeler” olarak ifade edilmektedir (TÜİK). Türkiye'nin Yunanistan ve Yunan Adaları ile bağlantısı olan bölgeler; Ege Serbest Bölgesi, Marmara Serbest Bölgelerdir. Ticari faaliyetleri ile ön planda yer alan bölge halkının gereksinim ve ihtiyaçlarının öncelikli tutulmakta olduğu gümrük giriş çıkış belgesi ve ithalat- ihracat belgelerinin gerekli olmadığı ticari faaliyet türü ise kıyı ve sınır ticareti olarak ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 1999:155). Bavul ticareti bu kapsam dâhilinde yer alan faaliyetler olarak gösterilebilmektedir.

Yunanistan ve Türkiye arasındaki sınır kıyı ticareti bireylerin günlük gereksinimlerinin giderilmesin noktasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Küçük sayıdaki ticari faaliyete yönelik ürünler ve yolcu eşyaları kapsamında yer alan eşyalarda ithalat ihracat belgeleri gibi resmi belgelere ihtiyaç duyulmamakta ve

herhangi bir bürokrasi uygulanmamaktadır. Fakat söz konusu koşullar tarım ürünleri için geçerli olmamakla birlikte bu konuda çeşitli işlemlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Tarımsal ürünlerin ticaretine yalnızca laboratuvarlarda ölçüm sağlandıktan sonra izin verilmekte olup bu işleyiş sürecinde sorunların oluştuğu görülmektedir. Bunun nedeni ise ölçümlerinde yalnızca Serbest Bölge içerisinde kurulmuş olan laboratuvarlarda yapılması izin verilmesi ancak bu bölgede yer alan laboratuvarların kurulmasında ortaya çıkan sorunlardır. (Usta, 2012:516).

Türkiye'den Yunan Adalarına makine ihracatı gerçekleştirmek isteyen bir şirket ise küçük gümrüklerden işlemlerini sağlayabilmektedirler. Ancak bu söz konusu faaliyetler esnasında gümrük belgelerinin hazırlanması gerekmektedir. Küçük gümrüklerin kullanmasındaki avantaj ise zaman ve maliyet olarak fayda sağlamaktadır. Türk Kıyıları ve Yunan Adalarının coğrafi yakınlığı nedeniyle Ege Bölgesinde birden çok gümrük kapısı yer almaktadır (Manabes, 2011). 2011 yılı 31 Aralık tarihinde uygulamaya geçen bir karar ile Gökçeada ve Bozcaada Gümrük İdare Memurlukları da yolcuların yayında yer alan eşyaların gümrük işlemlerini gerçekleştirmek ile yetkilendirilmiştir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı).

3.3. TÜRKİYE- YUNANİSTAN ARASINDAKİ SİYASİ VE TİCARİ İLİŞKİLERİN EKONOMİK İLİŞKİLERE ETKİSİ

Yatırım gerçekleştirmekte olan kurum veya kuruluşların buldukları ülke haricindeki bir ülkedeki bir şirkete ortak olmaları ya da şirket satın almaları “Doğrudan Yabancı Yatırım” olarak ifade edilmektedir (Çelik, 2007:215). 80'li yıllarındaki 24 Ocak kararları 1995 yılında çıkartılan Yabancı Çerçeve Sermaye Kararı ve 2003 yılında çıkartılmış olan yeni kanun ile Türkiye'nin kapıları yeni doğrudan yabancı yatırımcılara kapılarını açmıştır (Hürriyet, 2012).

Yunan ve Türk iş adamlarının son yıllarda karşılıklı olarak işbirliği ve yatırım konusunda oldukça ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Fakat Türkiye'de bulunan Yunan şirketlerinin ve yatırımlarının sayısı oldukça yüksektir. 30.03.2019 tarihinde itibaren Türkiye bulunana Yunan sermayeli şirketlerin sayısı 774 adet olup bu şirketlerin 87 âdeti İzmir ilinde bulunmaktadır. Özellikle son dönemlerde Yunanistan'da dikkat çeken yatırımlardan biri Yunanistan'da yer alan Flisvos marinaya doğuş grubunun %50 ortak olarak girmesidir. Diğer bir yatırım ise Yunanistan'dan bulunan Yunan Karton firması MEL (Macedonian Paper Mills)

S.A.’in %99,92 hissesinin Pak Holding tarafından alınmasıdır. İki ülke arasında oldukça büyük bir gelişme sağlayan yatırımlardan biri ise Polisan Firmasının Atina’da bulunan Artenius Hellas A.E firmasının Volos’taki üretim tesisi Polietilen Tereftalat (PET) fabrikasının %100 hissesini satın almış olmasıdır (Türker, 2019).

Tablo: 3.13. Yunanistan’daki Türk Yatırımları

Yatırım	Bayilikler
T.C. Ziraat Bankası	İstikbal Mobilya
Koton Giyim	Çilek Mobilya
Tümel Elektronik	Güllüoğlu Baklava
Murat Metal	Köşebaşı Restaurant
Setur Servis Turistik A.Ş	
Arkas Gemicilik	

Kaynak: Türker, 2019

2013 yılında gerçekleştirilmiş olan bir diğer yatırım ise Türkiye bulunan Has Metal firması ile Yunanistan’da yer alan ALUMIL alüminyum firmasının alüminyum işleme şirketi kurmaya yönelik anlaşma gerçekleştirmeleridir. Türkiye’ye yatırım gerçekleştirmekte olan yatırımcıların sayısı istikrarlı olarak artmakta olup günümüzde Türkiye’de faaliyete geçmiş olan 5 irtibat bürosu ve 600 yunan şirketi bulunmakta olup söz konusu yatırımların tutarı 6 milyar Euro’ya yaklaşmıştır. Yunan yatırımcıların yer aldığı sektörler ise özellikle bilişim teknolojisi, inşaat sektörü, kozmetik, ambalaj ve plastik, turizm ve eczacılıktır. Diğer yandan ise günümüzde Yunanistan’a yatırım sağlamış olan toplam 58 Türk sermayeli firma ve işletme bulunmaktadır (Türker, 2019).

3.4. SİYASAL FAKTÖRLERİN TİCARİ İLİŞKİLERE ETKİSİ

Yunanistan ve Türkiye arasında tarihsel süreçten beri yaşanmakta olan gergin ilişkiler 1996 yılından yürürlüğe girmiş olan Gümrük Birliği Anlaşması ile olumlu yönde gelişim göstermeye başlamıştır. Söz konusu anlaşma ile 1990 yılından Yunanistan’la 139,4 milyon değerinde gerçekleştirilirken 1996 yılında bu değer 236,5 milyon dolara, 1997 yılında ise 298 milyon dolar olarak gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında iki ülke arasındaki ihracat değeri önceki yıla oranla %23,8’lik bir oranla yükseliş göstermiştir. Belirtilen ihracat değerlerden de anlaşılacağı Türkiye’nin Avrupa birliği ülkeleri ile gerçekleştirdiği Gümrük Birliği Anlaşması ile komşu ülke

olan Yunanistan ile olan gerginlikler azalma göstermiş ve bu durum ticari ilişkiler üzerinde de etkisi göstermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı).

2001 yılında Türkiye’de yaşanan büyük krizi sonrasında 2002 yılında AKP’nin iktidar haline gelmesi ile dış politika ve ekonomik alanda farklılaşan politikalar ve komşularla sıfır sorun politikasının uygulanmaya başlanması ile Yunanistan ve Türkiye arasındaki ihracat değeri 2002 yılında 590 milyon dolar, 2003 yılında 920 milyon dolar ve 2004 yılında ise 1 milyonun üzerine çıkmıştır. Bu dönemde belirlenen olumlu yöndeki politikaların ticari gelişimin sağlanmasına neden olmuştur. 2007 yılında iki ülke arasında ihracat 2 milyon dolara ulaşmış olmasına rağmen 2009’da Yunanistan’da meydana gelen ekonomik kriz ile ihracat değeri azalmaktadır. Ancak bu söz konusu azalış iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerden kaynaklı olmamakla birlikte yunan ekonomisinde yaşanan krizden kaynaklanmaktadır.

Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen İşbirlikleri Konseyi ve düzenlenen zirveler ile iki ülke arasındaki siyasi ve ticari gelişme göstermeye başlamıştır. YDİK toplantılarının ilki 2010 ikincisi 2014 üçüncüsü ise 2016 yılında gerçekleştirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı). Söz konusu yıllar dâhilinde iki ülke arasındaki ticaret istikrarlı bir şekilde ilerlemiş olup siyasi ilişkilerin ticari ilişkilere olumlu etkisi devam etmektedir.

Son dönemlerde iki ülkenin üst düzey yöneticileri arasında ziyaretler artmıştır. 2017 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan’ın Yunanistan’a gerçekleştirmiş olduğu ziyaret 52 yıldan sonraki ilk ziyaret olup iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştır. 2017 yılından sonra iki ülke arasında gerçekleştirilen ziyaret sayılarından artış gözlenmiş ve 2019 yılında Cipras ve Katrugalos Türkiye’ye ziyaret gerçekleştirilmiştir. Son 2 yılda artış gösteren siyasi görüşmeler ile 2018 ve 2019 yılındaki ihracat değeri iki milyon doların üstüne çıkmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı).

3.4.1. Türkiye – Yunanistan Arasındaki Siyasi ve Ticari İlişkilerin Değerlendirilmesi

Türkiye ve Yunanistan arasındaki siyasi ilişkilerin ticari ilişkilere etkisi incelendiğinde; Yunanistan’ın ekonomisi içerisinde dış ticaretin itici güç olması göz önünde bulundurulduğunda Türkiye ve Yunanistan arasında ticari ilişkilerin yürütülmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Coğrafi yakınlıklarının yanı sıra konum

itibari ile ortak bir denize sahip olmaları, sınır komşulukları iki ülkenin ticari ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik avantajlar ve ortak projeler geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Fakat coğrafi yakınlıklarının sunmuş olduğu söz konusu avantajlar iki ülke arasında yaşanan siyasi çatışmalar nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Yunan devleti iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesinin ancak siyasi sorunların çözüme kavuşturulması ile mümkün olacağını belirtmekte ve net bir görüş bildirmemektedir. Bu doğrultuda iki ülke arasındaki ikili ilişkiler 90'lı yıllara kadar gelişim sağlayamamıştır.

Yunanistan ve Türkiye ortak bir geçmiş ve mirasa sahip olmalarına rağmen tarihsel süreçte yaşanan sorunlar nedeniyle siyasi ve ticari ilişkiler gelişim gösterememiştir. Ancak 1999 yılında imzalanan Gümrük Anlaşması ile iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmeye başlamış olup AKP iktidarı tarafından uygulanan komşularla sıfır sorun politikası kapsamında ilişkiler gelişim göstermeye başlamıştır. Ayrıca iki tarafında katılım göstermiş olduğu İş Konseyleri ve zirveler dâhilinde gelişen siyasi ilişkiler ve işbirlikleri ticari ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İki devlet arasında yıllardan beri süregelen güven sorununun bir nebze dahi olsa aşılması ile ticari ilişkilerde gelişmeler sağlanmıştır. Devletlerin söz konusu bölgesel avantajlardan yararlanabilmeleri ve gelişim sağlayabilmeleri adına kendi ülkelerinin çıkarlarını gözetererek siyasi ilişkilerini şekillendirmeleri önerilmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme olgusunun hız kazanması ile birlikte ülkeler arasında oluşan rekabet ortamı, ülkelerin bir araya gelmesine neden olmuştur. Türkiye, bulunmakta olduğu coğrafi konuma bağlı olarak oldukça çeşitli ve hareketli bölgeler ile komşuluk ilişkilerine sahiptir. Dünyanın belirli bölgelerinde siyasi ilişkiler, ticari ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirilmekteyken Türkiye'nin yer aldığı bölge dâhilinde ticari ilişkilerin, siyasi ilişkiler doğrultusunda gerçekleşmekte olduğu gözlenmektedir. Aynı zamanda Irak, Suriye ve Yunanistan'da yaşanmakta olan ülke içi sorunların, ya da Türkiye ve söz konusu üç ülke arasında meydana gelen siyasi anlaşmazlıkların, ticaret hacimlerinde (ithalat- ihracat) düşüş yaşanmasına neden olduğu açıktır.

Bölgesel kalkınmanın sağlanması adına, komşu ülkelerin coğrafi konum avantajlarından yararlanmaları ve birbirleri ile olan ticari ilişkileri kapsamında toplam ticaret hacimlerinin yüksek değerlere ulaşmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Türkiye'nin toplam ticaret hacminde komşu ülkeleri ile olan payı beklenen potansiyelin altında olmasına rağmen, son dönemlerde uygulanan politikalar kapsamında artış göstermiştir. Komşu ülkelerde yaşanan siyasi ve ekonomik olaylara bağlı olarak, Türkiye'nin bu ülkelere olan ihracat düzeyi azalmakta ve bu durum, toplam ihracat düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda coğrafi yakınlık göz önünde bulundurulduğu, komşu ülkeler ile gerçekleştirilmekte olan ihracatın zaman ve maliyet açısından avantajı, Türkiye'nin ihracatta öncelikli olarak sınır ülkeleri ile ithalat- ihracat hacimlerini yükseltmeye yönelik politika ve stratejiler geliştirmesi açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'nin güney komşu ülkeleri kendilerine özgü bir yapıya sahip olmakla birlikte, ekonomik alanda içe dönük bir yapıya sahip olup yaptırımları olan rejim ile yönetilmektedirler. Aynı zamanda bu ülkelerdeki enerji kaynaklarının varlığı en önemli ihracat değerlerini oluşturmakta olup bu durum, tüm dünya ülkelerinin söz konusu coğrafyaya yoğun ilgi göstermelerine neden olmaktadır.

Irak'ta yıllarca devam eden savaş ortamından ve Irak'a yönelik uygulanan ambargodan en fazla etkilenen ülkelere biri Türkiye olmuştur. Ancak, savaş sonrasında ülkeler arası siyasi dengelerin değişim göstermesi ile Türkiye Irak'a

yönelik uygulamış olduğu ekonomik ambargoları kaldırmış ve ülkenin yeniden yapılandırılması noktasında destek sağlayarak, ikili ilişkilerin düzeltilmesi adına zemin hazırlanmıştır. Özellikle Türk müteahhitleri Irak'ta gerçekleştirilmekte olan konut ve altyapı projelerinde yer almış ve iki ülke arasında siyasi ilişkilerin istikrarlı olduğu dönemlerde ihracat değerlerinde artış sağlanmıştır. Ancak Irak ile gerçekleştirilmekte olan ihracat değeri, Türkiye'nin toplam ihracat hacmi içerisinde küçük bir paya sahip olup istenilen düzeyde gerçekleştirilememektedir. Özellikle 2014 yılı sonrasında Türkiye'nin Irak'a olan ihracat hacminde bir azalış gözlenmiştir. Irak, Türkiye'nin petrol ithalatı açısından oldukça büyük bir öneme sahip olup yıllar bazında Irak'ın Türkiye'ye olan petrol ihracat değerinin yükselmekte olduğu gözlenmiştir.

Suriye ve Türkiye arasında işbirliğinin sağlanması bölgesel istikrarın, barışın ve kalkınmanın sağlanmasına adına büyük önem taşımaktadır. Türkiye ve Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin hızlı ve barışçıl tutum ile aşılabacağı ve bu durumun iki ülkenin ekonomisi açısından faydalı olacağını söylemek mümkündür. Türkiye ve Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin barışçıl bir tutum izlenerek geliştirilmesi sonucunda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin ilerlemeye göstermekte olduğu ve Suriye'nin Türkiye ithalatında uzun dönemlerce ilk sıralarda yer aldığı gözlenmektedir. Ancak son dönemlerde Suriye'de PKK terör örgütünün baş göstermesi ve yaşanan iç savaş ile iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler gerilemiş ve bu duruma bağlı olarak da ekonomik ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Özellikle Suriye topraklarından gerçekleştirilen ticari ürünlerin ulaşımı noktasında Türkiye farklı ulaşım yolları aramaya başlamıştır. Bu durum yalnızca Türkiye'nin değil aynı zamanda Suriye kıyılarında yer alan topluluklarında etkilenmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikasını geliştirerek komşu ülkelerle ekonomik ve siyasi ilişkilerini düzenlemesi yönündeki çabaları Suriye'de Esad'ın halka karşı göstermiş olduğu şiddet ile son bulmuş ve bu süreçte Türkiye Suriye halkının yanında yer alarak Suriye rejimi ile olan ilişkilerini bitirme noktasına gelmiştir.

Yunanistan ve Türkiye arasında tarihsel süreçten beri var olan siyasi çatışma ve sorunlar iki ülkenin ortak paydalarda buluşması sonucunda gelişim göstermiştir. İki ülkenin coğrafi yakınlıklarının yanı sıra ortak bir kültürel mirasa sahip olmaları, konumları itibariyle ortak bir denize sahip olmaları ve Yunanistan'ın Avrupa'ya açılan bir kapı olması iki ülke adına da büyük avantajlar sağlamaktadır. Ancak Yunan devletinin Türkiye ile ekonomik ve ticari ilişkilerinin düzeltilmesi noktasında ki ilk

koşulu iki devlet arasındaki siyasi sorunların çözüme kavuşturulması olmuştur. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler iki halk arasında samimi ilişkilerin kurulmaya başlaması, psikolojik bir etkiye sahip olan güven sorununun aşılması ve Gümrük Antlaşmasının imzalanması sonrasında düzelmeye başlamıştır. Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikası kapsamında devlet başkanlarının karşılıklı olarak düzenlemiş olduğu ziyaretler, iş konseyleri ve zirveler ile ikili ilişkiler arasında gelişimler gözlenmiştir. Bu durum iki ülke arasındaki ticaret hacminin artması ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi noktasında büyük bir adım olmuştur. İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin düzenlenmesi ekonomik ilişkilerin pozitif yönde ilerlemesine zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin komşu ülkeleri arasında yer alan Irak, Suriye ve Yunanistan serbest piyasa ekonomisine yeni uyum sağlamakta oldukları için siyasi ilişkiler ticari ilişkilerdeki kararları belirlemektedir. Irak, Suriye ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin siyasi ilişkiler doğrultusunda yönlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin komşu ülkelerle siyasi ilişkilerini düzeltmesi ve ticari ilişkilerin şuan ki durumdan ileriye taşınması gerekmektedir. Söz konusu üç ülke ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilebilmesi adına bölgesel barış ve istikrarın sağlanması ise temel unsurdur.

Literatürde sıklıkla karşılaşılmakta olan kavramlar arasında komşu ülkelerle ilişkiler, komşu ülkelerle ekonomik ilişkiler, komşu ülkelerle ticari ve siyasi ilişkiler yer almaktadır. Ancak komşu ülkeler arasındaki siyasi ilişkilerin, ticari ilişkilere etkisini incelenmekte olan araştırmaların sayısı oldukça azdır. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin komşu ülkeleri ile siyasi ilişkilerinin ticari ilişkilere etkisini kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısı çerçevesinde ele alan söz konusu çalışmanın literatürdeki boşlukları doldurarak alan yazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında, Türkiye'nin Güneydoğu (Irak, Suriye) ve Batı (Yunanistan) komşu ülkeleri ile siyasi ilişkilerinin ticari ilişkilere etkisi incelenmiştir. Türkiye'nin komşu ülkeleri arasında yer alan Irak, Suriye ve Yunanistan'ın araştırmaya dâhil edilmesinin iki temel nedeni bulunmakta olup araştırmanın amacını ve önemini ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki; Türkiye'nin söz konusu üç ülke ile siyasi ilişkilerinin devamlı dalgalı (olumlu- olumsuz) bir seyir halinde olması iken, ikincisi ise; Türkiye'nin toplam dış ticaret rakamları içerisinde üç ülkenin payının düşük oluşu ve söz konusu payın geliştirilmesine yönelik olarak çözüm önerilerinin belirlenmesidir.

Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda, bölgesel kalkınmanın sağlanması adına, Türkiye, Irak, Suriye ve Yunanistan'ın coğrafi konum avantajlarından yararlanmaları ve birbirleri ile olan ticari ilişkileri kapsamında toplam ticaret hacimlerinin yüksek değerlere sahip olmasının gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, ticaret hacminin potansiyelinin altında seyretmekte olduğu belirlenmiştir. Ancak son yıllarda siyasi alanda yapılan açılımlar ile dış ticaret hacminde olumlu gelişmelerin yaşanmaya başladığı gözlenmektedir. Irak, Suriye ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin, siyasi ilişkiler doğrultusunda yönlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin komşu ülkelerle siyasi ilişkilerini düzeltmesi ve ticari ilişkilerin şuan ki durumdan ileriye taşınması gerekmektedir. Aynı zamanda, Türkiye'nin Doğu komşuları (Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan) ve Kuzey komşuları (Rusya, Romanya, Ukrayna) ile siyasi ilişkilerinin ticari ilişkilerine etkisini inceleyen bir çalışmanın gerçekleştirilmesi ile Türkiye'nin komşu ülkeleri ile ilişkilerine yönelik bütüncül bir bakış açısının sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AA, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-irak-iliskileri-ivme-kazaniyor-/1468927>
Bilgay Duman/ ET. 23.02.2020
- AFAD (2014), *Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri Kardeş Topraklarındaki Misafirlik Raporu*, <https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/7920140529153928-suriye'denturkiye'ye-nufus-hareketleri,kardestopraklarindaki-misafirlik,-2014.pdf> ET.23.01.2015
- AHMET, A. H. (1998), *Türkiye'deki Siyasi Akımlar ve Bunların Irak'la Olan İlişkilerin Geleceğine Etkileri*, M Kubays Saed Abdulfettah, *Türkiye'nin Genel Olarak Dünya Ülkeleriyle ve Özel Olarak Da Irak'la Olan Dış Ticaret İlişkileri* (Doktora Tezi), Bölgesel Araştırmalar Merkezi, Musul Üniversitesi
- AKSOY, Metin (2014), “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını”, (K. Köylü, Röportaj Yapan) *Akademik Perspektif*
- AKSU, Fuat (2004), “Confidence Building, Negotiation And Economic Cooperation Efforts In Turkish-Greek Relations (1990–2004)”, *Turkish Review of Balkan Studies, Annual*.
- AKSU, Fuat (2004), “Ege ve Kıbrıs Sorunlarının Çözümünde Avrupa Birliği'nin Tutumu”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, ss. 103-132
- AKSU, Fuat (2005), “Ege Sorunlarının Geleceği ve Türkiye: AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Seçenekleri”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Yıl 3, Sayı 5, ss. 261-286.
- AKSU, Fuat (2007), “Türkiye-Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs ve Ege Uyuşmazlıkları”, *İçinde*, Der. Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil, ss. 25-29, Alp Yayınları, Ankara.

- AKSU, Fuat (2014), “Uyuşmazlık - Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye – Yunanistan İlişkileri”, *İçinde, Rodos ve İstanköy Türklüğü*, Ed. M. Kaymakçı ve C. Özgün, ss. 55-90, RİOTKDD Yayınları, İzmir
- AL SAY, A. A., AL Q. RIZA ve GHALY, A. (1995), “Irak – Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler, Reel Ve Beklenen Düzeyde, Coğrafi Komşu Ülkelerin Ekonomileri Hakkında Araştırma”, *Arap İşleri*, Sayı 82, Kahire.
- ALANTAR, Doğan (2008), “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Maliye Finans Yazıları*, S.1, C.81, ss. 1-10.
- ALPASLAN, İdil, Bilgiç (2012), *Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler*, TEPAV,
http://www.tepav.org.tr/upload/files/13456307419.Suriye_Krizi_Turkiye_Ekonomisini_Nasil_Etkiler.pdf ET.17.04.2020
- ALSHAMY, S. A. (1999), “Jeopolitik Araştırmalar”, *Münşe’et-Ül Mea’rif*, K2, İskenderiye.
- ALTUN, Mehmet (2009), *Dış Dünyanın Anahtarı: DEİK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu’nun İlk Yılları (1985–1997)*, Kurumsal Yayınlar, İstanbul.
- Anadolu Ajansı. (2013), *Reyhanlı’da ki patlamalarla ilgili 9 gözetli*, ET.12.03.2020.
- APAYDIN, Ferhat ve AÇIKALIN, Süleyman (2015), “Türkiye’de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politikası”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.43, C.22, ss. 200-210.
- AVRUPA BİRLİĞİ DELEGASYONU, <https://www.avrupa.info.tr/tr/gumruk-birligi-ab-ile-turkiye-arasindaki-ticareti-desteklemek-52> ET. 06.04.2020
- AYDIN, Muhammet Ş. (2014), *Arap Baharı ve Mısır’da Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AYDIN, Mustafa ve ARAS, Damla (2004), “Ortadoğu’da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye’nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, S.1, C.2, ss.103-128.
- AYDOĞUŞ, İsmail (2005), “Bölgesel Ticaret Anlaşmalarının Türkiye Açısından Önemi: İspanya ve Meksika Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.7, C.2, ss. 1-21.
- AYHAN, V. (2009), <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=378> ET. 12.03.2020

- AYHAN, Veysel (2011), “Suriye’de İktidar Mücadelesi: Reform ve Devrim Kıskaçındaki Esad Rejimi”, *Ortadoğu Analiz*, S.3, C.29, ss. 27-40
- AYMAN, S. Gülden (2008), “Kıbrıs Sorununda Güç Eşitsizliği ve Koalisyon Arayışı”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, S. 3, C.1, ss.53-66
- BAÇ, Meltem (2006), *Türkiye - Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutundan Bir Bakış*, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, İstanbul
- BALBAY, Mustafa (2006), *Suriye Raporu*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul
- BALCI, Ali (2014), “Enerji’sine Kavuşan Komşuluk: Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri”, *Seta Analiz*, Sayı 97, ss. 1-26
- BALCI, Ali, (2014), “Türkiye’nin Irak Politikası 2014”, *İçinde, Türk Dış Politikası Yıllığı*, Ed. Balcı, Ali, İnat, Kemal ve Duran, ss. 171 Buhanettin, Seta Yayınları, İstanbul
- BARAN, Muhsin ve Yılmaz, Muzaffer, Ercan (2018), “Türkiye-İrak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) İlişkilerinde Güveniksizleştirmeler: 2008-2016 Arası Dönem”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.3, C.2, ss. 341-361
- BBC. (2012), “Suriye muhalefesinde kim kimdir” http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121112_syrian_opposition_guide ET. 01.01.2020
- BBC. (2016), “Yunan parlamentosu tasarruf tedbirlerini onayladı” <http://www.bbc.com/> ET. 30.08. 2019.
- BERBEROĞLU, Bahar (2011), “2008 Global Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Etkilerinin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.11, C.1, ss. 105-130.
- BÖLÜKBAŞI, S. (1993), “Turkey Challenges Iraq and Syria: The Euphrates Dispute”, *Journal of south asian and middle eastern studies*, S.16, C.4, ss. 9-32.
- BUHTAN, H. A. (2005), “Irak – Türkiye Petrol İlişkileri, 1997 – 2001”, *Bölgesel Araştırmalar Merkezi*, Musul Üniversitesi.
- BULUT, Emre (2014), “Türkiye’nin Suriye ile Dış Ticaretindeki Gelişmeler”, *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S.7, ss. 143- 156
- CAN, H. (2013), “Türkiye-Avrupa Birliği (Ortaklık) İlişkileri”, *İçinde, Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri*, Ed. E R. Karluk ve B. Yüce Dural, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

- CNN Türk. (2009), “Türkiye ile Suriye Arasında Vizeler Kalktı”
<http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/09/16/turkiye.ile.suriye.arasinda.vize.kalkti/543804.0/index.html2> ET. 17.04.2020
- COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (1997), “Presidency Conclusions”,
<http://www.consilium.europa.eu> ET. 25.01.2020
- ÇAGATAY, Soner ve TYLYER, Evans (2012), *Turkey's Changing Relations with Iraq: Kurdistan Up, Baghdad Down*, Washington Institute for Near East Policy.
- ÇAKMAK, Haydar (2013), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz. (2. Baskı)*, Kripto Yayınlar, Ankara.
- ÇELİK, Asım (2007) , “AB Sürecinde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Beklentiler”, *İçinde, Türkiye'nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası*, Ed. Nejat Doğan, Ferit Kula, Mehmet Öcal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- ÇENBERCİ, Engin ve GÖVDERE, Bekir (2017), “Küresel Krizin Avrupa Birliği’nin Makroekonomik Performansına Olan Etkisi: 2005-2014 Dönemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, S. 22, C.2, ss. 407-423.
- ÇETİNGÜLEÇ, Mehmet (2014), “Syrian Refugees Aggravate Turkey’s Unemployment Problem”,<http://www.almonitor.com/pulse/tr/originals/2014/07/cingulecsyrian-refugees-turkey-unemployment-illegal-work.html#> ET. 24.01.2020
- ÇETİNKAYA, Ahmet (2015), “Euro Krizinin Avrupa Birliği ve Türkiye Üzerindeki Etkileri:2008 Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, C.7, ss. 87-108
- DABAN, Cihan (2017), “Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.17, C.33, ss. 77-96.
- DAĞDELEN, İlhan (2011), “Avrupa Bütünleşme Sürecinde Yunanistan’ın Borç Krizi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, S.10, C.2, ss. 1-26.
- DAĞDEMİR, E. (2012), “Avrupa Birliği’nin Genişleme ve Avrupa Komşuluk Politikası” *İçinde, Avrupa Birliği*, Ed. R. Karluk ve B. Yüce Dural, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- DALAR, Mehmet (2016), *Tarihsel, Siyasal ve Hukuksal Perspektifiyle Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi*, Aktüel yayınları, Bursa.

- DAVUTOĞLU, A. (2014), “Türkiye Merkez Ülke Olmalı Radikal”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581> ET. 11.12.2019
- DEDEOĞLU, Beril (2011), “Türk Dış Politikasının Yeni Parametreleri”, *Analist*, S. 3, ss. 60–61.
- DEİK Bülteni, 11-17 Mayıs 2009, sayı:20.Hafta, T.C. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Suriye Arap Cumhuriyeti Ziyaretine Katılım (15-17 Mayıs), <http://www.deik.org.tr> ET. 24.04.2020
- DEİK, <https://www.deik.org.tr/> ET. 04.04.2020
- DENK, Erdem (2016), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEİK. (2010), “SURIYE ülke bülteni” -2010 [http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye %20 Ulke%20Bulteni, %20Subat%202010_TR.pdf](http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/96/Suriye%20Ulke%20Bulteni,%20Subat%202010_TR.pdf) ET. 11.12.2019
- DOSTER, Barış (2013), “İttifaklar, Türk Dış Politikası ve Suriye” *Ortadoğu Analiz*, S.5, C.58, ss. 72-79.
- DURAN, Hasan ve ÖZDEMİR, Çağatay (2012). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, S.7, C. 2, ss. 181-198.
- DURSUNOĞLU, Alptekin (2011), “Türkiye’nin İdealist Dış Politikasının Suriye Sınavi”. http://www.ydh.com.tr/YD314_turkiyenin-ideal-dis-politikasinin-suriye-sinavi.html, ET. 26.02.2019.
- DURUSOY, Serap ve ŞAMİLOĞLU, Ömür (2012), “AB’nin Zayıf Ekonomik Halkası Yunanistan’ın Ekonomik Krizi Dinecek Mi?”, *Alternatif Politika*, S.4, C.1, ss. 84-128.
- DW AKADEMİSİ (2013), “Euro krizi AB’yi sarstı”, <http://www.dw.com/> ET. 04.03.2020
- EKONOMİ BAKANLIĞI, “Ülkelere Göre Dünya Ticareti (DTÖ 1999–2010)”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=727D894A-D8D3-8566-45203C65F7D00E2C> ET. 01.02.2020.
- ELUBEYDI, M. S. H. (1986), *1968 – 1980 Yılları Arasında Türkiye İle Irak Arasında Olan İlişkiler (Yüksek Lisans Tezi)*, Siyasal Bilimler Fakültesi, Bağdat.

- ERARSLAN, Cemil ve TİMURTAŞ, M. (2015), “Avrupa Borç Krizinin Seçilmiş Ülke Örnekleri Üzerindeki Etkileri”, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, S.1, C.2, ss. 17-54.
- EREKER, Fulya (2010), *Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ERGİN, Numan, Emre (2013), *Avrupa Birliğinde Borç Krizi: Krize Karşı Alınan Tedbirlerin Değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ERKMEN, Serhat (2015), “İç Etkenler Açısından Türkiye’nin Kuzey Irak Politikası Dönüşümü”, *Bilig*, S.72, ss.171
- EUROPEAN PARLIAMENT (1999), *Helsinki European Council 10 And 11 December 1999 Presidency Conclusions*. <http://www.europarl.europa.eu/> ET. 26.08.2019.
- GAYTANCIOĞLU, Kaan (2008), *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Tekirdağ.
- GÜLLER, Mehmet (2015), *Suriye’nin Sevr’i Amerikan Koridoru, (2. Baskı)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI,
<https://ticaret.gov.tr/Web/Ara?page=1&text=g%C3%BCmr%C3%BCk%20i%20dareleri%20listesi> ET. 17.04.2020
- GÜMÜŞ, Ertuğrul (2006), *1980 Sonrası Türkiye - Suriye Ekonomik İlişkilerinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislarAl>
Jazeera / ET. 06. 04.2020
- http://www.suriyeticaretofisi.org/haber.php?haber_id=90 ET. 07.03.2020.
- <https://www.paraborsa.net/> ET. 30.08.2019.
- HÜRRİYET (2012), <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-suriyeye-karsilik-verdi-21617637> ET. 17.01.2015
- HÜRRİYET (2013). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23513347.asp> ET. 18.01.2020

- HÜRRİYET (2015), <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/yabanci-sermaye-bu-5-ile-yabanci-20566046> ET. 06.04.2020
- HÜRRİYET (2017), *Büyük Tehlike '3 Milyon Yeni Mülteci Türkiye'ye Gelebilir' Uyarısı*. Nisan <http://www.hurriyet.com.tr/bakan-kaynaktan-3-milyon-yeni-multeci-gelebilir-uyarisi-40407278> ET.01.02.2020
- HÜRRİYET (2017), <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/export-2001-zirvesi-bugun-38273621> ET. 08.04.2020
- İNANÇLI, Selim ve AK, Mehmet, Zeki (2005), “Türkiye’nin Komşu Ortadoğu Ülkeleri ile Ticari İlişkilerine Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Etkileri” *Ortadoğu Yıllığı 2005*, ss. 385-417.
- İNAT, Kemal ve Telci, İsmail, N. (2011), “Türk dış politikası yıllığı: 2009” *İçinde, Türk Dış Politikası Yıllığı 2009*, Ed. D. B, K. İnat, ve M. Ataman, ss. 93-159, Pelin Ofset, Ankara.
- İPEK YOLU KALKINMA AJANSI, (2011), *Ortadoğu Durum Raporu*, Adıyaman.
- İZMİR TİCARET ODASI (2003), V. Economic Summit of Turkish Aegean Coasts and Greek Aegean Islands.
- İZTO, <http://www.izto.org.tr/tr/duyurular> ET. 12.03.2020
- İZTO, <http://www.izto.org.tr/tr/ehaber/type/read/id/6167> ET. 02.03.2020
- İZTO, http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/5606_1540557765.pdf Yunanistan Ülke Raporu 2019 ET. 11.4.2020.
- KARACADAĞ KALKINMA AJANSI, (2010), *Suriye Ülke Raporu*, Yatırım Destek Ofisi, Şanlıurfa.
- KARAKURT, Birol (2010), “Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S. 24, C. 2, ss. 167-195.
- KARATAŞ, Mustafa (2015), “Türk yazılı basınında Suriyeli sığınmacılar ile halk arasındaki ilişkinin incelenmesi”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, S.1, C.2, ss.112-151.
- KARATAŞ, Mustafa (2015), “Türk yazılı basınında Suriyeli sığınmacılar ile halk arasındaki ilişkinin incelenmesi”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, S.1, C.2, ss. 112-151.
- KARDAŞ, Şaban (2013), “Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye’nin Ortadoğu Politikasındaki Değişiklikler”, *Hazar Raporu, Bahar*, ss. 71-79.

- KERİDİS, Dimitris (1999), *Political Culture and Foreign Policy:Greek-Turkish Relations in the Era of European Integration and Globalization*, Cambridge: North Atlantic Treaty Organization.
- KINALITOPUK, Ömer, Tugay (2014), *Türkiye Suriye İlişkileri 2002-2014 Dönemi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- KIRAN, A. (2016), *Yeni Bir Ortadoğu ve Kürtler*, Ajans Yayınları, İstanbul.
- KİBAROĞLU, Mustafa (2017), *Türkiye-NATO İlişkileri*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Arattırmaları Vakfı, İstanbul.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, (2011), “Avro Bölgesi Ülkelerindeki Güncel Borç Krizi”, *University Library of Munich*. 1-20.
- KİPER, Sabire (2013), “Euro Bölgesi Krizi ve Euro’dan Ayrılma Süreci”, *Akademik Bakış Dergisi* 35, ss. 1-17.
- KONYA TİCARET ODASIV(2008), *Suriye Ülke Raporu*, <http://www.kto.org.tr/ulke-raporlari-387s.htm> ET. 03.03.2020
- KOSGEB, (2010), “Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi”, *Suriye Ülke Raporu*.
- KOURETAS, Georgios ve VLAMİS , Prodromos (2010), “The Greek Crisis: Causes and Implications”, *Panoeconomicus*, S.57, C.4, ss. 391-404.
- KUTLAY, Mustafa (2009), “A Political Economy Approach to the Expansion of Turkish-Greek Relations: Interdependence or Not?”, *Perceptions*, Vol. 14, ss. 91–121.
- KUTLAY, Mustafa (2011), *Krizdeki Birlik: Euro Bölgesinin Borç Sarmalı ve AB'nin Geleceği*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara.
- KUTLAY, Muzaffer (2012), “Türk-Yunan İlişkilerinde Kriz Engeli”, *Analist*, S.15, ss. 10– 11.
- KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI, (2014), http://www.nato.int/cps/fr/SID-10BA3FFE-07A2B68E/natolive/official_texts_17120.htm?bInSublanguage=true&selectedLocale=tr&submit=select, ET. 02.01.2020
- LARRABEE, Stephen ve LESSER, Ian (2003), *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Pittsburgh: RAND.
- LİNDENSTRAUSS, Gallia ve ERAN, Oded (2014), “The Kurdish Awakening and the Implications for İsrail”, *Strategic Assessment*, S.17, C.1, ss. 83-93

- MANTAR, İsmail (2010), *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi ve Genişleme Sürecinde Transatlantik Etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MARDİN, D. (2007), “Meseley Kürd Le Gwtary Siyasi Özal w Erdoğan w Ağdarda”. *Kürdistan Stratejik Araştırma Merkezi Dergisi*, Türkiye Dosyası, (6).
- MFA, <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa> / ET. 22.02.2020
- MFA, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa> ET. 02.04.2020.
- MFA, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-yunanistan-arasindaki-ticari-ve-ekonomik-iliskiler.tr.mfa> ET. 06.04.2020
- MFA, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> ET. 02.02.2020
- MFA, <http://www.mfa.gov.tr/yunanistan-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa> ET.09.04.2020
- MİLLİ GAZETE, (2014), *Türkiye, Suriye ile ortak tatbikat yapacak*, <http://www.milligazete.com.tr>, ET. 24.04.2019
- MİLLİYET (2009), *Suriye Ortadoğu pazarına giriş kapısı*, <http://www.milliyet.com.tr/-suriye-ortadogu-pazarina-giris-kapisi--siyaset-1177586/> ET. 04.03.2020
- MİLLİYET, (2009), *Türkiye-Suriye arasındaki vize kaldırıldı*, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-suriye-arasindaki-vize-kaldirildigundem-1140074/> ET. 14.01.2020
- MİLLİYET, (2014), <https://www.milliyet.com.tr/gundem/yunanistan-yesil-pasaporta-vizeyi-kaldirdi-1269292> ET. 01.10.2019
- MUAVVAZ, C. (1988), “Irak-Türkiye Ekonomik İlişkiler” *Birleşik Arap Emirlikleri Stratejik Araştırmalar ve Çalışmalar Merkezi*, Abu Dabı.
- MUSTAFA, A. A. (1981), *1932 – 1958 Tarihleri Arasında Irak – Türkiye İlişkileri* (Yayınlanmamış Master Tezi), Ulusal ve Sosyal Araştırmalar Yüksek Enstitüsü, Bağdat.
- NAKIPOĞLU, F. ve YILDIRIM, M. (2010), “ Türkiye-Suriye İlişkilerinde Dış Ticaretin Yeri”, *I. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi.

- NAZLI, Ilıcak (2020), "Yanlış Yapma Sonra Yanarsın", Yeni Şafak, 9 Mayıs 2002.
<https://www.yenisafak.com/arsiv/2002/mayis/09/nilicak.html> /ET.
22.02.2020
- NIKOS, M. (2011), "Grammē Smyrnē-Mytilēnē-Thessalonikē Proteinei o Ntemirtas",
Empros., <https://www.emprosnet.gr/emprosnet-archive/47f1e2da-9cab-4acf-b663e26ff75fb72a> ET.04.04.2020
- NTV, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/196268.asp> / ET. 22.02.2020
- NUREDDIN, M. (1997), *Dönüşen / Değişen Zamanda Türkiye: Kimlik Endişesi ve Medeniyetler Çatışması*, Riyad Kitap ve Yayıncılık, Beyrut.
- OLKAÇ, Pınar (2008), *Avrupa Güvenliğinde Türkiye'nin Değişen Konumu: AGSP ve Türkiye (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara.
- OLSON, Robert (1995), "The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion into Iraq", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, S.19, C.1
- OLSON, Robert (1997), "Turkey-Syria Relations Since the Gulf War: Kurds and Water," *Middle East Policy* 5, ss. 170.
- OYTUN, Orhan (2014), *Kuruyunca Sula, Uzayınca Buda: Suriye'nin Kuzey Irak ve Kürt, Politikası*, <http://levantwatch.blogspot.com.tr/2007/06/kuruyunca-sula-uzayincabudasuriyenin.html>, 21.02.2020
- ÖĞÜR, Berkan, BAYKAL, Zana ve BALCI, Ali (2014), "Kuzey Türkiye-Irak İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği", *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, Rapor No:2014/01.
- ÖNCEL, Abidin ve AKAR, Mehmet (2015), "2000 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretine Yansımaları", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, ss. 69-95.
- ÖZER, Ahu, Coşkun (2019), "Türkiye'nin Komşu Ülkelerle Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S.8, C.1, ss. 292-313.
- ÖZFATURA, M. N. (2014), "Beşar Esad'ın Ziyareti Türkiye", ET. 09.01.2019.
- RADİKAL, <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/suriyelisiginmacilaraiscagrиси-1116109> ET. 23.01.2015

- SANDIKLI, Atilla ve KAYA, E. (2012), “Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri”, *İçinde, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*, Ed. A. Sandıklı, BİLGESAM, İstanbul.
- SARAÇOĞLU, Metin ve KUZU, Mehmet (2015), “Yunanistan Hükümeti ve AB Yönetimi Arasında Yunanistan Borç Krizine İlişkin Sürdürülen Müzakerelerin Euro Bölgesi, AB ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Finansal Piyasalarına Olası Etkileri”, *Kamu-İş Dergisi*, S.14, C.1, ss. 45-61.
- SARI, Z. (2014), *İki sınır arasında kalan 'kimliksiz yaşamlar'*, BBC: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140317_rehber_ahmedo ET. 09.02.2020
- SAYIN, Y. (2013), *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği*, <http://yusufsayin.com/makaleler/turkiyesuriye.pdf> ET.02.012.2019
- SEMİN, Ali (2011), “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı”, *Bilge Strateji*, S.3, C.5, ss.179-204
- SEYİDOĞLU, Halil (1999), *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Can Yayınları, İstanbul.
- SÖZCÜ (2017), *Komşu’da kriz gittikçe büyüyor*, <http://www.sozcu.com.tr/> ET. 30.01.2020
- ŞAHİN, Begüm (2012), “Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Avrupa Borç Krizinin Etkileri”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, S.4, C.1, ss. 45-54.
- ŞENER, G. ve AKINCI, S. (2014), *Suriyeli İşçi Çalıştırmaya İş Dünyasından Destek*, <http://www.dunya.com/ekonomi/suriyeli-isci-calistirmaya-isdunyasindan-destek-haberi-259550> ET. 23.01.2020.
- ŞİMŞEK, A. (2011), *2011'e Ekonomik Kriz Damgasını Vurdu*. <http://www.dw.com> ET. 3.04.2020
- T.C. AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI, (1993), *2 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi*. <http://www.ab.gov.tr/> ET. 25.11.2019
- T.C. BAŞBAKANLIK AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ (2011), *Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: “Euro Rekabet Paketi”*. <http://www.ab.gov.tr/> ET. 27.11.2019

- TAN, Mehmet, BELLİ, Aziz ve AYDIN, Abdullah (2002), “2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye- Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları”, *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, s. 66-74.
- TCMB (2011), *Ödemeler Dengesi Raporu*. www.tcmb.gov.tr ET. 1.01.2020
- TCMB. (2010), *Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi ve Türkiye*. <http://www.tcmb.gov.tr> ET. 26.12.2019
- TEPAV Küresel Kriz Çalışma Grubu (2009), *Türkiye Ekonomisi için Kriz Önlemleri*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Ankara.
- TEVFİK, İ. F. (1986). “Petrol ve Su Alanlarında Türk Ekonomik İlişkiler”, El Arabeyya Araştırmalar ve Çalışmalar Merkezi, Ekonomik Çalışmalar Ve Araştırmalar Bölümü, Bağdat.
- TİCARET GOV, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suriye/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> ET. 01.04.2020
- TİCARET GOV, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/suriye/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret> ET. 06.04.2020
- TONKUŞ, S. (2009), Orsam: <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=507> ET. 03.01.2020
- TSAROUHAS, D. (2009), “The political economy of Greek-Turkish relations”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 9, No. 1–2, ss 39–57.
- TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> ET. 10.03.2020
- TUNÇSİPER, B. ve BİÇEN, Ö. (2013), “Avrupa Borç Krizinin Türkiye'nin İhracatı Üzerindeki Etkileri”, *International Conference On Eurasian Economies 2013*. St. Petersburg - Russia: Beykent University, ss. 486-495.
- TURKISH GREEK NEWS, <https://www.turkishgreeknews.org/tr/turk-yunan-iliskileri-2010-4596.html> ET. 05.03.2020
- TURKISH GREEK, www.turkishgreek.org ET. 20.06.2019.
- TÜR, Özlem (2011), “2000'lerde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Siyasi-Ekonomisi”, *Middle Eastern Analysis/Ortadogu Analiz*
- TÜRKSAM, <http://turksam.org/komsu-devletlerle-sifir-sorun-politikasi-ve-yunanistan> ET. 05.04.2020
- UÇAR, Özgür (2012), *Yunanistan'ın Euro Bölgesi'nden Ayrılmasının Olası Ekonomik Etkileri*, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, Ankara.

- UİB, <http://uib.org.tr/tr/kbfile/yunanistan-ulke-raporu-msm-sektoru-acsndan> ET. 29.03.2020
- ULUSOY, A. ve ELA, M. (2015), “Avrupa Borç Krizinin Makroekonomik Etkileri ve Türkiye”, *International Conference On Eurasian Economies 2015*. Kazan - Russia: Eurasian Economists Association, ss.388-397.
- USTA, Nazlı (2012), *Türk–Yunan Ekonomik İlişkileri*.
- UZUN, Hakan (2004), “1919-1950 Yılları Arasında Türkiye–Yunanistan İlişkileri”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.5, C.2, ss. 35-50.
- ÜÇLER, Yasemin (2014), “Gümrük Birliği’nden Sonra Türkiye-AB İlişkileri”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.14, C.27, ss.204-231.
- ÜNAL, B. (2016), *Ekonomik Kriz Öncesi ve Sonrası: Yunanistan Ekonomisi*. <http://www.tuicakademi.org> ET. 31.12.2019
- VURAL, G. (2012), “Avrupa Krizi ve Türkiye”, *İçinde, AB Krizi ve Türkiye’ye Olası Yansımaları*, Ed. K. Metin Özcan, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara.
- YAVUZ, C. (2014). “Genişletilmiş Ortadoğu Projesi’nin İkinci Durağı Suriye mi?”, *2023 Dergisi*, Sayı 56.2012, ss.51-56.
- YENİGÜN, <http://www.gazeteyenigun.com.tr/icerik.asp?page=ekonomi&tarih=&nID=72002> ET. 01.02.2020
- YILDIRIM, M. (2004), “Sınır Ticareti ve Sınır Ticareti Merkezleri: Gaziantep Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 4.
- YILMAZ, T. (2016), *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Barış Yayınları, Ankara.
- ZAMAN (2009), *Davutoğlu ve Bakanlar Halep'te*, http://www.zaman.com.tr/dunya_davutoglu-ve-beraberindeki-bakanlarhalepte_902820.html ET. 01.02.2020

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : DAĞ, Hasan
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 25.06.1995 / Aksaray
Medeni Hali : Bekâr
E-posta : hasandagigrup@gmail.com

EĞİTİM

DERECE	KURUM	MEZUNİYET YILI
3,05	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler / Ufuk Üniversitesi / Ankara	2017
3,00	Hukuk Fakültesi / Uluslararası Vizyon Üniversitesi / Makedonya	2019

İŞ DENEYİMİ

YIL	YER	POZİSYON
2013	Hasan Dağı Grup / Aksaray	Yönetim Kurulu Üyesi
2017	ASKON (Anadolu Aslanları ve İşadamları Derneği) / Aksaray	Aksaray İl Başkanı